

САЛИМА УМАРОВА

МЕНИНГ КЕЛИНЧАК ҚИЗИМ

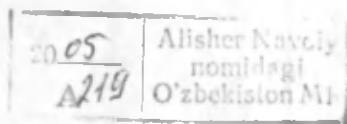
Тошкент
«Янги аср авлоди»
2004

87.7

Эътиборингизга ҳавола этилаётган ушбу китобда турмуш қуриш ёшидаги қизларимиздан тортиб, ҳаётнинг турли синовлари олдидан турган барча аёлларимизга сабоқ бўлгулик воқеалар ҳақида ҳикоя қилинади.

Уни ўқир экансиз, беихтиёр, излаган нарсангизни топгандек, ҳаёт йўлингиз ёришгандек бўлади.

Китоб Сизга манзур бўлади, деган умиддамиз.

ISBN 5-633-016297

© Салима Умарова. «Менинг келинчак қизим».
«Янги аср авлоди», 2004 йил

I Боб

Менинг келинчак қизим

МЕНИНГ КЕЛИНЧАК ҚИЗИМ

*Чехранг ой билан ҳусн талашаётир. Қароғларингда-
ги беқиёс меҳр қадалган юракка ёруғ руҳ солгудай ниёз-
бахш, муродбахш. Сарви суман қадду бастинг, назока-
ту ҳимо билан юришларинг балогат ёшининг бор мало-
ҳатидан достон сўйлагудай.*

*Кўнгил осмонингни ҳам ҳусну малоҳатингга мос-мо-
нанд латиф туйғулар тўлдиргани, гўзал-мунаввар ор-
зулар оламида яшаётганинг сезилиб қолаяпти.*

*Онажонинг етовида, опаю кеннойиларинг қуриови-
да нозиктаъб ошхона бекасига айланганингдан ҳам ха-
барим бор. Уйу остоналарда, ёғ тамса ялагудай қилиб,
артиб-суртиб-супуришларинг боис, кишининг чехраси
акс этадиким, бу ҳам кўнглимга қониқиш ҳиссини солгай.*

*Ҳар бармогингдан ўн, балки юз ҳунар томиб, эл-улус
корига яраётганинг эса, айниқса, қувончли ҳол. Минбаъд,
булар учун Сендан кўнглим тўқ, жигарбандим-қизгинам!*

*Шу боис остоналарни чуқуру йўлакларни яғир этиб,
уй турумани бузиб келаётган совчиларнинг таширфла-
рини ҳам оғир олаётганим, кўнглимга шубҳагар таиш-
вишлар тўлаётгани йўқ. Қайтанга, Момоҳаво онамиз-
дан мерос қисмат — турмуш қуриш ёшига етиб қолга-
нингдан хурсанд, Холиқ эгамдан тугал бахтингни ти-
лай-тилай тунларни тонгга, тонгни шомга туташти-
риб, дуолар қилаяпман. Чинданам, бу тугал бахтнинг
раво бўлиши Қодир Оллоҳнинг иноятию, бироқ унинг қай
бир жиҳатига ўзинг ҳам сабаб бўласан. Яъни тўшиб
борган хонадонинг аҳли байтининг ризолигини, шу асно
Оллоҳнинг ризолигини олиш билан эришасан бунга.*

Суюклигим, айни шу масалада кўпни кўрган бир аёл — Биби сифатида Сенга айтадиган гапларим, берур маслаҳатларим бор. Имкон қадар икки қулогинг билан эшити юрагингга сингдир. Турмушингда асқотиши мумкин улар. Шундагина мен ҳам Яратганинг бир бандаси сифатида Сендан рози бўлиб, хотиржам яшаб ўтаман.

Онам-қизим, мен тайёр «рецепт»лардан фойдаланиб, Сенга насиҳат айтиш ниятида эмасман бузун. Ундан кўра, ўша «рецепт»ларнинг ўзини санаб ўтаманки, чини билан улардан фойдаланадиган бўлсанг, оилавий ҳаёт бошлаганингда ниҳоятда қўл келадиган улуг сабоқлар оласан.

Аввало сепингнинг устига онажонинг «Муҳаббат ва оилавий ҳаёт», «Эр эпламоқ осон, лекин...», «Келинлик остонасида» (Р. Шомансурова), «Мусулмон аёлининг эри олдидаги вазифалари», «Тарбияли хотун» (Ризоуддин ибн Фахруддин), «Минг бир ҳадис» каби китобларни, шунингдек, Турсуной Содиқова асарларини ҳам қўймишики, улар оила қўргонини асраб-ардоқлаб, бир умр бахтиёр яшайман, деган аёл учун чинакам фаолият ҳаёт «рецепт»ларидир.

Мен эса касб-корим тақозоси сабабли ҳаётда эшитиб-кузатганим айрим воқеликлардан чиқарган хулосаларим оқибатида оила қўргонини пойдор-мустаҳкам асрамоқ учун «нималар қилмаслигинг керак»лигини ҳам тўрт оғиз жумлада айтиб ўтмоқчиман.

Зеро, бу «айтув»ларим уларга қўшимча қувват бўлар, ҳаёт йўлингда асқотиб қолар, деган умиддаман, суюклигим.

ДАРАХТ БЎЛИБ ИЛДИЗ ОТ, БОЛАМ

Қизгинам, ота-онанг, Ватанинг шароит яратди. Ўқидинг, касб-корли бўлдинг, оқ-қорани танидинг. Бироқ Сен тушиб борадиган хонадон аҳлига ёки овсину қайнэгачиларингга бу имконият насиб этмаган булар. Чин заҳматкаш деҳқону чорвадордир улар. Балки у хонадонда ота уйингдагига нисбатан заҳмату меҳнат ҳам бисёрдир. Лекин бу муҳитга зинҳор Сен «ёвқараш қилма».

Биламан, Сен китобхон қиз бўлиб ўсдинг. Китоб — дўст-ёринг, фикрдош-маслақдошинг, сирдош-дилдошинг. Шу боис китобни ардоқлаб, унга ишониб, унга суянасан. Ёзилган ҳар бир жумласига, шу жумлани ёзган муаллифга катта муҳаббат билан қарайсан. Хуллас, Сен ўйлайсанки, китоб — эзгулик элчиси, у кирган юракка ёмонлик, ёмон руҳ сиғмайди, сиғишолмайди.

Афсуски, ундай эмас, қизалогим! Китобхонлик бошқа, китоб ёзиш бошқа, иймонлилик бошқа, иймондорлик бутунлай бошқа нарсадир. Бир воқеани айтиб берай, ўзинг ҳам бунга иймон келтирасан. Мен айтгандай хонадонда ўсган бир деҳқон қизни биламан. Унинг акси ўлароқ, олий мактаб кўргану китобхонлик зийнати билан безанган бошқа қизни ҳам танийман. Ҳар иккиси ҳам бир вақтда тўй бўлди, бир хонадондаги ака-укалару муқаддас чимилдиқ бағрига олди уларни.

Орадан ўтган йиллар эса биринчи қизни тушган хонадонига Дарахт этиб сайлади, илдиз отдирди. Иккинчиси эса бугун ҳам икки йўл ўртасида юрибди. Аҳли хонадон, эр бу келин — бу хотиндан бутунлай воз ке-

чай, деса, орада жондан ширин фарзандлар; яшай дейишса, китоб ўқигану ҳаётни уқмаган, ўз «мен»ининг қутқусидан бошқага қулоқ осмайдиган нобакор жон билан яшамоқ дўзах азобидан огирроқ.

Деҳқон қиз, дедим Сенга. Аслида, оила муҳитида мо-момерос қадриятларимизу иймон-диёнатдан ҳаётӣ сабоқ олиб ўсган бу қизнинг китобхонлиги, аниқроғи, зиёлилиги «олий мактаб кўрган овсин»иникидан зиёдалиги илж лаҳзалардаёқ намоён бўлган экан.

Эътибор қилгин, тўй арафасида ҳар икки келин жуфтлари билан никоҳдан ўтиш учун ФХДЁ бўлимига боришади. Шунда ўқиган келин бўлим мудирасига шартакилик билан жавоб қайтаради: «Мен ўз фамилиямда қоламан, дипломимни бузмайман».

Ўқимаган келин эса ҳаёю андиша ичида шундай жавоб қайтаради: «...нима десалар шу!» Бундайин эр ҳурматиға бош этиш оилавий ҳаётда аёлни улуғу муҳтарам этувчи итоаткорлик фазилатининг илк намоӣиши эдики, бу келинчак шу лаҳзадан бошлаб тушажак хонадонида суюкли келин бўлиш учун ўзига эшик очганди.

Ўқиган келин — дипломли келин янги хонадонда ҳаёт бошлар экан, ҳар лаҳза, ҳамма орасида ўзини бир баҳя баланд олаверади, ақллилигини сўзда намоӣиш қилаверади. Аммо ўз пасту баланди бор рўзгорда кези келса, заҳмат, кези келса, машаққатлар синови пайдо бўлиши бор. Бироқ у буларни тан олишни истамайди, «Оғирнинг устидан, енгилнинг остидан» қабилида иш тутиб, «пастдаги»лар бу мушкулларни ечишға маҳкумдай, барчасини уларға ташлаб қўяди.

Яна бунга виждони асло қийналмайди, ўзини шундай қилишға ҳақдор ҳисоблаб, ўз «мен»и, аниқроғи, кўнгли тусаган иш, давраю даврон учун интилаверади. Ишға бориб, шундай онасиникиға ўтиш одат-аъмолиға айланади. Аниқроғи, гулгун давралару гапу гаштаклар учун яшайверади.

Бу борада қайнона-қайнотасининг, эрнинг инсофга чақирувчи сўзлари «унинг эркини бўғиш, ҳуқуқини пой-мол этиш» бўлиб туюлади. Эри билан бу борада баҳс-лашганида эса «Мени у маънавияту маърифатдан йи-роқ қишлоқига тенг қилманг», дея овсинининг ўқимага-нини юзига солади.

Бироқ ўқимаган келиннинг ўқиган келиндан маъна-виятлироқ, зиёлироқ экани вақт ўтиши билан бутунлай шоёну намоён бўлган эди.

«Эрталаб уйғонсам, ошхона томондан шанғи овоз ке-лаяпти, — дея ҳикоя қилади Қайнона. — Беихтиёр, ўша томонга йўналдим. Муаллим келин иккинчи келинимга бор ҳақорат сўзларни айтиб, маломат тошларини отаё-тир. Эмишки, у бизга ялтоқланармиш, чўри эмиш, етим эмиш. Гап ташиб орани бузармиш ва ҳоказо.

Минбаъд қасамки, у келинимда итоаткорлик, ишсевар-лик, мўминалик, фидойилик, хуллас, тарбияту маънавият бор-бисёр. Лекин ҳеч қачон гап ташиб орани бузишга ҳаракат ҳам қилмайди, бундай пастликдан жуда баланд туради. Шунинг учун ҳам уни қизларимдан беҳроқ кўраман ҳатто.

Ким биландир ораси бузилаётган бўлса, ўзининг феъ-лидан бузилаяпти. Ўзидан бошқани тан олмай, оила ман-фаатига, эр истак-иродасига беписанд қарашидан оила-си бузилаётир.

Ахир, тушиб келганига уч ой ўтмай, рўзгорини бўлак қилиб берсак ҳам бир эри билан-да муроса қилиб яшай олмаса, овсини айбдор эмас-ку.

Биз — қарияларнинг пенсиямиз ўзимизга етиб-орта-ди. Аксинча, биз болаларимизга, ҳеч бўлмаса, пистанинг маъзи бўлган невараларимизга илинамиз.

...Шу кунларда Бобой бетоб бўлиб ётиб қолдилар. Ум-рингдан барака топгур, уйдаги келиним чиройли хизмат қиляпти.

Лекин фарзандларнинг ҳам ўз кўнгли бор экан-да. Кеча оқшом катта ўғлим хотини пиширган овқатдан бир

коса олиб, отасини кўришга келмоқчи бўлибди. Муаллим келиним эрининг қўлидан косани тортиб олибди денг. Шунда шўрбахтгина болам укасининг хотинини, унинг хизматларини таъкидлаб, аёлига инсонгарчилик одобидан сабоқ уқтирмоқчи бўлгандир-да.

Бунинг аламини бугун тонгда келиб, ана шу кўйи овсинидан олаётган экан. Ҳатто «Менинг эримгаям кўз сузаяпсанми?» деса-я, худобехабар аёл!

Ростини айтсам, муаллим келинимнинг шаллақилик билан овсинига айтаётган айблов-ҳақоратларига аввал мен ҳам ағрайиб-қотиб қолдим.

Бу орада у айтарини айтиб, ошхонадан чиқди-кетди.

Ногоҳ, келинимнинг аламдан бўғриқиб кетган юзини юваётган шашқатор ёшни кўриб, бўғзимга жоним тикилди, кўзларимга жиққа ёш тўлди. Алаимдан беихтиёр: «Болам-а, ишсеварлик гуноҳ бўлса, одамгарчилик қилиш, бемор қайнотанинг олдига бир қошиқ таом қўйишу қўлига сув қуйиб-сочиқ тутиш гуноҳ бўлса, Сиз гуноҳкорсиз. Нега шунча қаттиқ гапларни «ютиб, жим ўтирибсиз?» деб юборибман.

— Ойижон, Пайғамбаримиз (С. А. В.) «Биров сенда йўқ айб билан сени ҳақорат қилса, Сен унинг бор айбини ҳам айтма. Шунда савоби сенга, гуноҳи унга бўлади», деган эканлар. Кейин «Аҳмоққа энг яхши жавоб сукут», дейишади-ку, деди болагинам.

Очиғини айтсам, бошим осмонга етди. Бу келинимнинг шундай оқила, қомилаю фозилалигини нима билан баҳоламоқ мумкин?!

Аслида, ўқиган, шаҳар кўрган муаллим келиним ўқимаган келинимдан кўп нарсани ўрганиши керак! Бу «ўқимаган»имга унақа ўқиганлардан юзини алмаштирмайман. Шу боис эртаю кеч жойнамоз устида, дастурхон бошида: «Йлоё, яхшиликларинг фарзандларингдан қайтсин-да», дея дуо қиламан умрингдан барака топгурни. Бу эса муаллим келинимни баттар ёқади-ёндираверади...

Ана кўрдингми, қизалоғим, юқоридаги қайнона ҳикоясидан шоён бўлаяптики, китобхонлик-иймонлилик бўлолмас экан. Афсуски, бугун бундайлар кўпайиб бо-раётгандай.

Нури дийдам, Сенгина ана шу йўлдан борма асло! Сабоғим аввалида «ёвқараш қилма!» деган жумлани бе-корга ишлатмадим. «Муаллим келин»дай ўзингга бино қўйиб, ўз «мен»инг стовида юрмай, аҳли оиланг, жуф-тингнинг ризолигини олиш пайида бўлгин. Бунинг учун зинҳор заҳмату меҳнатдан қочма! Иш қилган биров ўлса ёки бир жойи камайиб қолса, ўша мен бўлардим, онаги-нам.

Лекин кўриб турибсанки, элнинг улуғи — олди бўлиб, яшаб юрибман. Умрни Оллоҳ беради, уни уддаласа, са-вобу яхшиликка қориб, хоҳласа, гуноҳу маломатларга фарқ этиб яшаб ўтиш эса инсоннинг ихтиёрида!

Иккинчиси бўлма, болажоним! Бу дунё-охиратнинг зироат майдони, дейдилар. Демак, икки дунё саодати учун ҳам фақат яхшиликлар қилиб, дуолар олиб яшаб ўтмоғимиз муҳимдир.

Хуллас, тушиб борган хонадонингда аҳли оиланинг, айниқса, қарияларнинг дуосини олиб, жуфтингни ризо этиб яшасанг, биринчи келиндай Дарахт бўлиб кўкари-шингга ишонаман.

НАФСИНГГА ЭРК БЕРМА

Нафс хусусида «Ислом, тасаввуф ва ахлоқ» китобида жуда чиройли таъриф-тушунча берилган: «Гўдакки-на боланинг сақичу ширинликлар учун хархаша қилаётганини кўрганмисиз? Ишкомдан узум узиб қочаётган ўспиринни-чи?

Пана-пасқадамда «ялашиб турган» ёшларга ҳам дуч келгандирсиз, эҳтимол.

Буларнинг бари Нафс етовида пайдо бўлаётган ҳаракатлар. Шу кўйи, нафс бошқараверади Инсонни!

...Кейинчалик бир буюмимиз ўн, ўнимиз юз бўлсин, деймиз. Мол-матохга, мансабу ҳаводор ҳаётга ружу қўямиз.

Тўғри, инсон яшар экан, буларнинг барчасига табиий эҳтиёжи бўлади. Бироқ бу эҳтиёжни оддий-одатий тарзда қондириш, аниқроғи, «яшаш учун ейиш» бошқа нарсаю нафсга эрк бериш — «ейиш учун яшаш» бошқа нарса.

Кимки нафсига эрк берса, унинг виждони ҳам «чекина бошлайди». Бировнинг ризқига, бировнинг буюмига, бировнинг «ўрни»га, бемалол кўз тикадиган ҳолга етиб келади.

Нафс шундай бадкор куч-қутқуки, «Ҳамма нарса менга бўлсин, меники бўлсин», дея эртаю кеч руҳу жонингни бошқариб, вишиллайверади».

Қизалоғим, илло, бундай офатдан Оллоҳнинг ўзи ас-расин, Сени!

Агарки, ана шу Нафс таъсирига тушиб қолсанг борми, унга қулоқ тутаверсанг, ўз хатту ҳаракатларингни

таҳлил қилиб иш кўрмасанг, унинг етовига кириб, не-не нобакорликлар қилишинг, не-не юракларга доғу дардлар солишинг, уларнинг дуосини эмас, дуойи бадларини олишинг мумкин.

Шу аснода эса Сенга бир воқеани айтиб бермоқни жоиз деб билдим. Маълумки, қишлоқларда авваллари уйлар офтоббет, соябет қилиб қуриларди. Ҳозиргидай иситиш имкониятлари йўқ пайтлар эдики, шу боис офтобрўя уйларнинг қадри баланд бўларди. Айниқса, ёш болали ва қарияси бор хонадонларда бунинг аҳамияти катта эди.

Бир хонадон соҳиблари кекса оталари билан офтобрўя ҳужраларда яшашарди. Оилага пасту пеш икки келин тушган бўлиб, улар соябет уйларда истиқомат қилишади. Бироқ қайнона-қайнотанинг ҳужралари олдида янгидан қурилаётган анча кўкрақдор офтобрўя уй ҳам битиш арафасида эди. Унинг хоналаридан бирида оила соҳибининг кекса отаси яшаши мўлжалланаётган ва бунга ҳаётнинг оғир-енгиллини кўрган, қарияга ҳам ҳурмат-эътиборли, бунинг устига ёш болалари бўлиб, иссиқроқ уйга эҳтиёжи баланд катта келинни кўчириш хулосаси пишган кунлар эди.

Бироқ ҳар бир масалада ўз Нафсигагина қулоқ солиб-ёндашиб, яшаб келаётган кичик келин аҳли хонадон қариндошларининг маъракасига кетиб, ёлғиз қолган куни янги уйга кўчиб ўтади. На овсинининг зах тортиб кунора касал бўлаётган ёш болалари, на қари чолнинг афтодаҳол аҳволи қизиқтирмайдди уни.

Начора, хонадон соҳиби бу ўз «мен»идан бошқа ҳеч кимнинг манфаати қизиқтирмаган келинга оила тинчлигию фарзандлар бахтини ўйлаб, ҳеч нарса демайди. Фақат қария отасини ҳам ўзи мўлжалланган хонага олиб кирази ва келинига унга хизмат қилиш масъулиятини юклаш учун гап очади.

Аммо келин бир оғизда унинг гапини бўлиб, қарияни ҳатто бу уйга киритмасликни талаб этади.

Руҳи-жони ҳам, баробарига кўнгли ҳам боладай бўлиб қолган қария эса шу заҳоти ортига қайтади, зинҳор бу янги уйга йўламайди.

Хонадон соҳибининг: «Ота, уйни мен қурганман, у гапираверади», деган гаплари ҳам ўксикдил қарияни уйга киришга кўндиролмайди.

Кўрдингми, онам-қизим, қўйиб берсанг, Нафс инсонни нималарга етакламайди. Ахир, ўша жувон Нафс қутқусига эргашмай, ўз аъмолини ўзи таҳлил қила билганида эди, шу ишни қилолмасди. Овсинининг ўрнига ўзини қўйиб кўриб, унинг ҳолатини ҳис этар, иссиқроқ шароит ўзига нисбатан уларга зарурлигини англар, бундай нобакорларча йўлни зинҳор танламасди. Қарияни-ку ҳаммадан кўра кўпроқ қизганар, лоақал унга хизмат қилиб, дуосини олган бўларди.

Аниқроғи, бу келинчак Нафс деган бадкор туйғуни жиловловчи Пайғамбаримиз (С.А.В.) нинг «Дунё ширин ва чиройлидир. Кимки ундан ўз ҳаққини олса, у одамга барака берилади. Аммо қанчадан-қанча нафсига берилиб, дунёга шўнғиган одамлар борки, қиёмат куни уларга фақат оташи дўзах бўлади», деган Ҳадисларини билганида ва ўз ҳаётига сингдирганида эди, ўз тинчи, ҳузур-ҳаловатини ўйлаб, атрофидагиларга жабр қилмас, шу асно гуноҳкорлик юкини ҳам елкасига олмаган бўларди.

Азизам-болажоним, зинҳор Сен у жувонга ўхшама, бу йўлдан борма. Кириб борган хонадонингда муросасозу итоаткорлигинг билан иззат топ, эътибор қозон. Кўп ризоси, қариялар дуоси қўл, дейдилар. Тушган жойинг-да кўкариб, униб-ўсишингга хизмат қилади улар.

Лекин «Таёқнинг икки учи бор», дейди донолар. Жувон ўз тинчи учун, аниқроғи, нафси учун не-не ҳаракатлар содир этаверди, вақтинча муродига етаверди, аммо

«юк кўтариб яшаган» овсинига ўхшаб, «тушган жойида тош бўлолмади».

Хуллас, шу дунёдаям рўшнолик топган эмас. Узоқ яшамай, турмуши бузилиб кетди. Кейинги ҳаёти ҳам бахтли-хотиржам кечган-кечаётган эмас.

* * *

Гап мавридида бир танишим айтиб берган яна бир воқеа ёдимга тушиб қолди, асалим.

«Бу воқеага кўп йиллар бўлиб кетди. Аммо ҳануз унутолмайман, — дея сўзини бошлаган эди у. — Унда анча ёш эдик. Одимимиздан ўт чақнаб, ишлаб-яшардик.

Бир ҳамкасбимиз ишдан кетдию, бўш қолган хонасига ҳамхонам ўтказиладиган бўлди. Бу тадбир амалга оширилган куни иш билан туманлардан бирига жўнагандим.

Эртасига эрталаб хонага кириб келдим, аввалига ҳайратдан ёқа ушлаб қолдим. Кейин дилим, беихтиёр, ранж-изтиробга тўлдики, анча вақтгача барчасидан бир йўла кўз юмиб, деразага «қапишиб» олдим. Кўчани, ҳар томон шошаётган ҳар хил ёш, ҳар хил руҳиятдаги одамларни кузатиб ўтирдим. Ҳовли саҳнидаги анвойи бўй таратиб очилиб ётган турфа ранг атиргулларга термулдим.

Хуллас, ўзимни чалғитиш, дил ранжларим берган Жаҳлни чекинтиришим керак эди. Шу пайт катта кўчадан оркестр мусиқаси садолари остида бир тўда қора кийган аёл ва эркаклар тобут кўтариб ўтаверишди. «Беш кунлик дунё-я, бор-йўғи беш кунлик! Нега биз абадиятда яшаётгандай ҳаракат қиламиз? Манфаатимиз, аниқроғи, нафсимиз учун ҳар қандай тубанликдан қайтмаймиз?» деган савол яна аламларимни ёлқинлантирди. «Абадий турадигандек, мол-дунё жамламагин, эртага ўладигандек, охират учун ҳам яша», деган Қудсий ҳадисни ёрдамга олдим.

Ҳа, бу маънавият дурдонасининг мағзини чаққан киши фақат кўнгил олишу савобу яхши ишлар қилиш учун бел боғлайди. Оллоҳ синовга бериб қўйган бу умр-ҳаётда ўз нафс-хоҳиши деб, ҳеч кимнинг кўнглига оёқ босмайди. Инсон кўнгли каъба, деб биладию, уни тавоф айлаб, ўзига истаган нарсанигина ўзгага раво кўради.

Афсуски, етти-саккиз ёш кичик ҳамхонам шу кун бу ишнинг тамомила тескарисини қилган эди. У хонамиздаги стол-стулларни ўз хонасига олиб кетгандию, у хонадаги исқирт стол-стулларни бу хонага келтириб қўйганди.

Худди шу ўринда вазиятни ойдинлаштириш учун қисқа изоҳ. Ишга яқин йиллар ичида келиб ишлаётган бу жувон хонаининг буюмларига деярли безътибор эди. Шу боис жамоат жойи, келиб-кетувчилар нигоҳи бор, биз аёл кишимиз, деган истиҳолада фаррошга ҳам қараб ўтирмай, уларнинг тозалиги, тартиби учун ўзим масъул эдим доям. Атиги икки-уч кун олдин ҳам уларнинг барчасини алоҳида юиб-артиб, тозалаб қўйган эдим. Аслида, нариги хонадаги ҳамкасбимиз йигит киши бўлиб, «буюм парвариши» билан шуғулланмасди.

Сирасини айтганда, шу тартиб-тадбирлар амалга оширилса, у хонадаги стол-стулларнинг ҳам булардан кам жойи йўқ эди-я!

Бироқ, у хонага кўчиб кираётган зот аёл киши эди. Истаса, ҳаммасини чиннидай қилиб, тозалаб олиши мумкин эди. Афсуски, у чин аёл — инсон тадбирини амалга ошириш ўрнига юқоридаги ҳолни содир этди.

Тўғри, у билан ҳамхона бўлиб кўчиб кираётган жувон инсон кўнглини қизғанишда ҳам, меҳнатсеварлигу инсофу диёнатда ҳам мутлақо унинг тескариси эдики, бу иш учун, у аёлнинг ҳаракатига қарши боролмагани учун ўзини айблади кўпроқ ва хатоларини тузатишга ҳаракат қилди.

Лекин ҳеч қачон кўнглингга тушган дарзни кетказиб, битказиб бўлмас экан. Назаримда, эсласам, бугун ҳам шу жойдан совуқлик кириб, юрагим сизиллаб оғриётганини ҳис қиламан.

Дилбандим, аслида, иш жойи ҳам муборак гўша, оилангдай муқаддас маскан. У даргоҳда ҳам одамлар меҳнати ҳисобига яшашга ҳаракат қилсангу, ишингда сифату самара бўлмаса, кўнгилларни босиб-янчиб яшаётганингни мунофиқона кору амалинг билан беркитсангда, барибир бир кун вазият ошкор бўлади. Сендан атрофдагилар безий бошлайдилар.

Энг асосийси, ҳар бир кору амалимизни сарҳисоб қилиб тургувчи Ҳақ — Яратгувчи бор, унинг ажру мукофоти мавжудлигини унутмаслигимиз лозим.

Хуллас, кўпроқ Оллоҳнинг ризолиги учун интил, болажоним! Унинг ризолиги эса фақат яхши амаллар қилишимиз билан бўлади.

ТАН ОЛМОҚ ҲАМ ФАЗИЛАТ

Бу тириклик дунёсининг ўзи Яратганнинг мўъжизасидир. Бўлмаса, Дунёи дунда ҳисоби йўқ одамизоднинг бир-бирига бармоқ изи тўғри келадиган лоақал бир-иккиси топиларди-да. Ёки кўз ўнгингда пағалаб ёғаетган қорнинг беҳисоб зарраларидан лоақал икки донаси бир-бирини такрорлаган шакл-шамойилга эга бўларди-да.

Қизалоғим, гап қор ҳақида кетди. Бир воқеа ёдимга тушди. Ҳали чучук тил, лекин сўзлари бийрон маъсума қиз эдинг. Иссиқ печ ёнида ўтириб, деразадан кўчани кузатаётгандим. Тиззамга келиб ўтирдинг. Пағалаб қор ёғар эди. Ҳаво мўътадил. Болакаю, ўсмирлар бир-бирига қор отиб, қийқириб ўйнашаётир.

Раҳматли онагинам шундай кезларда айтиб ўтирадиган хиргойи ёдимга тушди. Уни, беихтиёр, мен ҳам такрорлай бошладим:

Қор ёғди деб қувонманг,

Унинг совуғи бордир.

Сен заррача хато қилмай, айтганларимни такрорлай-вердинг... Умрнинг энг бахтли лаҳзалари эди бу дамлар.

Дарҳақиқат, қор ёғаверган сари ҳаво совийверди. Баробарига ҳўл қор ҳам қуруқ қорга айланаверди. Охири бўғотларда, дарахт шохларида дастлаб эрий-эрий сув бўлиб оқаётган қор гўзал, оппоқ сумалакларга айланди. Ҳар тому нов-тарнов, дарахту симёғочу симда «новвоту новвотлар шодаси» пайдо бўлди. Айрим тарнов-

лар, новларда эса сув оқимининг катталигига қараб чиройли, юз бир шаклу безакдаги «қандил»лар жилваланар эди. Бу манзарага ақл кўзи билан қараган киши, беихтиёр, санъаткор табиатга, унинг яратувчиси Қодир у Ҳаққа чин дилдан ҳамду сано айтади.

Ана шу лаҳзаларда уйга қўшнимиз Ҳанифа момо кириб келдилар. Ҳар гал келинлари билан гаплари қочганда, тўлиб-тошганда ана шундай ташриф қилгувчи эдилар.

— Айланай, кўпни кўргансиз, маслаҳат беринг-да яна. Нима қиларимниям билмай қолдим. Э, шу аёлларнинг майда гапи, дарду балоси-да. Қачон қарасанг, бир-бирига хезлашиб-гуруллашиб турар эдию, лекин Ҳикматнинг хотини сиртидан мулойим кўрингани учун кўпроқ Ўлмасимнинг хотинига «ёвқараш қилардим». Илгарилари дуппа-дуруст юрган келиним янги келин келиб, куйиш чиқардимикан, деб ўйлардим-да.

Бир орада иккиси аҳил ҳам бўлиб қолишдию, бироқ оғзимнинг таноби қочиб, бу ҳақда бировга мақтов учун оғиз очиб улгурмай, ўзимга «ҳужум» бошланди.

Кўпинча, «мулойим келиним»нинг чаёндай чақадиган пичингларида жоним бўғзимга келса-да: «Икки киши ўртасида жанжал чиқса, ақллиси гуноҳкор», деган Пайғамбаримиз (С.А.В.) ҳадисларини эслаб, оғзимга мум тишлаб оламан. Ахир, мен қайнонаман, кўпни кўрган аёлман. Бунинг устига, бир кун жанжал чиққан уйдан қирқ кунлик хайру барака кўтарилармиш. Яна... болаларим униб-ўсиши учун ҳам норозилик-ношукурлик қилмаслигим керак! Шунинг учун ҳам барига бепарво бўлиб, Оллоҳнинг ризолигини олиб яшашга ҳаракат қилдим.

Энг муҳими, болаларим униб-ўссин, ўзидан кўпайсин. Мен яшаганман-яшадим, энди улар яшаши керак!

Шунинг учун ҳам биринчи галда мен ақлли она-қайнона бўлиб, оила тинчлигини асрашим лозим. Шунга бурчдорман.

... Минг шукр, келинларимнинг юрагига Оллоҳ бир ёруғлик солдими, денг, улар маҳалла аёллари билан бирга эски ўзбек ёзувини ўргатадиган курсга қатнай бошлашди. Қиш бошланишида бод касали кўзгаб, Ўлмасимнинг хотини анча-мунча фурсат машғулотларига боролмай қолганди.

Лекин, ўзлаштиришию қироати барибир Ҳикматнинг хотининикидан яхши эмиш. Устози уни бот-бот мақтаётганмиш. Буни қўшнилардан эшитдим, албатта.

Аслида, рўзгор юмушларида, тикиш пишир-куйдирларда ҳам Ўлмаснинг хотини Ҳикматнинг хотинидан сара иш қиларди. Қилган ишидан кўнглим тўлиб, унга бугунга қадар бирор марта ортиқча бир сўз айтган эмасман.

Аммо шу кунлардан бошлаб, яна келинларим орасида «гуру пис» бошланди. Тўғри, бу пайтлар ҳар галпидай, «мулойим келиним» менга меҳрибон бўлиб, атрофимда парвона бўла бошлади.

Кеча оқшом чой ичиб ўтириб денг, беихтиёр, улар орасини ислоҳ қилгим келди.

— Ўқишлар қандай, қизларим? Яхши ўзлаштиряпсизларми?

Аксинча, бу саволим улар орасидаги совуқликни кўтариб ташлаш ўрнига, тескари таъсир этди. Ўйламай-нетмай, ўзидан етти-саккиз кўйлак ортиқча йиртган овсини ҳали бир сўз демай туриб, «мулойим келиним» «сайраб қолди»:

— Устоз мақтасин деб, опамиз ўзларини тўрт томонга уриб, ўқиятибдила.

Ёши катта, деган ҳурмат қайда-ю, андиша қайда? Очиги, унинг бу тавқи баҳоси, муомала-муносабати овсинига қандай таъсир этди, билмайман. Лекин, менинг дилим оғриди. Шу боис ҳам катта келинимнинг кўнглини қизғаниб, беихтиёр, кичигига шундай жавоб айтиб юборибман:

— Бу келиним ҳамма ишнияма ана шундай зеҳну эҳтибор, фидойилик билан чиройлик қилиб қилади. Камчилигидан мақтовли жиҳати кўп.

Кичик келиним бу гапларимни эшита туриб, шолғомдай қизариб кетганини кўрдим.

— Хушомад уриб, ялаб турсам, мен ҳам яхши бўлардим сизга!

Йўқ, шу пайтгача мен уни бирор марта сен ёмон деган эмасдим. Аммо кези келганда, таъмсиз-тузсиз пиширган овқатлари учун; ошхонадаги, уйу остонадаги дидсиз ишлари ёки ялқовликлари учун бирда-ярим танбеҳ берган, камчиликларини кўрсатиб, тўғри йўлга солишга ҳаракат қилган вақтларим бўлгандир.

О, бу «мулойим келиним»нинг кўкси тўла ҳасад, кўролмаслик эканку!

Овсинлар ўртасидаги жиққиллашиб қолишларга ҳам ана шу нарса сабаб бўлаётгани аниқ. Бу ҳолда улар бир ҳовлида, бир рўзғорда узоқ яшаёлмасликлари кўриниб турибди. Бирини чиқариб юборибгина тинчиш мумкиндир. Очиғи, юқоридаги фазилатлари сабаб каттасини кўзим қиймайди. Кичиги эса ўз тинчлиги, ҳузур-ҳаловатини ўйлаб, сираям бу хонадонни тарк этгиси йўқ.

Бунинг устига шу кунларда: «Ҳовли кичигиники бўлади, биз қоламиз-да», деган гапни такрор-такрор айтаётир. Нима қиларимни билмай, бошим қотиб қолди...

Ҳа, ўша куни Ҳанифа момо ана шу гапларни айтган, дил ёриб, маслаҳат солган эдилар. Чини билан ўшандан кейин катта ўғил ва келин ҳовли-жой қилиб яшаш учун ер участка олишди. Бир амаллаб қуриб-яратиб, яшаб ҳам кетишди.

Аммо Ҳанифа момонинг кичик келин билан қолган хонадони жанжалхонага айланди. Момо юқоридаги андишалари сабаб ҳаммасини ичига ютиб, яшашга ҳаракат қилди, бўлмайвергач, катта ўғлиникига чиқиб кетди, бу фано дунёни тарк этганига ҳам анча бўлди.

«Мулойим келин» эса ҳали-ҳануз ўз кунда яшаётган овсинини ёзғириб, ўлиб кетган қайнона руҳини чирқиратиб, эри билан жанжал қилади. Лекин ҳеч қачон вазиятни тўла таҳлил қилиб, ўз камчилигини кўрмагани каби уларнинг ютуқлари-фазилатларини ҳам кўра olmayди ва бу билан ўзининг ҳаётида ҳам бахту хотиржамлик асло қарор топган эмас. Кўксидаги ҳасад деган бало эса нафақат овсин, қайнона, бошқа яқинларни, мутлақо ташқаридаги кишиларни ҳам ўз комига тортиб, энг муҳими, ўзининг ҳам тинчлигидан айириб, ҳаётини заҳаролуд рангга бўяб яшаяпти.

Дилбандим-қизгинам, ушбу воқеликни ҳам эслаб қолгин-да, ўзингга ибратли сабоқ ол. Сўзим бошида Оллоҳу оламнинг бетакрор мўъжизалари мисқоли саналган қор зарралари ҳақида, уларнинг бетакрорлиги хусусида гапиргандим. Ҳар бир инсон Яратгувчи томонидан яралган бетакрор мўъжиза. Бу мўъжизага аввало ҳурмат билан қара. Ўзингда йўқ бир эътирофли жиҳатни унда топсанг, буни мардона тан ол ва бунинг учун уни яна алоҳида ҳурматлаб, қадр эт.

Бу эса Оллоҳни қадрлаб, унга ҳамд айтганингнинг бир белгисидир. Бундай бандаларига Холиқ эгам, албатта, икки дунё саодатини муяссар қилар эмиш.

ЖАҲЛ-ЖАҲОЛАТ ИШИ

Тикувчи Саидахонни яхши танийсан. Маҳалламиздаги Абдурашид шофёрнинг пасту пеш туғилиб вояга етган қизларидан каттаси. Тўрт қизнинг барчаси ҳам зукко, ҳаёли, хушхулқ-хушахлоқку, айниқса, Саидахон ўзига хос оқила, иболи, андишали. Опа-сингиллар тикувчилик ҳунарини танлашди. Ҳадемай, энг зўр тикувчи ҳам бўлиб етишишди. Лекин Саиданинг кўнгли ярим эди. Боиси, у кўнгил қўйган, меҳр берган навжувон йигитни бешафқат ажал бемаҳал бу тириклик дунёсидан олиб кетганди. Шундан қизгинанинг юрагига зарб тушган эдики, бутун руҳи-ҳаётида тушкунлик сезилб турарди. Аслида, қизгинанинг ишу амали, тарбияту фазилатлари тилга тушиб, совчилар уй турумани бузиб, кўп келишди. Лекин Саида ўша алп келбатли, содда-самимий ўғлонни — акасининг тозадил ўртоғини унутолмас, келганларга рад жавобини бераверарди.

Бу орада бўйи етган синглиси Мамлакатнинг бахти очилиб кетди.

— «Тўққиз тўйи бошланиш арафасида, одамлар бирин-кетин даврага кириб келишаяпти, — ҳикоя қилганди ўшанда қизгина. — Шу пайт дадамнинг раҳбари бўлиб ишлаётган Эгамқул аканинг хотини шаҳд билан кириб келаверди. Ойим билан мен у кишининг ҳурматига пешвоз югурибмиз, денг. Аммо аёл бизга қайрилиб ҳам қарамай, шу атрофда тўй тайёргарлигига бош бўлиб юрган Эгамқул акага шанғиллай кетди. Энг алам қиладигани, ҳаммани оғзига қаратиб: «Бу одамга ана бу қиз керак.

У эримнинг кўзи-бошини айлантириб олган. Шунинг учун ҳам ҳадеганда шу ёққа югуради. Менинг, болачақамнинг унга аҳамияти йўқ», — деди-да, кейин менга юзланиб: «Эримни тинч қўй», — дея бор ҳақорат жумлани бошимдан тўка бошлади.

Очиғи, бошимга тушган бу гурзудай оғир маломат-туҳмат тошидан аввал анграйиб, қотиб қолибман. Кейин халойиқ олдида ерга кириб кетай, дедим... Мен учун шу қадар шармандали ҳолат эдики, бу кунни бирор одам боласига раво кўрмайман. ... Хуллас, бу тўй мен учун тўй бўлмади, туҳмат оловига ёқилган жоним азоб ичда қоврилиб, унинг қандай ўтиб кетганини ҳам билмай қолдим.

... Ахир, Эгамқул ака отам билан тенгдош бўлиб, икиси дўст-биродардай ҳамкор эдилар. Бири раҳбар, бири ҳайдовчи бўлиб, бир майизни бўлишиб ер, отам ҳам уларнинг (ҳатто қариндош-уруғларининг-да) ўтидан кириб кулидан чиқар, тўй-тадбирларига ётиб олиб хизмат қилувчи эдилар. Шунинг учун ҳам Эгамқул ака яхшиликка жавоб қайтариш учун синглимнинг тўйига бош-қош бўлаётган бўлсалар керак!

Лекин бунга менинг нима алоқам бор эди? Нега мени у ўқиган, одамларга маънавиятдан сабоқ бергувчи аёл отам тенги кишига боғлади экан? На шаъним, на қалбим, на меҳнатларимни зиғирча писанд қилмай (ахир истаган фасонида не-не кийимларини текин тикиб берар эдим. Отаму эрининг дўстлиги ҳаққи-ҳурмати, албатта.) бошимдан маломат мағзавасини ағдарди, юрагимни туҳмат тошлари билан пора-пора қилди.

Рости, то шу кунгача мен одамларнинг бунчалик юзсизлик, шафқатсизлик қилишларини, бир-бирларига нисбатан бу қадар адолатсизу ноинсоф эканликларини билмасдим.

Ўша кундан бери ўзини ўта ақлли ва зиёли ҳисобловчи ўша аёл мисолида «одамлар бир-бирига бўри» экан-

ликларини англаб етдим. Ҳаётдан, яшашдан кўнглим қолди. Ҳозир юрсам — йўлимда, ўтирсам — ўрнимда шу аёлни қаргаб яшайман...»

Энг одил ҳакам — Вақт, дейди доноларимиз. Дарҳақиқат, Саидахон оқила, ҳаёли-иболи қиз эдики, бу етти маҳаллага аёну шоён эди. Фақат энди у «ўлганнинг ортидан ўлиб бўлмас»лигига ақли етди. Ҳадемай, тенги топилиб, обрў-иззати билан чимилдиққа раво бўлди. Бахтли-саодатли турмуш соҳибаси бўлиб ҳаёт кечиряпти ҳозир.

Бироқ, чини билан жаҳл-жаҳолатига эрк бериб, унинг етовига кириб, бир кўнгилни ноҳақ вайрон қилиб қарғиш олган аёлнинг на ўзи, на қизи бахтли бўлолмади, ҳаёти тиниб-тинчиб кетган эмас.

Ҳар гал улар билан боғлиқ «янги гап» эшитганимда, беихтиёр, Саиданинг ўша аламу изтироб тўла қароғлар кўз олдимида пайдо бўлади. Юм-юм йиғлаб айтган ўша гаплари, «Қарғамарин, болам», десам-да, қилган «оҳилло»лари қулогим остида беихтиёр жаранглайверади.

Суюкли жигарбандим, бу ҳам синовли дунёсининг бир ўғиту сабоғи бўлгулик-воқелик. Шу боис ҳам ҳатто асосли нарсани бировга таъна-маломат қилиб айтма, асоссизини айтишники ҳаёлингга ҳам келтирмагин, асло. Жаҳл ёмон. У Шайтоннинг ишидир. Фақат, жоҳил кишилар унга эришадилару, ана шундай ярамас иш, кўнгилсизликларни содир этиб қўядилар.

Расули Оллоҳ Пайғамбаримиз ҳам «Жаҳлингиз чиққанда унга эргашмаслик учун ўтириб олинг, ўтирган бўлсангиз, ётинг», дея бежиз айтмаганлар.

Ўша аёл турмуш ўртоғидан қанча норози бўлса-да, унинг келишини уйда ўтириб кутганида, келганида андишаю оқилалик билан келишиб-гаплашиб олганида, жаҳлини жиловлаб, тўйхонага жанжаллашиш учун бормаганида шу кўнгилсизликлар бўлмас, қизга асоссиз маломат қилиб, унинг асосли қарғишига гирифтор бўлмас эди.

Зероки, муборак китобларимизда ёзилишича, барча амалу аъмолимизнинг жавоби охиратда — Ҳақ Маҳшар тонгида берилар экану, лекин уч нарсанинг жавоби шу дунёда берилар эмиш. Яъни, ота-онанинг, мазлумнинг (эзилганнинг), мусофирнинг дуойи бадини тўсадиган нарда йўқ, уларга қилган амалимиз жавобини шу дунёнинг ўзидаёқ олаверар эканмиз.

Суюклигим, ана шуни унутмаган ҳолда, ҳамиша жаҳлотини жиловлаб, тил тулпорини тизгинлаб яшагин.

Кўнглинг маъқуллаган нарса ҳар доим ҳам тўғри бўлавермайди. Кўпроқ ақлингга қулоқ сол. Ақлни Раҳмон, туйғуни Шайтон бошқаради, дейдилар. Қанчалик туйғудан холи, ақлга ошно яшасанг, шунча кам хатога йўл қўясан. Ҳаётдаги пушаймонлигинг ҳам шунчалик кам бўлади, кам қоқиласан.

СЌЗУ АМАЛИНГ БИР БЎЛСИН

Биз — маҳалла яраштирув комиссияси аъзолари бир оиладаги келишмовчиликни бартараф этиш учун оила аъзолари билан суҳбатлашиб ўтирган эдик. Шу пайт маълумотнома керак бўлган, шекилли, бир аёл кириб келди. Уни яқиндан билганлар, бир ўзига хослигини кашф этиб бўлишган. Зоҳиран «сўзи ялтироқ, майин бўлса-да, амали қабих»лик айна шу аёлга хос хислат. Лекин бу синов дунёсида ақлу фаросатли киши бировга «сен бунақасан», деб айтмайди. Иложи борица, айбини билса-да, билмасликка олиб, инсонийлик одобига кўра мулозамат кўрсатади. Биз ҳам бу аёлга айна шундай мулозамат-муносабат қилдик. Уни даврага чорладик.

Бир лаҳза ўтиб, у давранинг чинакам «гултожи»га айланди. Ҳеч кимга сўз бермай, ёшларга панд-насиҳат қила бошлади. Жумладан, шундай дейди:

— Ҳаёт бу, ҳар бир оғирликка чидаб, озига кўниб, бориға қаноат этиш керак. Бунинг учун ўқимишли бўлишимиз, кўпроқ китоб ўқишимиз, ҳаётдан сабоқлар олишимиз, ўз оналик, аёллик номимизга, касб-коримизга муносиб бўлишимиз, муносиб иш қилишимиз даркор.

Мазмунан тўғри бўлган фикрларини биз ҳам маъқуллаган бўлдик.

Аслида у аёл ҳар қандай тадбиру давраларда бу борада тўлиб-тошиб сўз айтиш санъатини намойиш қилар эди. Бир йиғинда аёл маънавияти — одоби хусусида гапирса, бошқасида эр, оила олдидаги аёлнинг бурчи, унинг фидойиликлари тўғрисида гапирарди. Оллоҳнинг

ўзи кечирсинку, ҳатто Ҳадису Қуръони Каримдай муқаддас битиклардан кўчирмалар оларди сўзларида.

Бошқа бир тадбирда эса «маънавий қашшоқлик»дан қутилиш йўли — китобхонлик тўғрисида тўлиб-жўшиб сўзларди.

Ўша куни ана шундай тадбирлардан бири давом этаётганди. У сўз бошлаши ҳамона бир йигит ўрнидан шартта турдию, маърузасининг қоқ «бўйнидан узди».

— Опа, нима бўлсаям аёлларимиз сиздан ўрганишмасин-да, ишқилиб. Ўргилай китобхонлигингиздан. Шундай камтар-камсуқум, ичмас-чекмас, тарбияли-тадбирли, топарман-тутарман Жавлон ака эр эмас, қаро ер ҳолатига келиб бўлдилар-ку! Катта «қаноат» ингиз, «сабр-тоқат»ингиз, «бетакрор маънавият»ингизга эргашиб, кунда-кунора ё маҳалла, ё милицияга етаклаб борасиз, у кишини. Ҳеч бўлмаса, ишхонасига борасиз, бўлмаса, бировни юборасиз!

Ҳалиям бизани аёллага ўхшаб кўпинча бугунни қозонини қандай қайнатишни ўйлаб куймайсиз! Куйсайиз, энг охирги мода кийим олиб беришга пули етмай қолган эрингизнинг «ноқобиллиги», пул топиб беролмаганидан куясиз...

Даврадагилардан кимдир пиқиллаб кулиб юборди, юз амри ширин, андиша ичида кимдир бошини қуйи эгди.

Ҳалиги йигит эса қандай шахд билан гапирган бўлса, шундай шиддат билан хонадан чиқиб кетди.

Нури дийдам — қизгинам, бу воқелик ибратига ҳам қулоқ тутгин-да, ақлингни пешлагин.

Тўғри, аёлни Яратганнинг ўзи табиатан тарбиячи қилиб танлаган, шу асно елкасига юк қўйиб юборган бу дунёга. Шу боис ҳам чинакам аёллар бола тарбиялайди, эрига меҳр-садоқат кўрсатиб, сабру қаноати, муруват-оқибати, фидойилиги билан уни ҳам тарбият этади. Шу асно оилани, у баробарида жамиятни ҳам тарбиялайди...

Лекин, ҳалиги аёлдай эмас-да. Аввало инсон ўзига неки фазилат-хислатларни жам қилган бўлса, шу хусусда сўз айтишга маънавий ҳуқуқи бўлса, ана шу тўғрисида гапириши лозим. Токи, амали солиҳ кишининг иймон-диёнати сўзида акс этган бўладик, уни ҳатто мард бўлса, душмани ҳам тан олади ва сўзлари ҳеч кимнинг гашига тегмайди. Аксинча, кўпга маёқ бўлади, адашганга йўл-йўналиш беради.

Айтган сўзи амалига мос тушмаган киши эса амали ғайир-нобакордир. Унинг гаплари ана шундай, эшитганининг гашига тегеди. Яхши сўз, амаллардан ҳам кўнги-ларни бездиради. Яхшилик, эзгулик, ҳалоллик, Ҳақу Адолатга шубҳа уйғотади.

Шу боис, онажоним, ҳамиша сўз юкига эътибор қилгин. Мунофиқлик эмас, иймон йўлини танлагин-да, ҳеч бўлмаса, асл аъмолинг, хатту ҳаракатинг Оллоҳга аёнлигини унутмай, амалингга муносиб сўз қил ҳамиша.

Ниманики хор этсанг, шунга зор бўласан, деган ҳикмат бор элда. Айниқса, яхши, эзгу амалларни хор айла-магинки, эртага ана шуларнинг ҳаммасига ўзинг зор бўлишинг мумкин. Хуллас, Ҳадисларда айтилганидай, Оллоҳ мунофиқларни ёмон кўрармиш. Бу дунёда жаво-бини бермаса, қору амаллар ҳисоб-китоб қилинур кун-да ажру мукофотини, албатта, оламиз. Ана шуни зинҳ-ор ёдингдан чиқарма.

ҚАРҒИШ ОЛМА

Назира опа ҳам сенинг ёшингда гўзал ва маъсума бир қиз эди. Орзулари оламга сиғмас, дунё фақат бахту шодумонликлардан иборат, деб ҳисоблар эди. Турмушта чиққач, дастлабки ой-йиллар шундай олам ичида яшади ҳам. Бироқ вақт ўтган сари, айниқса, бир пайтда тўйчимилдиқ кўрган дугоналари тансиқ бир неъматни — чақалоқни бағрларига босиб, шодумон юрганларини; алла айтиб, дор-дор йўргаклар юваётганларини кўрганда юрагида ногаҳон оғриқ турганини ҳис қиладиган бўлди. Эридан, хонадондагилардан беркитиб, йиғлаб-йиғлаб оладиган одат чиқарди.

Орадан ўтган беш йиллик муддат эса унинг кўз ёшлари ошкора тўкилишига, чин алам билан эзилишига олиб келди. Аниқроғи, бу кунлар шифокорлар унинг она бўлолмаслигини исботлаб бердилар.

Икки киши бир йўла бахтсиз бўлиши инсофдан эмас. Назира опа ана шуни юрагидан ҳис қилгани боис бахтсизликни тўла бўйнига олиб, ота уйига кетишни лозим топди.

Бироқ узоқ қариндошларидан бирининг хотини бемаҳал ҳаётдан кўз юмиб, уч қиз, бир ўғли ота қўлида чирқиллаб қолган, тўғрироғи, Тақдиру азалнинг ўзи бу яримдилларни бирга қовуштиришнинг фурсатини яқинлаштираётган эди...

Назира опа бу хонадонга бор бутун оналик меҳри билан кириб борди. Болалар учун яшади гўё. Уларни яхши едириб, чиройли кийдиришдан, шодумон чехраларини кўриб — қувонишдан ортиқ бахт йўқ эди унга.

Шундай пайтлар бўлдики, ҳатто уларни ўзи туққанига ишонди. Орадан йиллар ўтиб, қизлар узатилди, ўғил уйланди.

Ҳамма машмаша эса ана шундан кейин бошланди.

... Чимилдиқ кўрмай қовушган келинни кейинчалик тўй қилиб олиб келишса-да, унинг ҳомиладорлигию ўғли билан орасидаги муҳаббати опани масъуд этганди. Энг қувончли томони, келинчак кетма-кет фарзанд кўравердики, менинг келинимдан кутганим, аслида, фақат шу эди, — дейди бепуштлиқ аламини тортиб яшаб ўтаётган аёл.

Ҳатто опани ўлган кундошининг қариндош-уруғлари ҳар жиҳатдан тан олганди. «Оналарингдан кам қилмади», дея жиянларига насиҳат қилишар, опани эса ўз жигарларидай бағрларига тортишарди.

Бироқ келин учун мол-мулк, ҳовли-ҳарам муҳим, аниқроғи, нафс қутқуси устувор эди.

Ана шунинг учун ҳам, у табиатан болажонлиги сабаб, онаси ўлиб, етимхонага топширилаётган бир норасидани ҳам ўз номига ўтқазиб олиб, боқиб-тарбиялаётган опани ёмон кўриб қолди.

«Нега ўғил асраб олиб, меросхўрни кўпайтириб олди онанг? Сени ўзи туққанида асло бу йўлни тутмасди, деб эри билан ғижиллашаверадиган одат чиқарди.

Қайнона-қайнота кичик бекани тинчитиб, оилани асраб қолиш учун ҳовлини уларга қолдириб, кўчиб чиқишди. Янги ер-участкада ҳовли-ҳарам қилишди. Энди эрка келин қайнотасидан машиналарини беришни талаб қила бошлади. Аслида, кўча одами бўлган қайнота бунга асло кўнмаётгандику, лекин қайнона уни инсофга чақирди: «Ким учун югуриб-елиб яшаб келдик, яшаяпмиз?! Беринг, дадаси, бермасангиз, табиийки, келин мендан кўради».

Хуллас, машина ҳам ўғил-келинга берилди, қариялар «оёқсиз» қолишди...

Ёш ўтавергач, тирикчилик ташвишлари оғирлик қилиб бораверар экан.

Бунинг устига Назира опа иморат қуларда ўзини ўтга-чўққа уриб, умуртқа поғона чурраси касаллигини орт-тириб олдию, энди соғ кунидан касали кўпайди. Энг ёмо-ни, оғирроқ ишларни қилолмайди, супур-сидирга ярамай-ди.

Қизлар узатилиб кетган, ўзи билан ўзи. Асраб олган ўғилчаси ҳали ёш. Келин эса ора бир қадам бўлса-да, ҳафтада бир ҳол сўрай демайди.

Аксинча, бирида келиб: «Оғироёқ бўлиб, туққанин-гиз йўқ-ку, сиз мендан бақувватсиз», деган сўзларни айтиб, кўнгил жароҳатини янгилаб кетди.

— Умр бўйи шулар учун фидо бўлиб яшадим, ўзим киймасам-киймадим, шуларга кийдирдим. Ўзим ярар эдим, бирор иш кутмадим, чопқиллаб ўзим қилдим. Ас-лида, ёшлар эди, улар ҳовли-ҳарам қилиш, камчиликла-рини ўзлари топиб-тутиб олишлари мумкин эди.

Лекин отим ўгай, маломат тоши менга отилади, деб уларни бу юклардан ҳам озод этдим. Бироқ эвазига нима олдим? Туғмаганимнинг таънасини олдим...

Опанинг дийдиёси узун, охир-оқибати бир нарсага қаратилган бариси. Меҳрига оқибат кутди, уни эса то-полмади.

Аслида, жоним-қизим, мен Назира опанинг гаплари-ни тўлалигича асосли, деб баҳоламоқчи эмасман.

Балки опа бу етимгиналар учун югуриб-елиб яшаган бўлса-да, вақти келганда, «мен»нинг исёнида эргашиб, қадрталаблик қилгандир. Шу асно келину ўғил орасини ислоҳ қилиб яшаш ўрнига уларни бир-бирига қарама-қарши қилиб қўйган бўлиши мумкин.

Вақти келса, ораларидаги 20-30 йиллик масофа — ум-рни ҳисобга олмай, келинни тушунишга ҳаракат қилиб — уни қизғаниш ўрнига кераксиз инжиқликлари билан дилини оғритгандир.

Кечиримлилик йўлидан бормай, орада «Хитой девори» пайдо бўлиши учун ўзи ҳам замин яратавергандир.

Бироқ... Барибир ақлли қиз-ақлли келин бир нарсани — қайнона-қайнотани ўз она-отасидек кўриб муомала қилишни унутмаслиги лозим. Масалан, ота-она ҳам вақти келса, қаттиқ-қуруқ гапириши мумкин-ку. Лекин уни «ҳазм» қила олади. Демак, қайнона-қайнотадан етадиган «дилоғриқ»қа ҳам «юк бериб», «семиртириб» юбормай, ана шундай ёндашиб қабул қилинса, олам гулистон.

Бунинг устига, бу дунё синов дунёси эканини, эртага «қайтар дунё» шаклида келинидан, фарзандларидан қайтиши мумкинлигини эсда тутиш керак...

... Охират дунёси эса яна амали солиҳларимизни кутиб турибди. Яъни, Ҳақ таоло Қудсий ҳадислари орқали демишки: «Эй, одам фарзанди, ўлим келмасдан бурун ўзинг учун яхши амаллар қилиб ол. Бу дунёда қилган гуноҳларим охиратда жазосиз қолади, деб кибрланма. Чунки бир кун Оллоҳ ҳузурига сафар қилурсан ва қилган гуноҳларингдан сўроқ берурсан. Ҳаётлик даврингдаги орзу-ҳаваслар сени савоб ишлардан қолдирмасин. Агар бу ўғитларни рад этсанг, пушаймонлар фойда бермайдиган кунда (қиёматда) афсус қиласан».

Не тонгки, Назира опанинг келини ҳам билиб-билмай, ана шундай гуноҳкорликни содир этган эди, бу эса она ёнидаги қайнонанинг дуойи бади билан дахлдордир.

Онам-қизим, аслида эса опанинг келини, Оллоҳ билгувчи, нафақат қиёмат кунининг ажру жазосига маҳкум бўлар, ҳатто бир қисм жазосини у шу дунёнинг ўзида ҳам тортаяптики, орадан ўтган 15-20 йиллик муддатдан кейинги «келиноғриқ»лик дийдиёлари исботидир.

... Ўшанда Назира опанингку турмуш ўртоғи бор эди ёнида, бошқа жигаржон-яқинлари бор эди яна. Афсус-

ки, турмуш ўртоғидан бемаҳал айрилган келиннинг барча фарзандлари юрагида меҳру оқибат ўрнида молпарастлик туйғуси ўсиб-унган экан. Уларнинг бирортаси ҳам мол-матох учун «кураш йўли» дан тўхтаб, асло онага оқибат кўрсатмади.

...Келини эса бу оқибатсизликни янада «етилтириб-семиртириб», қайнонанинг «изи»дан бораётир...

Онам-қизим, Қодир Ҳақнинг ўзи сени ҳам, барча тенгдошларингни ҳам ана шундай тойрилишлардан асра-син, илоҳим. Барчангизга икки дунё саодатини насиб этсин! Ана шу йўлда қўл очиб-дил очиб, ҳамиша дуойи жонингни қиламан.

ТИЛ ЗАҲРИ ЁМОН

Жонимнинг қуввати, Асила қизим! Яна бир воқеликни айтиб бермоқчиман Сенга. Яқинда шифохонада даволаниб чиқдим. Ана шунда дори-дармонга бўлган эҳтиёж сабабли клиника қошидаги хусусий дорихонага бот-бот ишим тушди. Сотувчи аёл билан деярли қадрдонлашиб қолдик. Оддий, камтар ва ғоят оқила жувон эди у.

Суҳбатимиз кўр еб, муолажадан бўш пайтларим у билан диллашиб ўтирадиган бўлдик. Шундай суҳбатлардан бирида жувон ўз бошидан ўтган бир аччиқ-азобли воқеани гапириб берди.

— Аслида, қоракўлликмиз. Бу шаҳарга турмуш ўртоғим институт йўлланмаси билан келганлар. Шу боис ижара уйда туриб, дастлабки йиллар кўп қийинчиликларни бошимиздан кечирганмиз...

Шифохона дорихонаси мудир сифатида ишлаётган кунларида ўғилчамиз уч ярим ёшлардаги бижилдоқ болакай эди. Энг ҳайратли томони, ўта зукко, зийрак ва «башоратгўй» ҳам эди у. Нимани айтса, ўша бўлар, кимни келади, деса, албатта, бирон-ярим соатлар ичида ўша одам кириб келарди.

Лекин болагинам бир кўзи оғриқдан бошланган касал билан олти ой дард тортдию, учар қушдай учди-кетди.

Сирасини олганда, нуридийдамнинг жон қуши жасадини тарк этар тунда бор-йўғи бир лаҳза ухлаган бўлсам, ана шунда у нарса тушимда аён бўлганди. Болагинам бир янги тўн ва дўпписини менинг қўлимга тутқазиб: «Онажон, мен кейин келаман», деб оппоқ қушга айланиб, учиб кетди-да, ортидан қараб қолавердим...

Уйғондиму, ҳадемай, болам нафас олишдан тўхтади.

Мен нафақат инсонга, бирор бир тирик жонга бу каби айрилиқ-азобни — фарзандининг заволини кўриб, ортидан ноилож-ночор термулиб қолишни асло раво кўрмайман.

Лекин ўша кундан бир кун аввал хўжайиним уни «саратон касали», деган хулоса билан Тошкентдан қайтариб олиб келгану, боламнинг эндиги қисмати шоён бўлиб қолган эди.

На ер, на кўкка сиғмай, юрагим ёниб ётган ана шу куни яна бир воқеа содир бўлиб ўтди. Олдимизга қайнонам ва онам келиб ўтирибдилар. Улар мени қизганиб, чалғитиш учун бўлса керак, бозорчага «Кўк чой олиб кел», дея юбордилар. (Кейинчалик чой идишда қуруқ чой тўла эканининг гувоҳи бўлдим-да!)

Ҳали озиқ-овқат маҳсулотлари сотиладиган растага бориб ултурганим йўқ эди, икки ҳовли нарида яшайдиган қўшни аёлга дуч келиб қолдим. Саломлашдик, сўрашдик.

— Нима бўлди, бунча хафасиз, ўзийизга сира ўхшамайсиз? — дея «дилдорлик» қила бошлади у.

— Бўғзимга тиқилиб ётган қайғуга қоришиқ фарёд отилиб чиқди. Ўғилчамнинг оғир аҳволини гапириб, ўксиб-ўксиб йиғладим.

Очиғи, бундай пайтлар киши суҳбатдошидан лоақал мисқолдай руҳий мадад — далда бўладиган бир луқма жумла кутади. Аммо у аёл менга нима деди, денг:

— Баннисани дориларини еб ётганларингиз учун одамлани қарғиши урган силани!

Биласизми, унга бақрайганимча, қотиб қолдим. На тилимга бирон калима келади, на кўзимда ёш қолди.

«Мен ўлақолсам бўлмасмиди-я, ўрнингда бўлсам - бўлмасмиди-я, болажоним!»

Ниҳоят, тилу дилимда ана шу сўзлар гўнғиллай-гўнғиллай, бозорни бир айланибману, нега келганим эсимда ҳам йўқ, уйга жўнайверибман...

— Ҳа, қизим, бозорда чой йўқ эканми?

Қуруқ, шўппайиб боришим онамни ҳайрон қолдирганми, яна мени тирикчилик ташвишларига бошлаб, ғамимни чекинтиришга уринардилар, меҳрибонгинам.

...Орадан йиллар ўтди. Ҳозир ўша «учар қуш»им тут-қазиб кетган «тўну дўппи»нинг эгаси ўғлимиз ва қизимиз бор. Оллоҳга шукр, шуларнинг соғлиги, бахт-саодатини тилаб, бир қўлим хайр йўлида. Аслида, хўжайиним давлат дорихонасида ишлаганда ҳам ноинсоф эмас эдилар. Ҳозир ҳам энг арзон нархдаги дори-дармон бизнинг дорихонамизда сотилади.

Ҳалиги қўшнимизнинг бўй етган икки қизи бор эди ўшанда. Кўп ўтмай, катта қизини турмушга узатди-ю, аммо у бир неча йил фарзанд кўрмади. Кейин эса бир ўғилча кўрди-да, мурғаккина бола гўдагимнинг ёшига ҳам етмай нобуд бўлди. Жувон шу билан яна фарзанд кўрмай қийналиб юрибди.

Кичик қизи онага итоат этмай, енгилтаклик билан нигоҳларга тушдию, ҳадемай, Дубайга кетворди...

Бугун қўшнимизнинг ўзи касалдан чиқмайди. Тўшакда, эшикка термулиб ётибди. Йўқ, мен уни асло қарган эмас эдим. Кўргуликларини зинҳор таънаям қилмоқчи эмасман. Булар ҳам Оллоҳнинг имтиҳон дунёсидаги бир синовидир, балки. Бирор марта «Менга шундай дегандингиз, мана, таънангиз ўзингизга ҳам қайтдику», деган жумлани ҳам айтганим йўқ. Ҳозир ҳам дори-дармонлар билан, баъзида лоақал арзон нархда етказиб, унга ёрдам қўлимни чўзаман.

Аммо бугун ҳам барибир ўша норасида «Оқ қуш»имни эслаганимда, ўзига, жонига бир куйсам, бу аёлнинг гапини эслаб ўн куяман...

Онам-қизим, улуғ шоир Махтумқули ҳазратлари бекорга

*Ёмон тил ёнида заҳарли илон
Чақса-да бир чивин чаққанча бўлмас,*

деган эмас.

Аслида иймон илмига қулоқ соладиган бўлсак, умри Оллоҳ беради. Муқаддас битикларда бу борада шундай жумлалар бор. «Одамзод бир нутфа сувдан бино бўлур вақтида фаришталар Қодиру Ҳақ таолодан «Оллоҳим, бу банда эркак бўладими, урғочи бўладими, умри узун бўладими, қисқа бўладими, бахтли бўладими, бахтсиз бўладими?» деб сўрар эканлар. Яратган Эгамнинг ўша пайтда айтган барча жавоблари бу банданинг тақдиру азалийси бўлиб, «Лаҳул-маҳфуз» китобида муҳрланар эмиш. Қандай яшаб ўтиш (иймонли-диёнатли ёки Шайтон йўлида юриш) эса банданинг ихтиёрида экан, холос.

Демак, ҳалиги аёлнинг фарзанд доғу қайғусида ёниб турган бу ёшгина жувонга қилган таъна-маломати инсофданмиди ўшанда?

Аслида, бу имтиҳон дунёсида яратган Соҳиби замон ҳар бандани ҳар хил йўл билан синаб кўради. Бировга мол-давлат, бировга мансаб, бировга дард-хасталик, кўзи ожизлик, бировга доғу алам ва ҳоказо бериб, иймон-эътиқодини тоблайди. Бу дунё — Охиратнинг зироат майдони («Ислом, тасаввуф ва ахлоқ» китобидан олинган жумла) эканини унутмай, ҳаёт йўлини имкон қадар яхшиликка, эзгу амалларга қаратган; бировга юкини ташламай, кишининг луқмасига эмас, ўз меҳнатидан келадиган насибага кўз тикиб яшаган, қўлидан яхшилик қилиш келмаганда, лоақал ёмонлик қилишдан сақланган, тили ёки қўли билан ноҳақ озор етказмаган бандаларига мукофотлари кўп Яратганининг. Лекин барининг ажру мукофоти, «Эй одам фарзандлари, мен Сизларнинг амалларингизни ҳисоблаб бориб, қиёмат кунда ажрини тамом берурман. Бас, ҳар ким

яхши амал қилган бўлса, худога ҳамд айтсин, лекин агар ёмон амал қилиб борган бўлса, унда ўзини маломат қилаверсин», дея Қудсий ҳадисларда айтилганидай, (Қуръони Каримда ҳам айтилган бу каби жумлалар) Охиратда берилар экан.

Фақат Холиқ Оллоҳ бу дунёда ота-она, мазлум (эзилган) ва мусофирнинг дуойи бадини тўсишга парда қўймаган эмиш, жазоси шу дунёда ҳам бериларкан буларнинг. Сирасини олганда эса ҳар биримизнинг не некишу бад амалимиз Раҳмону Қаҳҳор кучнинг ўзига аён-ку. Уларни жазолаш ёки мукофотлаш учун Оллоҳга, адабиётшунос Раҳмон Қўчқор айтганидай, банданинг ёрдами керак эмас. Китобларига ишонмаган, Пайғамбару авлиёларининг айтганларини «эшитмаган», унинг номидан асоссиз сўз айтиб, огоҳлантиришларига тамомила тескари, кўр-кўрона Охиратни ва Тақдирни инкор этиб, дунё шу дунё, деб турган, шу боис ҳам «бировга кенг, бировга танг ризқ берувчи» Олам Парвардигорининг ҳикматларини тафаккур кўзи билан кўриш ўрнига, ҳасадига эрк бериб, Оллоҳ бандаларидан кир қидириб, қийин кунларидан қувонган шаккок бандасига Ўзининг ажру жавоби бордир-бўлгандир. Уни намуна қилиб олиб, амалининг жазосини шу дунёда ҳам берган бўлиши мумкин. «Қайтар дунё», деган, «Кечиради-кечиради, кеч уради», деган жумлаларни юракларда уйғотган қисматлар балки шу бергулик-кўргуликларнинг исботи-натijasидир.

Хуллас, азизам-нури дийдам, ана шундай фаросатсизларча, илму асосга суянмай айтиладиган, жаҳолат нсъматни бўлган сўзлардан ҳам ҳаммиша тилу дилингни холи қилиб яшагинки, бу Охиратда оғир гуноҳкор бўлишингдан омон сақлайди. Балки шу дунёда ҳам айрим оғир кун, оғир ташвишлардан асрар Сени, болачақангни!

ЎЗГАЛАР МЕҲНАТИНИ ТАН ОЛ

Гўдак каби маъсума, ишонувчан қалбинг, алдову ёлғонларга исёнли юрагинг, яхшилигу эзгуликка эш иймонли қарашларинг, зуккою оқилалигинг, тиниқ-чуқур тафаккуринг билан ҳамиша менга қадрлисан ва истиқболингга умид билан қарайман, она қизим.

Бироқ, кези келса, ана шу боладил, кўклам тонги каби ёруғликларга, эзгуликларга ташна қалбгинангни мунофиқ кимсалар ўз тўрларига туширишларидан ташвишланаман.

Чунки, сен билмайсанки, дўзах кишиларга хуш ёқадиган ифорли, чиройли нарсалар билан, жаннат, аксинча, ёқимсиз нарсалар билан ўралган бўларкан. (Ҳадис) Худди шунингдек, дўзахий киши ҳам ана шундай сирти ялтироқлик, майин-мулойимликни ўзига ниқоб қилиб олгувчи бўлар эканки, уни фақат кўзи-кўнгли очиқ бандаларга вақтгина исбот қилиб бераркан.

Мен бу гапларни сенга шунинг учун гапиряпманки, яқинда бир жувоннинг дийдиёсини эшитиб ўтириб, уни, беихтиёр, қизганиб, сўзларини маъқуллай бошлаганингни кўрдим. У оиладагилари, турмуш ўртоғи хусусида нима айбнома билан сўз айтса, шу ростдай қабул қилар эдинг. Ваҳоланки, одамларнинг сўзига тўғри баҳо бериш учун уларнинг амалига эътибор бермоқ, аниқроғи, яқиндан билмоқ лозим.

Худди шу ўринда эса бир воқеликни айтиб беришни жоиз, деб ўйладим.

Кўчамизнинг бошида яшовчи Латифа аяни яхши танийсан, қизалоғим. У умр бўйи битта ташкилотда — янги шаҳардаги ҳунар-техника билим юртида ишлаган. Дастлаб, ишлаб чиқариш мастери(ўша пайтлар шундай деб юритиларди), охириги йилларда ўқитувчи сифатида хизмат қилиб, ўша ердан нафақага чиққан.

Шу ая 70-80 йиллар орасидаги бошдан кечирган бир воқеани шундай гапириб берганди:

«У пайтлар касб-ҳунар коллежлари эмас, ўрта махсус билим юртлари бўлар, энг характерлиси, бу ўқув даргоҳларига «набор», яъни ўқувчи йиғиш жараёни амалга ошириларди. Май ойидан бошланадиган бу тадбирнинг охири декабргача давом этарди. Хуллас, ҳар қайси гуруҳда 10-12 нафар кўнгилли ўқувчи келгани ҳолда, 28-30 нафар ўқувчи ўқишини таъминлаш учун кў-ўп заҳматлар тортишимизга тўғри келарди. Аниқроғи, қолган ўқувчиларни биз — ишлаб чиқариш мастерлари, ҳозиргидан фарқли равишда, эшикма-эшик юриб йиғар эдик.

Бир ёғи раҳбардан гап эшитишни ёмон кўришим, бир ёғи оладиган маошимни ҳалоллаб олишга интилиш табиий характер-хусусиятим бўлгани учун ана шу жараёнларда астойдил ҳаракат қилардим.

Ҳаракатда — баракат, деганларининг исботими, заҳматимни кўриб турган Оллоҳнинг берган мададими, ҳар қалай, бу тадбирда режани ортиғи билан бажарар, 30 ўқувчини зиёдаси билан тўплаб олардим. Балки бунга ўқувчиларга уч йил давомида касб-ҳунар сирларини астойдил ўргатиб, тартибу одобидан тортиб, билим юртидаги ҳаётида ҳам масъулликни чуқур ҳис этишим, ишга жойлашишларига-да, жон куйдиришим ҳам сабаб бўлгандир.

Ўша йили ҳам ана шундай самарали натижани қўлга киритдим. Янги иш бошлаган директоримиз инсофли киши эди. Шу боис «набор»да энг юқори натижага эришганим учун директор олди йиғилишида икки ойлик

маош миқдорида мукофот пули берилишини эълон қилди. Шу йиғилишда бошқа бир ишлаб чиқариш мастери бўлган аёлнинг гуруҳида ўқувчи сони камлиги учун (ати-ги 15 ўқувчи билан гуруҳни олиб келаётган эди) унга ҳайфсан эълон қилинди.

Бироқ, у аёл ўзининг ишига юзаки ёндашганини тан олиш ўрнига, бори айбни раҳбариятга тўнкашга ҳаракат қилаверди. Шу асно, «райкомга бориши»ни айтиб, директорга дўқ қила бошлади.

Тўғри, раҳбарлик томонидан иш ташкил қилиш жараёнида айрим камчиликларга йўл қўйилганди. Лекин, ён-ёғидаги ҳамкорлари фаолиятига ҳам уларнинг таъсири бирдай теккан эдику, барибир ишга виждонан ёндашганлар ижобий натижаларга эргашаётгандилар. «Ҳайфсанни мени огоҳлантирмай, хуфия ёзишга ҳаққингиз йўқ эди», — дея даъво қилишга ўтди ниҳоят.

— Олдинги йиғилишда масала муҳокама бўлган, ай-тилган эдику, нима кераги бор ортиқча гапни, — деб юбо-рибман, беихтиёр.

Чини билан ҳам ишга қойиллатиб, масъулият у виж-дон билан ёндашмаган бу мастернинг хатти-ҳаракати, ишга муносабатлари олдинги директоролди йиғилиши-да айтилган, вазият уқтирилган эди.

Шу боис кераксиз асаббузарлик ва вақтнинг бекорга олинаётгани мени бездирган, йиғилиш тезроқ тугаб, иши-мизга кетишимизни истаётгандим. Бироқ, у аёл энди раҳ-барни ҳам қўйиб, менга «ёпишиб кетди». Сен директор-га ялтоқланиб, икки оклад мукофот олдинг. Энди тара-фини оласан-да!.. Яна алламбало ҳақорат жумлалар, куракда турмайдиган гаплар...

Сираси, қотиб қолдим. Аслида, гуруҳлардаги ўқув-чилару шу аснодаги ҳужжату рақамлар, умуман, ишда-ги муваффақиятларим кўзи очиқ, юраги ёруғ одам бор-ки, тан оладиган фактлар эди...

Қизгинам, сен дийдиёсини эшитган жувон ана ўша аёлнинг қизи. Онасини кўр, қизини ол, деб бекорга айтмаган момоларимиз. У бугун уйи, оиласи, эридан шикоят қилиб сўз айтаркан, неча фоизи рост, адолатли эканини ёлғиз Оллоҳ билади.

Ахир, онаси бор фактни тан олмай, кўролмаслик ала-мидан Латифа аяга маломат балчиғини чаплаб, жанжал кўтарганида, у тарбиялаган қизи оиласидагилар бошига шундай асоссиз маломат мағзавасини тўка олмаслигига ким кафолат беради?

Сиртдан қараганда, жуда хушфёълү сермулозамат кўринган бу жувоннинг юраги ёруғми ёки онасиникидай қоп-қора рангда бўлиб, ён-ёғидагилар муваффақиятидан тутаб кетаверадими?

Хуллас, асал қизим, энг аввало ўзинг улардай бўлмагин. Вазиятга очиқ нигоҳ билан қара. Ҳар бир нарсага, воқеага одиллик билан, оқиллик билан баҳо бер. Ўзгалар меҳнатини тан олиб, қадрлай бил, ҳурмат қил. Энг асосийси, ҳаммага ҳам ишонаверма, ундан кўра ақлингга кўпроқ ишон. Ана шунда инсофлироқ, тўғрироқ йўл тутган бўласан.

ЁЛҒОННИНГ ЮЗИ ҚОРА

Д. нинг ёши анча жойга бориб қолган, бироқ турмушга чиқмаган ҳали. Чимилдиқ кўриб, келинчакликнинг «салом»ларидан бели букилгани йўқ. Бу борадаги барча орзулари орзулигича қолиб, армонга айланаётир бугун. (Оллоҳ қизларимизни бу кўйи оғриқдан асрасин, илоҳим).

Тақдиру азалнинг ишидиру, лекин бунга унинг ўзи ҳам сабабкор бўлганмикан, деб ўйлаб қоламан баъзан.

Чунки қиз ўта самимий ва оқкўнгил, фазилатлари бисёр эдию, боз устига диди ҳам нозикроқ эди. Шу боис бирини ўпоқ, бирини сўпоқ, деб не-не йигитларнинг совчисини ноумид қайтарди. Лекин оиласи бор бир кишининг тузоғига тушиб қолди. Ойни этак билан бекитиб бўлмагани каби, биров кўриб, биров эшитиб, дегандай, уларнинг муносабатлари ошкор бўлиб кетди. Аммо вақт ўтиши билан ҳалиги кўпни кўрган «ошиқ»қа Д.нинг қизиги қолмади-ёв.

Бугун Д. «кўз очиб кўргани» бу «кишиси» учун ҳамма нарсага тайёру у қорасини кўрсатмайди.

Энг ёмони, энди қиз нигоҳларга, тилларга тушгани боис совчиларнинг ҳам кети узилган, сўрагувчиси йўқ.

Яқинда шу қиз билан суҳбатлашиб қолдик. У надомат билан шундай деди: «Бугун менинг кечаги кундаги хатойимни такрорлаб юрган ёш қизларга дуч келаман. «Тўхта, бу йўлингдан қайт, менинг қисматимга тушмай десанг, хатойимни такрорлама: тенгинг чиққан заҳоти турмушга чиқ, аммо атрофингда ҳуда-беҳуда парвона

бўлаётган ўткинчи «ошиқ»лардан эҳтиёт бўл. Уларнинг ёлғону ширин алдовларига, молу ҳашамга ҳеч қачон учма, дегим келади.

Бироқ ҳозир у менинг гапимни эшитмайди, эшитса ҳам ишонмайди, ишонса-да, ҳис қилмайди. Шу боис амали яхши кўринади ўзига, йўлидан қолмайди. Кейин эса... кеч бўлади».

Ақлингга ишонаман, қизалоғим. Шу боис ҳам бу борада сендан кўнглим тўқ. Бироқ ота-онасидан йироқда, бу ерларга мусофир бўлиб, ўқиб-ишлаб юрган тенгдошларинг — дугоналаринг бор. Уларга бу қисмату сабоқ асқотар, дея воқеликни баён қилдим. Боиси, уларни ҳамиша ҳам тергаб-текшириб, тўғри йўлга бошловчилари йироқда бўлгани каби, ўзлари бугун кўпроқ ёшликнинг хатокор етакчилари бўлган Кўнгилу «мен»лари қутқуси ичида яшаётирлар.

Нури дийдам, турмушу ҳаётда асқотадиган ушбу воқеликларни ҳам эътибор бериб эшитгин.

Ўтган куни Ҳ. исмли бир жувоннинг эри билан ажралиш судида иштирок этдим. Эри топарман-тутарман, тарбияли-одобли, илмли йигит. Фарзанди тақдири учун ҳам масъулиятни чуқур ҳис этади. Уларнинг нимага ажралганларини биласанми?

Ҳ. эри шифохонада ётганида ишхонасидагилар билан бир кўнгилочар тадбирга боради. Эрига телефон қилиб эса «бетоб бўлиб қолган»ини айтади.

Ваҳоланки, бу тадбирга Ҳ. нинг турмуш ўртоғига жиян бўлган, фақат бошқа идорада ишлаётган жувон билан соҳаси бир йигит ҳам қатнашади.

У уйига келгач, онаси йигитга: «Ҳ. янганг бетоб бўлиб қолибди. Шу боис касалхонага тоғангнинг ёнига боролмабди. Ким билсин, оёққа турдими-йўқми, кечки овқатни ўзинг олиб бор. Қайтишингда мана бу овқатни янгангга ҳам бериб қайтасан, — дея қўлига тугунлар тутқазади.

Йигит янгасининг бетоб эмаслигини, тадбирда кўрганини айтади. Қариндошлар орасида, эрида Ҳ.га ишончсизлик пайдо бўлади.

Ҳар хил шакл - мазмундаги ёлғон-алдовлар такрорланаверган сари ишончсизлик ҳам ортиб, «семираверади».

Охир-оқибат, йигит хотинига умуман ишонмай қўяди. Шу кўйи, оила, юқоридагидай, ажралишигача бориб етади.

Онагинам, хуллас, жамиятнинг яна битта олтин ҳалқаси ўша нуқтада узулди, яна бир оила бузилиб кетди.

Лекин мен худди шундай воқеаларни эшитган ёки уларга гувоҳ бўлганимда, беихтиёр, маҳалламиздаги Гулсара аянинг бир ибратли «айтув»и ёдимга тушади:

Аянинг гул келинчаклик фасли экан-да ўшанда. «Бир кун ишхонамиздаги Жамила опа билан ҳамкоримиз Ғалия опани кўриб келиш учун шифохонага отландик, дея ҳикоясини бошлаганди ая. — Ёши 50 лардан ошган Жамила опа корхонамиздаги йигитларга ўғли, укасидай муносабатда бўлар, улар ҳам шунга яраша жавоб қайтаришарди. Ўша кун ҳам дуч келган кишидан илтимос қилди. У шахсий транспортида бизни шифохонага олиб бориб-келадиган бўлди.

Йўлга тушдик. Зулукдай қора «жигули» асфалт йўлдан ғизиллаб-елиб бораяпти. Опа олдинга ўтирган-ди. Мен орқа ўриндиқда ёлғиз ўтирганим сабабли бемалол ўрталикқа жойлашиб олибман, денг.

Табиат уйғониш фаслининг оғушига кираётир. Қишдан қовжираб чиққан йўл ёқалари, ариқ бўйларига яшил гиламлар ёйилмоқда. Қоқи ўтнинг сариқ гуллари, ҳадемай, бу жойлар қизғалдоқлардан безак тақиб, ял-ял ёнишидан дарак бераётир.

Ана шундай табиатнинг фусункорлигидан роҳат олиб, масрур борарканман, беихтиёр, нигоҳимни олдинга қаратдим.

Ногоҳ кўзим ойнадаги менга қадалган ўтли нигоҳларга тушди.

Кўзимни олиб қочдим ва тезгина ўзимни четга олиб, нигоҳлар боғловчиси бўлиб қолаётган ойнага чап бердим.

Жамила опа ва ҳайдовчи ундан - бундан гаплашиб боришарди. Яқинда 8-март — хотин-қизлар байрами нишонланганди. Мавзу шунга кўчди.

— Байрам ҳам бор пулимизни қоқиб олди чўнтакдан. Энг зўр атласдан бир кийимлик олиб бердим-да, ўзимам. Устига зиёфати...

Ҳайдовчининг нимагадир шама қилаётганини сезганим учун гапни айлантириб ташладим:

— Янгамуллогами, яхши қилибсиз. Нарсаку эмас, эътибордан кўнгли кўтарилади-да аёлнинг.

Ҳалиги ҳайдовчи нима деди, денг:

— Атлас... хотинга-я?! Сизга ўхшаган бошқа бир чиройли жононга олиб бердим!

Жавобидан дилим озорланиб кетди. Ҳирсли нигоҳларидан қочсам, сўз ўйини билан юрагимга ҳужум қиладия, ноинсоф!

Ҳозиржавоблигим иш берди. «Чақиб олгим» келганди, эплай билдим.

— Раҳмат-э, Сизга. Ўз аёлининг — болалари онасининг қадрига ҳар ким ҳам етавермайди, чин инсонлар етадилар фақат. Хўжайиним менга 8-мартда бриллиант кўзли тилла узук совға қилдилар!

Овозимдаги ғолибона руҳ, эримга бўлган ҳурмат - эътирофим ўз ишини қилди.

Ҳайдовчи бутунлай жимиб қолди. Энди нигоҳлариям ҳалигидай бежо ўйнаб, гашимга тегавермади.

Ҳадемай, манзилга етиб келдик. Биз билан бирга қайтиш ваъдаси бўлган ҳамроҳимиз зарур иши борлигини айтиб, хайр-маъзур қилди.

Беморни кўриб, автобусда ортимизга қайтдик.

Шу куни оқшомда — чой устида турмуш ўртоғимга бўлган воқеани гапириб бердим. Индамай кулимсираб қўйди.

Сўнгра ҳазил аралаш гап қотдим:

— Энди чини билан тилло узук олиб бера қолинг. Бриллиант кўзли бўлмаса ҳам майли.

— Ҳозирча, ўзинг айтган «ўша узук»ни тақиб юр, вақти-соати келар...

Чини билан ўша пайтлар турмуш ўртоғимнинг «дас-ти калта» бўлиб, байрамда гулдан бўлак ҳеч нарса совға қилолмаган эдилар.

Лекин орадан йиллар ўтиб, мен айтгандай, узукни олиб бердилар. Айни 8-март байрамида совға қилдилар яна».

Қизалогим, аслида, Гулсара аянинг бундай ростсўзликлари бирда-ярим эмас, бутун ҳаёт — турмушларини ташкил этган. Шу боис ҳам аёлига нисбатан жуфтининг ишончи ҳамиша зиёда бўлган. Унга ўзига ишонгандай ишонган ва шунга яраша қадр қимматини зиёда қўйиб, баланд тутган.

Ана шулар боис бугун ҳам улар пиру бадавлат, ибратли оила, ибратли хонадон соҳиблари бўлиб, бахтиёр ҳаёт кечиришаётир. Бунинг устига опанинг оилага оқибати, диёнат соҳибаси сифатида жуфтининг номини, қадрини бошқалар олдида баланд қўйиши ҳам (ахир Пайғамбаримиз С.А.Внинг «Агар одамнинг одамга сажда қилиши буюрилганда эди, мен аёлларни ўз эрларига сажда қилишларини лозим кўрардим», деган ҳадислари бор) бандаю Оллоҳ томонидан қадрлангани туфайлидир, балки бугунги шодумон, пиру бадавлат ҳаёт уларга насиба бўлгандир.

ОҚИЛА АЁЛЛАРДАН ИБРАТ ОЛ

Бир аёлни танийман. Раҳбар лавозимларида ишлаган, бугун ҳам ишлаб келаяпти у. Турмушга чиққанидан бошлаб, бугун қайнона бўлгунга қадарлик шахсий ҳаётидан ҳам жуда яхши хабардорман.

Турмуш ўртоғи спиртли ичимлик ичадики, унча-мунча эмас. Кези келса, ичкилик забун қилган ақлу иродаси «иш бериб», бошқа-бошқа «нобакорлик»ларга ҳам «қўл ураверади».

Лекин хотин-қизларга оила муқаддаслиги, бахт-саодатнинг калити бўлган сабр-қаноат, меҳнатсеварлиги фидойилик, умуман, аёл маънавиятидан сабоқлар берувчи бу опа ўзини тўла маънода ана шундай ҳаёт кечирishга бурчдор, деб ҳисоблайди.

— Кўпинча, эр-хотинлар орасида «ўзимникини ўтказаман», деган қараш ва «мен»нинг қутқусига эргашишлардан жанжал, зиддиятлар келиб чиқади, — дейди у учрашув-суҳбатларда, аёллар даврасида. — Ваҳоланки, аёл итоаткорлиги, ён беришининг ўзи билан тўлақонли ғолибликни қўлга киритиши осонроқ.

Ҳар лаҳзада ўзини мўмина, итоатли тутган аёлни Эр истаса-истамаса, қадрлайди; оқилалик билан ёндашса, унинг сўзига эргашади, бошлаган йўлидан юради...

Чини билан бу Раҳбар аёлнинг бор бутун ҳаёт тарзи хотин-қизларга ибрат мактабидир. Уни рўзгорнинг борлиги учун бозор-ўчар қилиб, юк тортиб-йўл босиб келадиган ҳолатда ҳам учратиш мумкин.

Эшик орани супириб-сидириб, челахлаб сув ташиб юрган (сув кўчадан ташиб келинади) ҳолатда ҳам, кези келса, ширакайф турмуш ўртоғини ардоқлаб-суяб, етаклаб, уйнинг, оиланинг тинчлик-хотиржамлигини асраб келаётган оқила аёл сифатида ҳам кўриш мумкин. Ва ҳоказо.

Аммо, барибир, у ўзига қарашдан бошлаб, ўз маънавий билимини (ҳатто давр тақозо этаётган иқтисодий билимини ҳам) ошириб бориш учун вақт топади.

Энг эътирофлиси, у ҳеч қачон «Мен қачон ўзим учун яшайман?» деган фикрни хаёлига келтирмайди. Бу борада гап кетганда, шундай мулоҳазасини ўртоқлашади:

— Эл назарига яхши эътирофлар билан тушган номини асраб-авайлаб яшамоқлик ўзи учун яшаш эмасми?

— Оиласи тинчлиги, ривожу равнақи учун фидо бўлиб яшаш ким учун яшаш, ахир?

— Фарзанду невараларнинг бахт-саодати учун заҳмат тортиш биров учун яшамоқми ёки?!

— Оилаларнинг тинч-тотувлиги, мамлакат ёшларини баркамол этиб тарбиялаш, юртнинг, Ватаннинг тараққиёти учун жон куйдиришни биров учун яшаш, дейиш мумкинми?

Ахир, шу Ватаннинг тинчлигу файзиёблиги билангина бахтимиз мукаммал, тинчлитимиз рост, умримиз осуда эмасми?!

Хуллас, ана унинг бор бутун ҳаёт тарзю қарашлари!

* * *

Яна бир раҳбар аёлни биламан. Бемаҳал келган ажал туфайли жуфтидан жуда эрта ажралган. Деярли эркакча ҳаёт кечиради. Эрта кетиб-кеч қайтади, югуриб-елиб топади, рўзгор тебратади. Хуллас, эркак-аёлнинг юки елкасида.

Вақти келса, она бўлиб, болалари даврасида ўтириб, рўзгорнинг муаммо-оғриқларидан кўзини юммоқчи бўлади. Оналиги — аёллиги исён қилади бундай кезларда. Аммо яна ортга чекинади. Белини «сириб боғлаб», яна ўз заҳматли ҳаёти ичига шўнғиб кетади.

Бироқ жуфтлари билан яшаётган дугоналари унинг «эркин»лигига ҳавасманд. Сенга маза, қачон келдинг, қасрга бораяпсан? деб сўрагувчи йўқ, бизнинг бошимизда ҳамиша дўқ ва иддао қамчиси, дея ҳасрат дафтарини очишади баъзан.

У аёл эса таёқнинг икки учи борлигини унутган (ёки билмаган) бу ҳамжинсларига шундай жавоб қайтаради: «Энг муҳими, бошингда паноҳинг бор. Бу Паноҳ ҳар қандай ҳақ-ноҳақ маломат тошидан сени асрайди. Яна.. Сен фақат аёл бўлибгина яшаяпсан... Энг муҳими, фарзандларингнинг бирор ютуғи Сен билан баробар отасини ҳам қувонтиради, муаммо-ташвиши чиқса, уни ҳам бўлишасизлар. Бу катта бахт!

Аксинча, эркакнинг юки, рўзгор-оила олдидаги масъулияти-да елкасига қолган аёлнинг жонига Оллоҳ тўзим берсинки, мен буни бирор ҳамжинсимга раво кўрмасдим...

Ундан кейин ёмонлаганинг билан эрингни биров яшилаб бермайди. У билан яшайсанми, аксинча, кўнглига йўл қидир, мурасасозлик йўлидан бор, шунда Оллоҳ ҳам ризо бўлади сендан.

Ахир, бу ҳаёт деганлари — синов. Бировни мол-дунё, бировни мансабу давлат, бировни ғаму дард, бировни заҳмати билан синагувчи Яратганинг ҳар бир ишида ҳикмат борлигини ёдингдан чиқарма.

Шукр қилиб, сабр этиб яшамоқ ҳам бир донишмандлик, билсанг».

Азизам — она қизим! «Эр уйининг оши бор, ичида муштдай тоши бор» ёки «Эр уйининг уч девори заҳар, бир девори шакар», деган момомерос гаплар бекорга айтилмаган, бекорга пурдавом бўлиб, яшаб келмаяпти.

Бу некбин жумлаларнинг ҳикматига қойил қолки, оиладай муқаддас қўрғонни асраб-авайлаб, келажак авлодга — фарзандларимизга тозамерос қилиб тутқазиш учун аёлдан — онадан катта фидойилик талаб этилади.

Ҳатто тақдиру азалнинг ўзи Аёлнинг елкасига қўйган тарбиячиликдай масъулиятли вазифанинг битта қирраси айна ана шу нуқтада кўринади. Аёл бор-бутун ҳаёт тарзи билан тарбиячи, у бола тарбиялайди, юқоридагидай фазлу иродаси билан ҳатто Эрни тарбият этиб-йўлга сола олади. Шу асно, оилани тарбиялаб, жамиятнинг тарбиясига ҳам муносиб ҳисса қўшади.

Онам — қизим, хуллас, турмушу ҳаётинг давомида, юқорида айтганимдай, оқила-комила, фозила аёллардан ибрат олиб яшагингки, Сенга Ҳақ таоло марҳамати билан икки дунё саодати раво бўлғай.

II Боб

Ҳаётий новеллалар

ҚИСМАТ

Мунаввар кузда 19 ёшга тўларди. Кўкламлар ҳасад, кўрганлар ҳавас қиладиган бу қизнинг жуда жўнгина таърифини шундай айтмоқлик мумкин: унинг оқиш юзида лолавор шуъла берувчи ёноқлари етилиб пишаётган, беихтиёр, кўзу кўнгилни қувонтириб, бир лаҳза ўзига михлаб қўядиган нақшли олмани эслатарди. Кўзлари мутаносиб равишда шу қадар чиройли, ҳаёли, муниса эдики, моҳир хаттот чизиб қўйгани каби қора қошу қайрилма киприклар, ғунчадай латиф лаблар ҳам даставвал ана шу кўзларнинг соясида қолиб кетарди.

Кейин эса қасдма-қасдига бу диловар чеҳрадан нуқсон қидира бошласанг, (ахир, ҳар тўқиснинг бир айби бўлгувчи дунё-ку бу!) аксинча, юқоридаги каби фақат бенуқсон гўзаллик қирраларини бир-бир кузатиш имкони пайдо бўларди. Юзининг хиёл қулоқ сари ёндашган томонида жойлашган тиниқ қора нуқталар мисол холларни айтмайсизми? Лекин, барибир, бу бетимсол чиройли хилқатнинг чин маънодаги гўзаллигини сўзу қалам тўғри баҳо айтиб, таъриф этолмаслигини, фақат кўз кўришию кўнгил ҳис этиши билангина ҳақиқий баҳосини ҳар ким ўзича бериши мумкинлигини таъкидлашимиз жоиз.

«Латта ўраб қўйсаям ярашади Мунавварга», — дерди қай бир аёл кийимлар, фасонлар, латтаю мато, яна қизлар хусусида сўз кетганида.

Қўнғир сочлари солланиб оёғига урадиган бу қизнинг орқасидан кимдир биров: «Бир боғ бедадай сочи бор экан-да», — дея суқ билан термулиб қоларди.

Биров эса: «Бу арман қизи ким экан, десам, раҳматли фалончи тоғанинг қизи экан-да!» — дерди ошкора меҳру ҳавас билан.

Айниқса, бригадир Ақром улуғ (ҳурмат юзасидан одамлар номига улуғ атамасини қўшиб айтишарди) Мунавварнинг гузаллигини ўзига хос тарзда тан олиб, таъкидлаб айтар эди.

Мисол тарзида бугдой ўрими кезлари рўй берган бир воқеани айтиб ўтишимиз лозим.

Авжи ўрим пайти. Ҳар соат ғанимат палла. Шовуллаб пишаётган бугдойлар ўз вақтида ўриб олинмаса, бошоқлар очилиб, тўкилиб кетиши, ризқ-рўз нобуд бўлиши мумкин.

Ана пундай долзарб, серташвиш кунларда катта анҳор нарисиди жойлашган қишлоқнинг қизлари Ҳакима, Фарида, Зулфиялар ўроққа чиқмай қўйишди.

Шу куннинг ўзидаёқ Ақром улуғ уларнинг уйига бориб, қизларни ўзи билан бирга далага олиб келди.

У уйларида, йўл давомида қизларга нималар гапирган, нима деб уришган бўлса, ўзи билади (У пайтлар бригадир сўзи ҳукм тарзида айтилар, айниқса, Ақром улуғга ўхшаган иш билгич, уддабуронларнинг гапларини икки қиладиган киши топилмасди). Лекин дала бошига — Мунавварлар бугдой ўраётган майдонга — келганда Улуғ қизларга бор овози билан шундай дея ўдагайлади:

— Қуёшдан қўрқиб, қораяман, деб сенлар ўримдан қочиб юрибсан. Мунавварни қараларинг, бирор кун ишдан қолмай, ҳар куни гектар-гектар бугдой ўраётган бўлсаям, сен сояпарварлардан хушрўй. Ё ёлғонми?!

Бу кекса, тажанг бригадирнинг ҳамма гапи бир бўлдию, бу гапи бир бўлди, чоғи, беихтиёр, қизларининг дадилроғи Фарида эшитилар-эшитилмас мингирлаб қолди:

— Фақат ўшайизди мақтайсиз. Нима қилайлик, у кишидай чиройли бўлолмасак?!

Худди шуни кутиб тургандай, Акром улуғ яна жаза-вага тушди:

— Чиройди худо беради. Сан юз-кўзингга юз нарсани чаплаганинг мидам уч пул. Ундан кўра меҳнатсевар бўл. Лоақал ёқимли бўласан. Ишёқмасти худоям хуш кўрмайди.

Ҳасан элаксознинг ёлғиз қизи бўлган, шу боис тенгдошлари ичида энг яхши кийиниб, ул-бул юз пардозлари ҳам қилиб юрадиган бу кўҳликкина қизга заҳартил, тўнғфёъл бригадирнинг ушбудай гаплари, айниқса, малол келди. Бироқ энди унга қарши бирор сўз айтолмади. Фақат бригадир нари кетгач, бор аламини чини билан, табиат чиройлилиқ, ҳаёю ибо ... ҳамда меҳнатсеварлик, хуллас, гўзаллик намунаси сифатида яратиб, кўпнинг орасига яшатиб қўйган — Мунаввардан олди:

Ёнидаги дугоналарига «гап эгасини топади», тарзида шундай маломат тошларини отаверди:

— Зулфия, Улуғ тоғом мени мақтади, деб яна кўпроқ бугдой ўр. Ҳакима, сен, чиройли, деб айтди, деб яна кўпроқ ўр. Ҳар нима тўрт сўм зиёдроқ пулам оласан. Бизди отамиз боқади. Колхозди тўрт сўм пулига муҳтожлигимиз йўқ. Сан бечорагина ишлаб пул олиб бормасанг, отанг тирилиб келиб...

Оллоҳнинг неъматини бўлган парирўй Мунаввар оқкўнгил, самимий, соддадил қиз ҳам эди. Айни пайтда ақли бутун эдики, Фариданинг ҳамма шама, таъналарини тушунган, юрагига олиб бўлганди. Фақат бу юраги бутун, шу сабабли ҳам тили ботир қизга қарши бирор сўз айтишнинг эвини қилолмади. Чунки бор бутун ҳаёт тарзи, қисмату бергилигу кўргуликлари билан бу парирўй қизимиз сўз сайлаб-суҳбатлар қуришу, кези келса, сўз қиличи билан душман «ҳамла»сини қирқиб ташлайдиган даражада устатил соҳибалари сафидан эмас эди. Фақат аламини кўзёшдан ... ва ўроқдан олди.

Балки ана шулар сабабдир, гўзал Мунавваримиз даладан, даладаги ғийбату фитналар қоришиқ меҳнату заҳмат муҳитидан безиди.

Балки дилида эзгуликка, покиза, порлоқ бир ҳаётга муҳаббати кўп китобхон қиз эдики, ана шулар бунга сабаб бўлди.

Балки... Мактабни тугатгач, бир ёғи қишлоқчилик, бир ёғи қўлимиз калта, дея онаси рухсат этмагани боис ўқишга бормаган, рассом бўлишдай ўсмирлик орзулари орзу жойда қолиб, колхозда ишлаб келаётган эди. Қай бир имконсиз илинжлар қутқусига ишонган бу «соддадил дунё»га шу йўлни тутса, орзусининг имконлар эшиги очилаётгандай туюлди.

Хуллас, кўп ўтмай колхоз кутубхонасига ишга ўтди. Не аламки, қизгина қора қисматининг ярқироқ остонасидан худди ана шу нуқтада ошиб ўтган эди.

Ҳали сунбула киришига анча бор эди. Бу ойда парикизимизнинг никоҳ тўйи бўлиши керак.

Йўқ, унинг онаси Муҳсина ая Мунавварни бошқача тарбиялаган эди. Қиз боланинг номусу иффати қадри жонининг, ҳаётининг қадридан баланд туради, деган ўйу ақидани ҳаёт шартига айлантирганди, ҳаёт тарзига айлантирганди қизгина.

Дарҳақиқат, онасининг неча йиллик туллик ҳаётида ҳеч ким унинг узун этагини қисқа демади, дея олмади. Аёл бардошу қаноатнинг эшакларини эшиб, заҳматлар уммонини кечиб, болаларини тишида тишлаб ўстирдию, меҳнаткашлиги боис муҳтожликка тушмади.

Болаларини ҳам ҳалол меҳнат қилиб, ризқ топишга ўргатди. Ҳаромдан ҳазар қилди, нопокликдан жирканди, енгил-елпилик ҳаракатларига ижирганиб қаради-ю, аёлнинг бор бойлиги ҳаёси-иффати эканини ҳар одимда, ҳар амали билан исбот этди. Ана шулар боис ҳам Мунаввар юқорида таъриф этганимиз каби қиз бўлиб вояга етди.

Бундай қизларнинг, табиий, ошиқлари кўп бўлади. Билган-эшитган истади-интилди. Мунавварни сўраб уйига совчилар келмаган кун бўлмади. Остоналар чуқур бўлди, йўлаklar яғир. Лекин фақат Муҳсина аянинг синглиси Анбар аянинг совчилиги ҳал қилувчи рол ўйнади. Анбар аянинг қўшниси бўлган — Сиддиқ аканинг ўғли Музаффар Мунавварга муносиб топилди.

Тўй куни сунбулага деб белгиланди. Уйдан совчилар оёғи йиғрилди.

Музаффар Тошкентда ўқирди. Ҳали бир йил ўқиши бор эди. Лекин бетоб хонадон соҳибасининг тезроқ келин кўриш истаги бу хайрли тадбирни тезлаштираётганди. Асли Мунаввар холаси хонадонига борганда, Музаффар билан кўп бор дуч келган, балки болалигининг шўх-шодон, беғубор ўйинлари бирга кечгандир, балки ўсмирлигининг машғулотлари ҳамкор ўтгандир, аммо ёшлигининг сирли суҳбату учрашувлари, фақат ёшларни унаштиришгач, бошланди.

Бироқ Асад ойининг илк кунларида — тўй тадориғи авж олган пайтда куёв томон қариндошларидан бирининг фалокат туфайли оғир жароҳат олиши тўй кунини ортга сўриб, вазиятни қисмат томонга буриб юборди.

Сунбулада Музаффар ўқишга жўнаб кетди. Муҳаббат мусиқаси ҳам энди икки юракда бир хил — соғинч рангида садо бера бошлади. Икки олис юртдаги бу соғинч оҳангларини қатига райҳон япроқлари солиб жўнатишган хатлар ташийдиган бўлди. Кўнгиллар шу хатлар ичида «оқди», бир-бирига туташди, бир-бири билан сирлашди. Сунбулани соғиниб кутган бу кўнгиллар, энди қариндошнинг озгина соғайишини, шу билан боғлиқ бўлажак тўй кунини интизор кута бошлашди.

...Мунаввар ўша куни негадир дилгир уйғонди. Қўргон деворларининг давомига туташиб кетган жийдазорлари томон бораркан, юраги ғаш эди. Дарахтзорлар оралаб шарқираб оқаётган зилол сув ҳам дилидан рутубатни ҳайдаб чиқаролмадию йўлу чўлу чаманларни тўлдириб, дув тўкилиб ётган, нақд оққанддай келадиган, қип-қизил жийдаларга кўзи тушганда ҳам дили яйраб кетмади, жийда теришга шошилмади.

Тиниқ сувда ниманингдир шалоплаши хаёлини бир лаҳза тўздириб юборди. Беихтиёр, сувга тушган жийдага ҳужум қилиб, уни узиб-узиб ютиб кетаётган балиққа кўзи тушди. Негадир бу нуқтадан ҳам қувонч, юрагига ёруғлик топа олмади. Сувнинг бир жойга борганда буралиб оқиб кетадиган вазиятини кузатар экан, илонга ўхшайди-я, деди. Юрагининг ғашлиги яна ортди.

Бугун туман маданият уйига бориши, ҳисоботларини топшириши лозим. Шу боис ўзини қўлга олиб, шахд билан жийда теришга тушиб кетди.

Қишлоқда бундай кунларда ҳаёт тонг ғира-шира отиши билан бошланади. Шунинг учун ҳам Мунаввар рўзғорнинг қанча юмушларини бажарган бўлишига қарамай, бўлимга ўз вақтида етиб келди.

Бироқ ёғочлиги боис бир оёғини айлантириб босадиган, рангпар, заҳил юзида сўппайган хунук бурни бор, 28-30 ёшлардаги бошлиқ ўринбосарига дуч келдию эрталабки кўнгил ғашлиги чандон ортди.

Аслидаям, бу нусха парирўй қизга биринчи кўришдаёқ ошиқ бўлиб қолган, ўртага одам қўйгану совчи юборганлардан биттаси бўлиб, қиз унаштирилган бўлса ҳам уни кўрди дегунча, суқ билан термулаверарди. Бу Мунавварнинг гашига теккани боис унга рўбарў келмасликка астойдил ҳаракат қиларди. Ҳозир ҳам иложи борица унга қарамасликка ҳаракат қилиб, салом бер-

дию тезгина услубшунос Холисхон опанинг хонасига урди ўзини.

Опа Мунаввар кириши билан олдига янги гап топиб қўйди:

— Мунаввар, Сизни огоҳлантиролмаганимиз учун мен кутиб ўтирган эдим. Бошқа ҳамма кетган. Самарқандда республика кутубхоначиларининг семинари бўлади. Фақат Муҳиба боласи бетоблиги учун қолдирилди. Уйингизга у хабар беради. Отланинг, машина кутиб турибди.

Мунаввар чинданам гўзал эди, Мунаввар чинданам ҳаёли-иффатли эди.

Баробарига Мунаввар чинданам, юқорида айтганимиздай, соддадил қиз эди. Энг алам қиладигани, Мунаввар ўта ишонувчан ҳам эди.

Бўлмаса, Холисхоннинг кўзларига тик қараб, кетмакет саволлар бераверса, балки «рост»нинг учи чиқар эди. Балки Муҳибанинг «боласи» кечагина жийдазорда чопқиллаб ўйнаб юрганини эсига олганда, Муҳибага синчков тикилганида ҳам «рост»лик тилга кирармиди. Аммо у Холисхоннинг «вақти зиқ»лигини таъкидлаб, шошилтиришларига эргашиб, Муҳибага бир энлик хат ёзиб берди. Ўзи эса «услубшунос опа»си билан машинага ўтирди.

* * *

Хатда ёзилишича (Аслида Холисхон шундай деб тунтирган эди), Мунаввар кечқурунгача уйида бўлиши лозим эди. Афсуски, бундай бўлмади. Она нечалаб Мунавварга кўзи ёриди, Муҳибаникига, неча марталаб бориб келди. Эртаси эрталаб туман марказига — маданият бўлимига ҳам бориши мумкин эди. Кўздай қўшнилар итказаетган — суннат тўйи олдидан бўладиган «Раис чақирди» тадбири, эртасига «Маслаҳат оши» йўлига ғов бўлди.

Не бахтки, учинчи кун юрагининг ёруғлиги — Мунаввар кириб келдию кўнгли жойига тушди.

— Мунаввар (олдинлари асосан қизим, дея мурожат қиларди!), нима гап, ёлғон гапирадиган ҳам одат чиқардингми? — деди она бир лаҳза қизи билан дуч келганида кўзига синчков тикилиб.

Қиз кўзини яширди ногаҳон:

— Йўғ-э, онажон, семинар чўзилиб кетди-да, — деди сўнг овози нозик титраб, эшитилар-эшитилмас. Бироқ кўзи ерга қадалгани учун унда ҳалқаланган ёшни она кўролмади.

Лекин, барибир, она кўнгли ненидир сезган эдики, қизи билан тезгина, холи қолиб гаплашгиси келди. Афсус, афсуслар бўлсинки, бунга ҳеч илож тополмади у. Қўшни-никида бўлаётган суннат тўйининг бир учи Мунавварлар хонадонида ҳам давом этар, узоқдан келган меҳмонлар қўноқда бўлиб, ҳамма уларнинг хизмату манзирати билан овора эди.

Шу боис Муҳсина ая бу суҳбатни ортга сурди. Надоматлар бўлсинки, тўйдан кейинга қолдирадиган бўлди.

* * *

Мунаввар ҳовуздан сув оларкан, атиги уч кун олдин нақадар бахтли-бахтиёр эканини теран ҳис қиларди. Катта новдан оқиб кираётган лойқа сув ҳовузнинг тип-тиниқ сувини лойқалантираяпти. «Мараз Холисхон (опа дейишга тили бормади) ҳам менинг ҳаётимни бутунлай лойқалатиб юборди...

Онам эшитсалар, қандай кўтарадилар бу қайғу-аламни?!.

Энди мен ҳеч қачон ювиб бўлмас доғ манглайига муҳрланган шармисор, номуси топталган... аёлман!»

Мунаввар, ўйлари ана шу ерга келганда, беихтиёр, пиқиллаб йиглай бошлади. Кейин кўнгил рутубати ички

изтиробидай нолавор фарёдга айланиб, дили-руҳи эзилиб-эзилиб йиғлайверди. Алданиш-ёлгонларга қурбон бўлган соддадил дунёси йиғлади бу пайт, бокираликка бўлган тоза эътиқодию онаси олдидаги қатъиятли бурчдорлик туйғуси йиғлади яна.

Энг муҳими, атиги уч-тўрт кун олдин порлоқ шафақдай чорлаб турган келажак... йўқ эди энди. Ҳаммаси тугаган эди. Ҳамиша эсласа, юраги, беихтиёр, энтикиб, соғиниш ҳисси билан қўмсайдиган Музаффари ҳам йўқ, оқ-оппоқ либос ичидаги гўзал келинчаклик бахтиёрлиги ҳам йўқ, қайнона олдида эгилиб, бир пиёла чой тутишу эшик орани супириб-сидириш каби келинлик бурчларини ҳис этиб, қилган ширин орзулари ҳам йўқ.

Тугади, ҳаммаси тамом.

Ана шуларни теран-тиниқ ва оғриқ-азоб билан ҳис қиларкан, нафақат кўзи-кўнгли, руҳи-жони эзилиб-эзилиб йиғлаётган эди қизгинанинг.

Энди, хоҳласа, ўша бир оёғи ёғоч, сўхтаси совуқ, бутун ҳаётини ағдар-тўнтар қилиб юборган бурундор ўринбосарга хотин бўлиб яшайди.

Мунавварнинг бутунлай қоравайрон бўлган кўнгли бу хулоса-фикрдан сесканиб-ижирганиб кетди. «Йўқ-йўқ», — дея пичирлади лаблари алҳол. — Ундан кўра, ўлганим яхши. Бундай шармандали, жирканч ҳаётга юзтубан бўлиб яшаганимдан кўра, ўлгангинам афзал. Ўз-ўзимдан жирканиб, ўзимни ўзим ёмон кўриб кетаяпманку, яшамоғим мумкинми шу ҳолатда?!

Қизнинг ўй-изтироб-хаёли худди шу ерга етганда онасининг «Мунаввар», деган чақириғини эшитди. Нарибери кўзёшларини артди, ўзини қўлга олган бўлди. Челақларни сувга тўлдириб оларкан, беихтиёр, хаёлидан «Шу сувга чўкиб ўлсам қанийди-я», деган фикр ялт этиб ўтди.

Уйи томон бораркан, ички бир туйғу «Нажот йўли — фақат шу йўл», — дея уқтира бошлади.

Онасига дуч келганда «Мунаввар, хаёлинг нега ўзингда эмас, челақнинг қопқоғини қўймай кетаяпсан?» деган саволи қизгинани сергак торттирди. «Сир» тез орада очилиши аёнлигини англагандай бўлди. Яна ўлим шарпасини селпиб, ҳалиги ички куч унга фикр уқтира бошлади.

Қўшни тўйнинг ташвишлари яна онани чалғитди.

Аммо Мунавварни ҳеч нарса чалғита олмади. Ўша ички куч-туйғу юрагидаги барча қароликларни суриб, ёруғлик томонга — ўлим сари «етаклаб борарди». Шу боис у фурсатни бой бермай, киндик қони томган, гўдақлик, болалигининг бахтиёр лаҳзаларига бешик, ақлини танигандан бери тирикликнинг минг бир ранжу қувончларига гувоҳ бўлган уйини — ҳовлисини тарк этиб — чиқиб кетди.

...Орадан чорак соат фурсат ўтиб, унинг сарвдай сўлим бастини бағрига босганча, орқасига сиғмаган бир боғ бедадай қўнғир сочларини «ўпиб-силаб» катта анҳорнинг асов суви мавж уриб оқар, бахтдан масрур тўлқинлари қирғоқларга тўш уриб, қизгинанинг учиб бораётган руҳи билан видолашув қўшиқларини баралла куйлар эди.

«ҚАЁН ОДИМ БОССАМ, ЎТ - ОЛОВ...»

— Опа, яхши келдингиз. Бошим қотиб турган эди, — деди танишим бўлган патирфуруш жувон менга дафъатан кўзи тушиши билан. Негадир ҳар доимгидан фарқли дилгир ва маъюс эди у.

— Тинчликми, негадир паришонроқ ҳам кўринаяпсиз?

Салом-алиқдан сўнг чинакам дилдорлик билан суҳбатга чорладим уни.

— Келинимизни... сиз уни танийсиз, бирови билан...

Танишимнинг бундан ортиғига тили айланмади. Бир лаҳза нигоҳим қароқларига тўқнашиб, жим қолдик.

— Маҳалламизнинг участка нозири билан, — деди жувон нигоҳларини энди олдидаги патирларга қаратиб.

— Шунчаки миш-мишлар бўлсачи? — унинг хулосалари ёлгонга чиқишини истаганим боис ўсмоқчилай бошладим (дил-дилимдан эса «Илоҳим, шундай бўлсин-да», деган тилак-истакда эдим).

— Кошкийди! Афсуски, шундай эмас-да! Очиғини айтсам, «миш-миш»ларни эшитиб юрардигу сира ишонгимиз келмасди. Лекин...

Биласиз, у ҳам патир олиб сотади.

Ўтган куни денг, патирим тугаган, янгисини олиб келиш учун кетаётгандим.

Келиним анови катта тут дарахтининг нариги томонидаги растада савдо қилади. Шу боис тут пана қилиб, у келганимни, тутнинг ёнгинасига борганимни кўрмай қолди. Ана шу қари тут «ёрдами билан» менга хунук сир ҳам ошкор бўлди. У «участкавой» билан гаплашар эди:

— Рисолат, кетдик...

— Ҳозирми? Йўғ-э, опасиям бугун савдога чиққанди. Патир олиб келишга кетган. Келиб қолса, сезилиб қолади.

— Чумчуқдан қўрққан тариқ экмайди. Кетдик. Кейин яна вақтим бўлмайди.

— Ҳар доимги жойгами?

— Ҳа.

— Сиз бораверинг, жоним, ортингиздан бораман...

Бейхтиёр изимга қайтдим. Тезгина ўзимни яқин орадаги дорихонага урдим, «участкавой» ўтиб кетгунча у ердан чиқмадим.

Дорихонанинг яна бир яхши томони, бир эшиги бозор ичидан бўлса, бири ташқарига қараганди. Бу ҳам менга ёрдам берди. Дорихона соҳибига патирни қолдирдим,

зарур ишим чиқиб қолганини айтиб, ўзимни кўчага урдим... «Участковой»нинг орқасидан қорама-қора кетаяпман денг. У «этаж уй»ларнинг биринчисига бориб, биринчи подъездига кириб кетди.

Қайнсинглим Саодатлар яқинда квартира сотиб олишганди. Худди шу уй, шу подъезддан. Қўшниларидан бири органда ишларкан...

Ўша... Саодатнинг қўшниси бўлган «милиционер»нинг квартирасига «бориб келадиган» жувон — менинг келиним! Ростга айланаяпти бари!

Чақалоғи борлиги учун Саодат уйда эди. Эшикнинг тугмачасини босишим билан очди.

Уйга ўқдай учиб кирдим. Эшик олдида турганим кўйи, гапирма дегандай, бармоғимни лабимга босдим.

Йўлакни кузатадиган туйнукчадан тикилиб ўтирибман. Илоҳим, ёлгон бўлсин, келиним келмасин-да, дейман. Ич-ичимдан худога нола қиламан... Орадан 5-10 минутлар ўтди-ёв. Не кўз билан кўрайки, келиним зиналардан кўтарилиб келаяпти. Аламдан нафақат юрагим, бутун вужудим олов ёнгандай қизиб кетди, жиққа терга ботдим. Унгача келиним шундоқ эшикнинг олдигинасидан ўтиб, қўшни эшикка — қайнсинглим айтган ўша уйга кириб кетди. Кейин эшик шиқирлаб, қулфланди.

Нима қиларимни билмай, бир лаҳза каловланиб қолдим. Кейин бозорга қараб жўнадим. Бу «дом» билан бозорнинг ораси икки ҳаллосласанг, етадиган масофа. Шу боис ҳадемай етиб бордим. Бора-бора: «Илоҳим, келиним бозорда савдо қилаётган бўлсин-да», деган имконсиз истак ичида эдим. Бир ички куч эса, бу тилагимнинг устидан қаҳ-қаҳ уриб кулди: «Жоним-жоним»лаб берган ваъдасини ўз қулоғинг билан эшитиб, «дом» йўлагига ўзини кўриб ҳам ҳануз унинг «каромати»га ишонгинг келмади-я, нодон!

Чинданам, катта тутнинг нарёғидаги растада келин ўтирадиган жой бўш, патир ўроғлик турганини кўриб, нодонлигимга бутунлай иқрор бўлдим.

Лекин нима қиларимни ҳануз билмасдим. Бозорда патир сотиш учун бироз ўтирган ҳам бўлдим. Укам — шўрманглайгина жигарим кўз олдимга келаверди.

«Фурури»ни оёқ ости қилди-я, хотини беномус!» деган фикр миямда йилт этдию, тутаб кетдим яна. Бунинг устига, ён ёқдаги бозорчи аёллар ҳамма гапдан воқифу, ҳаммасининг эътибори менга қаратилгандай. «Ўл-а, хотини укангнинг оғзига чакка ялатиб, айшини суриб юрибди. Била-кўра туриб, бемалол патирфурушлик қилиб ўтирибсанми?» деяётгандек туюлаверди. Ортиқ ўтиролмадим.

Патир-матиримни кўтариб, Саодатнинг квартирасига жўнадим. Аламимга чидай олмай, Саодатга йиғлаб-сиқтадим. Қайнсинглим анча дадил, исёнкорроқ характерли жувон эди. Қизлик пайтлари-ку нақ олов-ўт эди. Унга тенг келадигани бўлмас, шиддати, қақажонлиги билан етти маҳаллани оғзига қарата оларди. Ҳарқалай, ҳозир босилган эдию...

Мен кўзёш қилгач, у чидай олмади, ўрнидан сакраб турди.

— Юринг, мен эшикни тақиллатаман. Беномус, маишатпараст аёлнинг бир шармандасини чиқарайлик, — деди у.

Чиқдик. Саодат қўшни эшикни тақиллата бошлади. Анчадан кейин эркак кишининг: «Ким?» деган овози эшитилди.

— Қўшни, кеча кострюлимизни олишган эди, шуни сўраб чиққандим, ўзимизга зарур бўлиб қолди.

Саодат шу қадар мулойим, майин овоз билан гапирдики, беихтиёр, бир неча дақиқадан кейин калитнинг шақирлагани эшитилди, эшик ҳам очилди.

Не кўз билан кўрайки, «участкавой» ширакайф, ич кийимда турарди. Унинг ҳирсли нигоҳлари нақш олмадай таранг, юзларига кулгичи чарақлаб турган, кўзлари ҳам шахло-чарос қайнсинглимда эди.

Саодат «макр»ини давом эттирди:

— Қўшнижон, сизлар тез-тез алмашиб турасизларми? Кеча, олдинги кун бошқани кўргандим, бугун сиз... Янга, киринг сиз кастрюлни олиб чиқинг.

Саодат участка нозири олдидан сирғалиб ўтиб, ичкари кираркан, мени ҳам чорлади:

— Келаверинг!

Кирдим, Саодатлар ортидан ошхонага бормадим. Икки хонали уйнинг эшиги очигига эмас, эшиги ёпиғига кирдим.

«Ётоқхона» шу уйда экан. Не ҳайратки, келинимнинг кийимлари жой ёнида сочилиб ётар, кўрпага бурканган жон ҳам тахминан у эди.

Бор кучим билан кўрпани тортиб, итқитиб юборибман. Не кўз билан кўрайки, келиним онадан туғилгандай шир-яланғоч ҳолатда эди. Менга кўзи тушиши билан азроилни кўргандай, кўзлари бақрайиб, қотиб қолди.

— Ўл-а, шарманда! Эринг, болаларингнинг юзига оёқ қўйиб, шу расво кўчада юрибсанми?

Овозимни эшитган қайнсинглим ҳам шу хонага югуриб кирди. Ширакайфлигидан хираликка ўтган «участкавой»га ўқрайди, дафъатан. Ва унга пўписа қилди:

— Куёв бола, ошхона ёки нариги уйга бориб, жимгина ўтиринг. Бўлмаса, нақ «начальник мелиса»нинг хонасида кўрасиз ўзингизни!

Бу сўзлар «куёв бола»нинг кайфини ҳам тарқатиб юборди, шекилли, бошини осилтириб, чиқиб кетди.

Саодат энди шармандали ҳолатда гужанак бўлиб ўтирган келинга эътиборини қаратди:

— Сенга ўхшаган беномус, беҳаё аёллар жамиятни булғалаяпти-да. Тур, кийимингни кий. Тез бўл, шарманда, юзсиз! Эссиз ойдай-ойдай ўгил-қизлар. Эссиз заҳматкаш, оқибатли эр! Ота-боболаримиз сен каби шармандаларни тошбўрон қилиб ўлдиришган! Мен ҳозир...

Саодат бир зум ташқарига чиқиб кетдию, ҳаял ўтмай қайтиб кирди. Бу орада келиним кийиниб улгурганди.

— Мана, ойимхон, сизга қоғоз-ручка. Ёзинг, ҳақиқат-да нима қилиб юрган бўлсангиз, шуни ёзинг.

Укамнинг хотини Саодатнинг буйруғидан бўйин товлаёлмади Барча қилғилик-қинғирликларини ёзиб берди.

— Кетдик, янга, — деди Саодат. — Энди бу ёғи — ихтиёрида. Балки айшини давом эттирар...

Қўлимда «икрорнома» қоғоз. Аламимдан қоврилиб, Саодатнинг уйига ўтдим.

— Янга, ювиниб олайлик, — деди Саодат дафъатан.

Шундагина бир олам наҳс, фаҳш билан рўбарў бўлиб келаётганимни англадим.

...Келиним мени ёлғончига чиқариши мумкинди. Аммо Саодат турибди яна бир гувоҳ бўлиб. Икрорнома хати бор қўлимизда.

«Чумчуқнинг ҳам уйи бузилмасин», дер эдилар бибим раҳматли.

Ана шу кўйи, қай томон қадам боссам, ўт-олов».

Аросатда, ўт-оловлар ичида қоврилиб ўтирибман.

...Опажон, маслаҳат беринг. Нима қилишни билмай, бошим қотиб қолди...

У ана шу кўйи изтироб ичида сўзларини тугатди.

Биз, албатта, жувонга жўяли маслаҳатимизни айтишга ҳаракат қилдик.

Бироқ ўқувчи — олий ҳакам. У биздан-да жўялироқ фикр-маслаҳатни айта олар.

Хуллас, азиз ўқувчим, воқелик бўйича эндиги гапни Сиздан эшитамиз.

ТАНАЗЗУЛ

Қиз чиройли эди. Шоир таърифлагани каби «...ёноқлари ол, қошлари ҳилол, лаби гунчабол» эди унинг.

Узун сочлари навниҳол белини бутунлай босиб ўтиб, пастга қараб бир боғ бедадай солланиб турарди.

Қуюқ, қайрилма киприклари юмалоққа мойил, ойдай чехрасига соя солиб турар, айниқса, ёт нигоҳларга дуч келганда киприклар пастга қадалиб, хумор боқувчи қароғларини яширар, тонгги шабнамдай тоза чехрасида ҳаё долавор шуъла сочарди шу пайт.

Қизгинанинг энг катта бойлиги ана шу ҳаёси, ана шу тозалигию-ана шу бокиралиги эди.

Ана шундай гўзалгина, ҳургина, малаккина қиз ўн еттинчи баҳорни энди қаршилаётган эди.

Бу лаҳзаларда ҳамма тенгдошлари қатори бу қизгинанинг ҳам орзу-умидлари бор эди, баравж эди. Таърифини келтиришга ҳаракат қиладиган бўлсак, бир учи олису оппоқ ойдин осмонларга туташиб, бир учи эса юрагининг туб-тубида қўшиқлар айтиб, порлоқ истиқбол хусусида диловардан-диловар эртаклар тўқир эди.

Қизгина ана шундай орзулар этагини тутиб, ўқишга ҳужжат топширди. Афсуски, «ўртамиёналик»нинг бўйи-басти тест балларига етишиб боролмади. Кейин... Ишга кирмоқчи, ишламоқчи, бахтини шу йўллардан изламоқчи бўлди. Ўқиганларга иш йўғу... Унга йўл бўлсин, ундан-бундан ваъдалар олиб, орадан ойлар ҳам ўтиб кетди.

Ҳадемай, қиличини қайраб қиш келди. «Ёз ёпинчиги»ни нари-бери топиб кийдириб юрган ойликчи ота-она қишлик либослар нарх-навоси олдида эсанкираб қолишди. Бунинг устига, қизгинанинг кўнгли унча-мунчани тан олмас эди. Тўғри-да, аксарият дугоналари, ҳатто энг камдаромад хонадоннинг қизи бўлган Фо-

тима бувининг невараси ҳам бугун 180 минг сўмлик палто кияётир.

(Пулини қайдан топади ё уларни биров олиб бераяптими? Бунн ёлғиз ўзию Худо билади).

Хуллас, ана шуларни ҳис қилиб, бот-бот ўйлар экан, қизгина бундай иложсиз ҳаётдан зерикиб кетди.

Худди ана шу кунларда эса қўшни «дом»да яшайдиган бир тадбиркор аёл (хорижга тез-тез савдо билан бориб келадиган) билан танишиб қолди. Очиғи, қўлининг аксарият бармоғига олтин узукларни қўшалоқлаб тақиб олган 40-45 ёшлардаги бу аёлнинг башанг кийиниши қизгинани сеҳрлаб қўйган эди. Бекорчиликдан ҳовлидаги ўриндиқларда писта чақиб ўтирган қизгина бу аёлни бир неча кундан бери кузатади. Унга қараб ҳавасланиб кетади. «Дом»лараро ҳовли юзида айланиб юрган бу аёл ҳам негадир қизгинанинг атрофида ўралашгани-ўралашган. Ҳеч нарса демайди, суқли нигоҳлар билан тез-тез суқсурдай қизгинанинг юрагига «меҳр чўғи»ни отишга ҳаракат қилади.

Ниҳоят, бири мол-безакка, бири ҳусн-ёшликка хирсу ҳавасли икки юрак бир-бирига тўқнашди, «тиллашди», боғландиёв.

Лекин дафъатан аёл сўз қотди.

— Иш, ўқиш йўқми, зебо қизим?

— Йўқ, — кулимсираган кўйи мулойимгина бош чайқади қизгина.

— Кел, бирга сайр қилайлик. Ҳу, ана у тижорат дўконига бориб келамиз. (Желуткамнинг мазаси йўқ, ҳазмтаом учун шундай қиламан доим).

Улар бир зумда апоқ-чапоқ бўлиб олишди. Тижорат дўконигача неча марталаб бориб келишдию, бир-бирларига айтадиган гаплари сира тугамас эди. Охири тадбиркор аёл масалага якун ясади.

— Истасанг, тайёргарлигингни кўр, эртагаёқ бирга олиб кетаман. Унақа-мунақа ишмас. Ораста, тоза. Энг

муҳими, даромадли иш. Уч ойда бир дунё пул ишлаб келасан, кап-катта қиз, ота-онангнинг чўнтагига кўз тикиб ўтирсанг, уят бўлар.

Бу ерларда иш топсанг ҳам «маршрутка» ва тушлик пулингга етмай кетади. Яна ўша: ота-онангга дахмаза, юк бўлиб қолаверасан.

Кейинги пайтларда катта-катта, чиройли кўзларида тўлиб бораётган маъюслик, ўйчанлик аёл билан суҳбатдан кейин бир зумда тарқади-кетди. Яна олдинги-олдингидай қувончдан чарақлаб турувчи шодумон кўзлар бахтиёрликни-бахтни соғиниб, хумор боқа бошладилар.

Кечқурун қизгина билан онаси ўртасида хорижга ишга жўнаш масаласида борди-келди баҳс бошланди.

— Қанақа иш экан, ўзи? — жигарбанди тақдирига чини билан ташвишланган она розилик бермади дафъатан. Лекин қизи уни қўярда-қўймай тадбиркор аёлникига етаклаб бордию у ердан мулойимгина бўлиб чиқиб келди. Қизи учун сафар анжомларини ўзи ҳозирлашга тушиб кетди.

Бу хонадонда аёл сўзи устувор, эркак итоаткор яшайдиган вазият ҳукм сураб эди. Шу боис ҳам ота ризолиги она ризолигининг ичида қолиб кетди. Бир неча кун ўтгач эса тадбиркор аёлни олиб кетиб-олиб келадиган зулукдай қора «Нексия» қизалоқни ҳам ўтказиб, тайёрагоҳга шамолдай елиб кетди.

Орадан уч ой ўтди. Ўша қора «Нексия» таниш «дом»лар ҳовлисига келиб тўхтади. Ундан шу «дом», шу ҳовли, шу одамлар уч ойлар олдин кузатиб қўйган ўша қизгина тушиб келди.

Не тонгки, унинг ҳам бугун аксарият бармоқларида тадбиркор аёлникидай тилла тақинчоқлар, бўйнида қўша-қўша олтин занжирлар. Энг олд модадаги либослар эғнида, қўлида эса ихчам сумка ўрнида, кийимларига мосу монанд башанг юк қопчиги.

У уйи томон юраркан, сўнгги модада кесилиб пардоз берилган сочларини шамол истаган куйга солиб ўйнар эди.

Шу куни қизгинага дафъатан кўзи тушганлар яна бир нарсани пайқашди. Илгари анордай таранг, олмадай чиройли юзлари бугун заъфарон, сўлгин эди унинг. Катта-катта офатижон кўзлари ҳам олдинги-олдингидай эмас, ҳар қандай сурбет нигоҳларга дуч келганда ҳам киприкларини пастга қадалиб жон олгувчи қароғларини беркитиб олмайди, ёноқлари ҳам асло ҳаёдан лов-лов ёнмас, лола-ранг қизариб, ана шу ҳолатда ифбатдай улуғвор зийнатнинг гўзал сувратини ён-ёғига шоён этмас, ўзига нисбатан улуғвор бир ҳурмат ҳиссини уйғотмас, уйғота олмас.

Аксинча, сузилиб қамашмай боқадиган бу кўзларда энди беҳаёлик, бешармликнинг жон рангию суврати муҳрланиб қолган. Уларда яна ҳирсининг, нафсининг ҳам юзсиз башараси «хумор-хумор» боқади.

Ҳозир қизгина уч ойда «ишлаб» топиб келган пулига бир хонали уй ва мебеллар сотиб олибди.

Кейинги гал бориб «ишлаб» келган пулига машина сотиб олишни режалаштираётган эмиш.

НАФС ҚУРБОНЛАРИ

«Эй одам фарзанди, агар дунё ахтариб етти қат ернинг қаърига кирсанг ҳам ўзим тақсим қилиб қўйган ризқдан заррача ҳам миқдорда зиёда қилмасман».

«Ҳадиси қудсий»дан

Равшан Латофатнинг кўзларига алам билан тикилади. Латофат Равшанга маломатли-таънали нигоҳларини қадайд.

«Бу кунимдан кўра, қоқ пешонамдан отганлари афзал эди, тил тортмай ўлақолганим яхшийди», дейди Равшаннинг аламзада кўзларига тўлган қалб нидоси.

«Бу кунимдан кўра ер қоқ ёрилиб, кириб кета қолганим афзал эди, ер ютгангинаси яхшийди», дейди Латофатнинг кўнглининг туб-тубигача тўлган қароликдан баттар қорайиб кетган қорачиглари.

«Ҳаммасига — озига кўнмай, бориға қаноат қилмай, ўзинг сабабчи бўлдинг-да!» дейди Равшаннинг надоматли-маломатли нигоҳлари.

«Ўзингиз ҳам қаттиққўлроқ бўлсангиз нима қиларди! Бир сўзингиз ҳукм бўлиб, ўз уйимга ўтқизиб қўйсангиз бўлмасмиди эр бўлиб. «Кўчанинг одами — мен, сенларни боқиш — менинг ишим», дея оила хуржунини бўйнингизга илиб, мени болалар тарбияси билан шуғуллан», дея уйга «боғлаб», ўзингиз кетсангиз бўлмасмиди?!» — дейди яна жувоннинг маломат, хорлик - пушмонлик тўла сўлгин чеҳраси, мунг тўла кўзлари.

«Ўзинг ҳам бораман, деб туриб олдинг-да. Соли сариқлар икки йилда «Нексия» мошин олди, шаҳардан уй олди. Эр-хотин кетишган эди. Биз «ширкат»нинг бермаган тўрт сўм пулига кўз тикиб, қара-аб ўтирибмиз. Мен аёли билан гаплашдим. Эри бизни ҳам ўшандай мўмай даромадли ишга жойлаштиришни удда қилармиш. Боринг, гаплашинг у билан, деб ҳол-жонимга қўймадинг!» — дея аламзадалиқ ўкиради Равшаннинг кўзу нигоҳларида.

«Ўзийиз ҳам мунчалар содда бўлмасайиз. У пасткаш, мунофиқ, ноинсоф, бировга бир сўм пулини «процент»-сиз бермаган кимса қандай қилиб мени, яна хотинимниям ўзга бир мамлакатга ўз «Нексия»сида бепул, бехаражат олиб кетаяпти, деб ўйламагансизам. Паспортларингни бер, деса, беравергансиз...»

Таъна қилади яна аёлнинг фарёдли-фигонли қароғлари.

«Соддадиллигим ҳамиша бошимга бало бўлди. Шу феълим билан ўз юртимдаям кўп чув туширишган эди. Лекин бу ердагидай...» — дея юм-юм йиғлайди энди Равшаннинг кўнгилу кўзлари.

«Илк келган куниеъ Сизни қўра-қўтонлар ёнидаги кулбага қўйиб, мени ошхона-ҳаммомхона ёнидаги ҳужрага раво кўришганда қисматимизни тушунган эдим», дейди Латофатнинг эзилиб-эзилиб йиғлаётган исмсиз, овозсиз, дардли фарёдлари.

«Бугунги шармандачиликдан олдин ҳам сенга анави «қўтир ит» қўл чўзиб, ҳаром оғзини теккизганмиди?» — дея сўрайди энди Равшаннинг аламдан хира тортаётган руҳсиз кўзу кўнгли.

«Қай тил билан айтай? Мен ўша илк тундаёқ «ит теккан ош»га айланиб бўлганман. Бу бадкор кимсанинг хонадонидан неча ой, неча кун яшаган бўлсак, мен ўша «қўтир ит»нинг қўшимча «ялоғ»и бўлиб келдим. Шу боис ҳам Сизу мени сира яқинлаштиришмасди.

Бу ҳўрлик-аламлар устига болаларим соғинчи қўшилди. Кетаман, деб туриб олдим. Шунинг учун ҳам бугунги...»

Овозсиз, нигоҳу руҳият орқали сўзлашиш худди шу ерга келганда ниҳоя топди. Латофатнинг кўнгил кўзидаги бор аламу дарду изтироб бўғзига интилди, тиқилди, пўртана бўлиб ташқарига отилди. У аввал уввос солиб, кейин эзилиб-эзгиниб, ниҳоят, ичдан иниқиб йиғлади-йиғлайверди...

Шу атрофда қўй боқаётган чўпонлар бу нолайи найкаби эзиб-эзилиб йиғлаётган аёл овозини эшитдилар.

Ўнгир айланиб ўтиб, кўрдиларки, қўл-оёғи чандиб боғланган эркак ҳамда фақат қўллари боғлиқ ярим яланғоч аёл ётибди шўри кўпчиб ётган тупроқни кўзёшлари билан яна шўрлатиб.

Нарироқда аёлнинг лозими ва бошқа лаш-лушлар солинган тугун турибди.

Кекса чўпон пичоғини чиқариб, аввал хотиннинг қўлларини чизимча асирлигидан озод этди. Кейин эркакни бу «бандубад»дан қутқарди.

Гарангсиб қолган, яна биронта босқинчи келди, деб кўрқиб кетган аёл шу замон гандираклаган кўйи бориб, тезроқ лозимини кийиш учун куймана бошлади.

Эркак эса... Бўшаган қўллари билан пешонасига тинмай муштлайверди. Ўкириб йиғлайверди...

Кекса чўпон вазиятни тушунгандай бўлди. «Вуй-бай, қароғим, сарт боласи экансан. Ёмон кўпайган ҳозир. Тез уйингга кет. Кета қол».

Ниятлари, баробарига номуслари ҳам ана шу шўр тупроқларга кўзёшларидай қоришиб кетган бу бахти қаро жуфтнинг эса бу пайт мияларига тинмай бошқа бир нарса болғаланар эди. Аниқроғи, эру хотин салкам 6 ой ишлагану бугун кетаман, деганда бир танга ҳам бермай, боз устига бу дашту бенишонга олиб келиб, эрининг нигоҳи олдида хотинининг номусига тажовуз қилган «қўтир ит»нинг битга гапи: «Мен Сизларди Соли сариқдан қул қилиб сотиб олгандим. Итоатсиз қулнинг ҳоли шу бўлади», деган жумласи!

«Ўзга юртнинг шоҳи бўлгунча, ўз юртининг гадоси бўл», деган гап эларо бекорга юрмаган экан. Осмон йироқ, ер қаттиқ бўлди-да. Бу манглайи қоралар энди меҳнат воситаси сифатида фойдаланиб ҳам номусини поймол этиб, инсонлик қадрини оёқ ости қилган бу «қўтир ит»га жазо сўраб, адолат истаб кимга боради, қайси остонага бош урадики, ким тинглайди уларни бу бегона Ватанда?!

Ҳар иккиси ҳам шу ҳақда ўйларкан, бирор тайинли, ишончли жавоб топишолмасди. Ҳатто ана шу манқурт, мараз, виждонсиз кимсанинг қўлига қул қилиб топшириб, эвазига доллар олиб кетган, уларни янги-янги ҳашамлари учун яратаётган Соли сариқдай пулпарасту иймонсиз кимсага қарши ҳам бирор иш қўлларидан келмас, балки.

Ҳамма пулдорларга боқадиган бу дунёда, аслида, уларни ҳеч ким бу ишга мажбурлагани йўқ эди. Паспортни икки қўллаб топшириб, ҳеч қандай қонун-қоида-сиз, ўғринча йўллар билан бу юртга келишга ҳам ҳеч ким мажбур қилган эмасди. Соли сариққаям ўзлари бориб «бош уришди».

Ҳар бир бандасига ризқ берувчи Оллоҳдан эмас, шу худобеҳабар, бадкор кимсадан мўмай пул топиш учун мадад сўрашди.

Эъазига олганлари шу бўлди. У ёқда эса ота-она дийдорига, меҳр-эътиборига зор гўдаккина фарзандлари ота-онаси кириб кетган «йўқлик»ка умид кўзини тикиб ўтиришибди.

Кўзёшлари кўлоби ва тўлғанаверганидан сочлари шўр лойқага ботган эркакка; тўзғиган сочлари, «ит тиши»дан кўкарган томоғи ҳолатини ўзи ҳам сезмай, меровсираб, уфққа тикилиб ўтирган палағдаҳаёл аёлга кекса чўпон сўнгги бор кўз ташларкан: «Ё Оллоҳ, бу адашган бандаларингни ўзинг ҳақ йўлга бошла; ё авлиёлар отаси Арслонбоб бобожоним, ё султон-ул-орифин Аҳмад Яссавий отажоним, уларга руҳи покларингиз мададкорлик қилсин!» — деди-да, қўйлари томон кетди.

* * *

Соли сариқ қишлоқнинг кекса муаллимаси Мақсад монинг таъзиясида иштирок этиб, самоварчи Мардон узун билан қайтаётганида, ундан бир гапни эшитиб қолди:

— Пасткўчалик Икром давошининг ўғли Равшан хотини билан чет элга ишлашга кетган экан. Икки қўлини бурнига тиқиб, озиб-тўзиб кириб келишибди.

Касалманд бўлиб қолган Равшан ҳозир шифохонада эмиш. Аёли ҳам меровроқ эмишмисей...

Соли сариқнинг юраги «шув» этдию, сир бой бермади. Ниҳоят, бир ўзи қолганда, ўйлай-ўйлай: «Қани гувоҳи, нима билан исбот қилади? Бунинг устига қўлида пули бўлмаса, арзини ким эшитарди!» деган хулосага келди.

Бу хулоса-ўйдан кейин кўнгли тамомила хотиржам бўлиб, яна «тадбиркорлик» ҳаракатлари кетидан кетди.

МУРУВВАТ

Муаззиннинг овози шом кирганидан дарак берди. Лекин Садоқат хаёл гирдобига буткул ғарқ бўлганди. Шу боис узоқ-яқиндан келаётган ҳар қандай сас унга аҳамиятсиз эди. Ҳатто уйни иситиш учун хизмат қилаётган сувқозоннинг қизиган сари жиғиллаб овоз чиқариши ҳам унинг руҳу шууридан йироқда кечарди.

Ниҳоят, бу адосиз ўйлардан узилиб, ошхонани тарк этди, уйга кириб келдию кенжатоий Нозимжонни ўйнатиб ўтирган турмуш ўртоғига кўзи тушди. Кун бўйи руҳини эзиб, дилини ғашлаган ўша дилоғритар, исёнкор фикр яна шууру ўйини банд этди:

«Эр бўлмай кетгур, латтачайнар. На бирон иш топишимга ёрдам беради, на ўзи қойиллатиб пул топиб келади. Узуқун бекорчиман, уйдаман. Қачон кўчабет дераза олдида келсам, қўшни аёлларнинг гул-гул ясаниб, ишга, бозор-ўчарга кетаётганларини кўраман. Аламимдан қоврилиб ёнаман. Бошқалардан нима камим бор? На уларга ўхшаб ишлай олмадим, на кийиниб, яйраб яшамадим сира!»

Садоқат бу ўйу дард таъсирида, беихтиёр, эрига иддаоли гап қилди:

— Келибоқ аёлдай бола билан овуна қолмай, мол-ҳолга қарасангиз-чи!

— Яхши келдингизми, дегин, онаси. Саломатмисиз, де. Енгил кийинган эканман, совуқ жон-жонимдан ўтиб кетди. Бола баҳона исиниб олай. Қиламан ўша ишларни, сенга қолмас...

Аммо Садоқатнинг алами қолаётган «ишлар» учун эмасди.

(Ўша тиртиқи бузоқчага қарамаса ҳам қаралган. Суви-хашаги олдида турибди.)

Шу боис бурнини жийириб, лабини бурди-да, шу «сўхтаси совуқ» эрини кўрмаслик учун шарт бурилиб, яна ошхонага чиқиб кетди.

Неча кундан бери макон тутгани — дераза олдига келдию, яна нигоҳини кўчага тикди. Узоқ-узоқ хаёлларга толди яна.

...Якшанба кuni эди. Эри ойлик маошини олиб келди. Садоқат ҳар галгидай шаҳарга — бозорга отланди. Куннинг иккинчи ярмида харид-паридини тугатиб, уйга қайтиш учун қишлоғи йўлида машина пойлаб ўтирганди. Ҳозирку тирикчилик ташвиши билан йўлда юрган «такси машина»лар тиқилиб ётибди-я. Лекин...

Хўжалик раҳбарининг ялтиллаган «Газ-31» машинаси олдига келиб тўхтаганда даставвал ажабланди. Ўрнидан жилмай тураверди.

Чертса қон томадиган даражада қизил юзлари баркашдай, тўлалигидан янада савлатдор кўринадиган «Раис бова» машина эшигини очиб чақирди:

— Келинг, синглим.

Садоқат беихтиёр ижирғанди, кўнгли ғаш тортди. «Бу қандай илтифот, қандай мурувват?»

Бироқ бу норози руҳ, ижирғаниш ҳисси узоққа чўзилмади. Ичи — руҳидаги иккинчи куч унга қарши чиқди. «Худого шукр қилмайсанми, халоскор «ўз оёғи билан» келиб, ўзи таклиф этаяпти.

Иш излаб-сўраб, бормаган эшигинг қолмаганди. Тополмадинг. Олдинги хўжалик раисига ҳам борган эдинг, ёруғлик чиқмаганди.

...Бу «Раис бова»ни дасти узун, дейишяпти. Йўл-йўлакай юрак ёрасан, илтимос қиласан. Балки мушкулнинг осон бўлар...

Садоқат ана шундай ўй-хаёллар билан машинага қараб юрди. Орқа ўриндиқдан жой олди.

«Раис бова» элликдан ошиб олтмишни қораласа-да, анча «аёлпараст» эди.

Бу дуркун, дилбар жувонга ссрмулозамат бўлди. 15-20 минутлик масофа давомида унинг қулфи дилига кириб борди. «Дард»ларини гўё жон қулоғи билан эшитди.

Кейин эса албатта, иш топиб беражагини ваъда қилди. Гап охирида: «Учрашиб турайлик, ҳамма юмушингизга ёрдам бераман», деб шипшитиб ҳам қўйди.

Садоқат худди шу аснода унга кўз қирини ташладую, беихтиёр, «Раис бова»нинг ўткир, ҳирсли нигоҳидан дили озорланди. Хижолат чекиб, лабини қимтиди. Машинадан тезроқ тушиб кетиш пайида бўлди.

Бироқ уйига келгач, айниқса, орадан кунлар ўтиб, бот-бот хаёлини ўша нуқта тортаверди. Рангоранг кийинган қиз-жувонларни кўрганида ўзининг бўзарган латта-увада кийимларига қараб, хорликни ҳис қилган дамда ҳам; ишлаб юрган шод-масрур тенгу тўшларини (аслида, шундаймиди-йўқмиди!) кўриб, аламзадалик ҳисси кўксини ёққан кезларда ҳам; «Муаллим опам фақат мени уришади», дея ўксиниб гапирган қизалоғининг сўзларини тинглаб ўтириб ҳам (ахир, ҳафта сайин фалон сўм йиғадиган бу «опа»га ҳадеганда «ма», деб пул топиб беришнинг ўзи бўлмайдида. Эрининг ҳаминқадар иш ҳақи, яна ўз вақтида берилмагач, нима бўлар эди? Бир томонда гор-рўзгор оғзини очиб турган бўлса!) «раис бова»нинг сўнгги сўзу нигоҳини эслайдиган бўлиб қолди. Бора-бора кўнгил бундай мураккаб вазиятлардан чиқиб кетиш учун «халаскорлик» ваъда этаётган бу «эл улуғи»нинг ҳузурига боришни уқтирадиган бўлди. Охир-оқибат, ҳукмрон кўнгил жувоннинг олдида «учрашиб туриш» таклифини қабул этиб, бирон жойга ишга кириш учун ёрдам олиш лозим. Бошқа йўл йўқ, деган аҳду хулосани кўндаланг қилиб қўйди. Қўйдию...

Садоқат бугун ҳам ана шу ўй-мулоҳазалар ичида кун кечираётган эди. Тўғри, кўнгилининг бу буйруғига эргашса, ҳаётида бир оғир оғриқлар рўй бериши мумкинлигини қосир ақлтинаси озу кўп англар, эри-болаларининг олдида гуноҳкор бўлиб қолиши мумкинлигини ўйлаганда эса, беихтиёр, ортга чекинар, «Йўқ, бунга йўл

қўймаслигим керак!» деган қатъий фикр барча ўй-инти-лишларини тўздириб, кунпаякун қилиб юборар эди.

Бироқ худди яна шу нарсанинг ўзгинаси «латтачай-нар эр»ини янада ёмон кўришга сабаб бўлар, хонадонда асосли-асоссиз жанжаллар чиқишига олиб келарди. Бугун шом пайтида бошланган иддаоли гап-сўзлар тунда шундай жанжаллардан бирига сабаб бўлди: «Бор, чида-масанг, катта кўча. Қўлимдан келгани — шу!»

Эр охир-оқибат ушбудаё ҳукмсўз билан хотинини сил-таб ташлади. Аёл мижжа қоқмади. Узун арқондай узай-ган тунни туйғулар тўлғоғи ичида ўтказди. Тонг билан бирга туғилган азму қарор эса уни эри ишга кетгач, «Раис бова»нинг қабулхонасига етаклаб борди.

... Кейин, кейинчалик эса унинг «ҳарам»ига ҳам бош-лаб кирди...

Эл оғзига злак тутиб бўлмайди. Биров кўриб, биров эшитиб, дегандай, Садоқату «Раис бова»нинг сирлари элга аён, кўпга шоён бўлди. Айниқса, «Раис бова»нинг аёли Садоқатнинг эрига жон жойига урадиган қилиб таъна-дашномлар қилдию, олам бузилди.

Кейинги кунларда бирдан мулойим тортиб, аламза-даликлари ўрнини хижолатпазлик эгаллаб бораётган хо-тинининг руҳий ҳолатига тушунмай юрган эр «у гапла-р»ни эшитиб, бирдан ўлиб қолгиси келди. Лоақал ер ёрилсаю кириб кетса, шуни истади. Ниҳоят, ярадор арс-лондай ўкирди. Бироқ...

Фурури топталган эр кишининг қўлига қурол олиши ёмон оқибатга олиб боради. Шу боис ақлига итоат қилиб, бошқача йўл тутди. Нури дийдалари, жондан азиз бола-жонларига жабр қилмаслик учун ёругроқ, инсоф билан қурилган йўлдан борди. Биргина чопонини елкасига ол-дию чиқди-кетди.

Ҳаётининг ёрқин чироқлари, келажакнинг ишончли эгалари, дея не муродда суяниб, ишониб, ардоқлаб ке-лаётган жигаргўшалари: «Дадажон, кетманг, дадажон,

кетманг», дея минг бора илтижо қилсалар-да; «Бу қирчиллама чиллада уларнинг ҳоли нима кечади», деган ўйдан оталик туйғуси минг карра тўлғониб-эврилса-да, кўнгли эзилган сари қайғуси киприкларидан қуйилиб тўкилса-да, орқасига қарамади. Қарамади асло!

Шу кўйи, судга ҳам ажаралиш учун ариза ёзиб берди.

Асли исми Садоқат бўлса-да, нафақат эрига, фарзандларига, уларнинг келажагу истиқболларига ҳам хос ҳаракатлари билан хиёнат қилиб қўйган аёлни эса не аламки, энди «Раис бова» ҳам «танимасди». Кўрса кўрмагандай ўтар, қабулига борса, «Йўқ», деб қабулхонадан қайтаришарди.

* * *

Муаззиннинг овози сабр-қаноатли, иймонли бандаларини Бомдодга чорлар, тун тугаб, ёруғ кун келаётганидан воқиф этарди.

Аммо озига қаноат қилиб, бориға кўнмаган бир но-бакор дунёнинг вакиласига бу умидбахш чорлов-сас ҳеч қандай ёруғлик, ёруғ кун ваъда қилмас, қилолмас эди.

Чунки у ўз ихтиёри билан бор умри, умр йўлларидан ёруғликни итариб чиқарган, тоабадга чиқариб юборган эди.

ИНСОН, ИНСОНЛИГИНГ ҚАЙДА

ёки «Тош келин»нинг тошдан оғир
қисмати ҳақида ҳикоят

— Пул, пул деёмман санга! Пул топиб бер!

Кўзлари ваҳшат тўла эр ана шундай деб бақирар, бақирини баробарига аёлини ё қалтироқ қўллари билан аёвсиз урар, ё сочидан бураб судрар; йиқилиб ёки чўкка тушиб қоладиган бўлса, оёқларини ишга соларди.

Лекин бу пайт унинг қонталаш кўзлари лаънати оғунинг хумори туфайли бутунлай басир эдики, на муштипар жувоннинг иложсизлик алами ичидаги илтижоли нигоҳларини, на ини бузилган полапонлардай чирқираб, ота-она атрофида чарх уриб айланаётган гўдаккина болаларнинг қўрқув ва ваҳима тўла қароғларини кўрмасди, асло!

Не аламки, бу пайт унинг қулоқлари ҳам том битган бўлиб, аёлининг на оҳу ноласию, на мурғаккиналарнинг: «Дадажон, онамни урманг», дея фарёд қилишларини эшитмасди сира.

Бу онгсизларча қилинган ваҳшийлик соатлаб давом этгандир, балки.

Аёл аввалига қочишга уринган, бу тажовузкор жоннинг қўлидан чиқиб олиш учун ҳаракат қилган бўлса, кейинчалик оёқ остида тўлганиб, нола чекиб, бошу кўзларини оёқ зарбидан олиб қочиш учун лоақал эмаклаб, эшикка интилган, гужанак бўлиб олган, тўлганиб-тебранган бўлса, бора-бора ҳаракатлари сусайди, сўнаверди ва бутунлай тинчиб, жим бўлиб қолди...

Назокат билан Асрор турмушларининг дастлабки йилларида аҳил-иттифоқ ҳаёт кечиришарди.

Асрор ўша пайтлар оқибат-эътиборли эр, меҳрибон ота, бир сўз билан айтганда, оилапарвар эркак эдики, Назокат бундан жуда бахтиёр эди.

Лекин бу ҳол узоққа чўзилмади. Асрор бошқараётган тракторни бир удлабурон чиқиб хусусий қилиб олдию, рўзғордан қут-барака кетди. Шундан кейин Асрор пудратчи бўлди. Заҳматдан боши чиқмадию, бироқ қўли пул кўрмади. Оила аҳволи ҳам кун сайин қийинлаша борди.

Шу кунларда шаҳар корхоналаридан бирида ишловчи ҳамқишлоқларининг «фалон сўм» маош олишини эшитди. Бор кўр-қутини ўртага қуйиб, ўша корхонага ишга жойлашди.

Аммо бу корхона аҳволи ҳам мақтагулик эмас экан, бу ерда ҳам иқтисодий таназзул чуқурлаша борди. Талон-тарожлик, ичдан емирилишлар ҳам аҳволни тезлаштирди. Ниҳоят, корхонанинг кун сайин қилтиллаб бораётган «жони узилди».

Асрор учун янги синов эшиги очилди. Янгидан иш қидиришга тушди. Бир амаллаб, минг бир «аъмол» ичида янги иш жойига эга бўлди. Бироқ бу корхонада ойлик-маошнинг ўз вақтида берилмаслиги қийнай бошлади энди. Энг ёмони, ҳордиғини «ойлик олган кун қилинадиган улфатчилик»ларда чиқарадиган ҳамтовоқларга дуч бўлди, уларга қўшилди.

Янада ёмонроғи эса бу давранинг завқу шавқини оширадиган яна бир манба бор эдики, улфатлар баъзида қорадори ҳам «тортишарди». Шундай қилиб, уларнинг кўкнори хаёллари ҳаётга айланарди бу лаҳзалар... Ана шунга ҳам эргашди.

Лекин бу давра Асрорни узоқ ушлаб ўтирмади. Тез орада бутунлай нашаванд этиб, чиқитга чиқариб ташлади... Ишдан ҳам кетди, оила ҳам унутилди, масъулият ҳам чекинди...

То бунгача эса бир воқеа содир бўлган эди.

Қишлоқда ишлаб пул тополмай, шаҳарга кетиб иш тополмай юрган кезларида Асрор бир оқшом ёвгон қайнаса, ўн кунлаб сувга солинган оила қозонини ўйлаб, ичдан эзилиб юрганди. Шундай кунларнинг бирида қишлоқларида тўй бўлди. У ерга аҳли маҳалла қатори Асрор ҳам борди. Шу ерда «янги бой»лардан бири, ёш бўлишига қарамай, Асрорнинг саломлашиш учун узатган қўлини ҳавода муаллақ қолдирди...

Шу куни Асрор юрагидаги нозик бир толанинг чирт этиб узилганини ҳис қилди. Балки бу пайт унинг инсонлик гурури, балки йигитлик орияти, балки нафсонияти оёқ ости бўлган эди... Шу боис ҳам тўйда ўтириб ўйлади, тўйдан кейин ўйлади. Ўғирлик қилган эмасди, би-

ровнинг аёлига кўз солмаган эди, бировнинг ҳақиға ё жонига хиёнат этмаган, биров дилига ҳам ҳуда-беҳуда озор бермаганди. (Жумладан, бу зотнинг ҳам!)

... Пес ёки мохов ҳам эмас эдики, анови бойвачча қўлини тутишга жирканадиган бўлса!

Фақат бугун ночор, бечоралигидан ўзга «гуноҳи» йўқ эди унинг. Аммо бу нарсанинг ҳалиги пулдорга нима алоқаси бору қандай оғирлиги тушганки, бу тарзда муносабат қилса?!

Хуллас, Асрор шу куни бу кибрдор ҳамқишлоғининг беписанд муносабатларидан кейин тўйхонада узоқ ўтиролмади. Уйига келиб, Назокатга бўлган воқеани ўкиниб-ўксиниб гапириб берди.

Эзилиб-эзгиниб гапирди...

Шундан сўнг у беихтиёр ўзини бахтиёр давралардан олиб қочадиган бўлди. Руҳига «қувват»ни эса юқоридагича тўдаю давралардан топгандай эди. Шу боис ҳам уларга жон риштаси билан боғланадиган бўлди, боғланаверди.

... «Эр бошига иш тушса, этик билан сув кечар», деган нақл бор элда. Аммо иродаси заиф айрим юқоридагича эрларки, «сув кечиш»да тайрилиб йиқилганда, фарзандлари тақдирини ўйлаган, уларни жон-руҳи билан қизганган иймонли аёл — она борки, белини сириб боғлаб, яшаш — кураш майдонига тушади.

Не тонгки, эри Асрорнинг ичкиликка, гиёҳвандликка ружу қўйиб, оилага ҳимояти камая борган сари Назокат ана шундай аёллигини намоёиш қила бошлади. Қишлоқда ишчи кучига муҳтож хонадонларнинг хизматига бел боғлади. Қай бир оиланинг кўрпа-ёстиғини тикиб берса, қай бир хонадоннинг ўролмаган ўт-алаписини ўрди, сомонини ташиб киритди, ҳатто ғишт қуйиб сотган кунлари бўлди.

Аҳли қишлоқ бу заҳматкаш, уқубаткаш жувонга ҳеч кутмаганда бир оғиздан «тош келин», деб ном берди — «унвон» берди.

Жувон ана шундай меҳнатлари билан топган маблағи ҳисобига болаларини едириб-ичирди, кийим-бош кийдирди уларга. Каттаси мактаб ёшига етгач, китоб-дафтарига пул топди, тенг-тўшларидан кам қилмай кийинтиришга ҳаракат қилди.

Яна бунинг устига бу синов дунёсида «тайрилиб-йиқилиб, туролмаган» эрини ҳам едириб-ичираётган эди...

... Ишдан ҳам ҳайдалиб бутунлай даромадсиз қолган гиёҳванд эр эса, не аламки, охир-оқибатда юқоридагича фожиани содир этди.

*Эҳ, ваҳшатнинг қўлларида
Не орзулар бўлди тул!
Инсон, инсонлигинг қайда,
Нималарга бўлдинг қул???*

ЎЛИМНИ ЧОРЛАГАН ҲУКМСЎЗ

Қизларини жон қадар яхши кўрарди у. Қақажонлари ҳам ҳамма қолиб «дада», деб тил чиқаришганди. Аслиддин қачон ишдан келса, унга қараб «дада»лаб шундай чопишардики, йигитгинанинг кун бўйи руҳ-жонига тарқаб кетар, қизалоқларини бағрига босиб, ўпа-қуча укпардай енгил бўлиб уйга кирарди.

Не аламки, бугун ана шу жигаргўшаларининг бўйнига ўз қўли билан ўзи сиртмоқ солди. Қизалоқларнинг катта-катта қора кўзларида аввал ўйинқароқ кулги жилваланди — дадам биз билан ҳазил қиляпти, ўйнаяпти, деб ўйладиёв гўдаккиналар.

Кейин... Сиртмоқ тортила бошлаган сари ҳаво етмай ўша беғубор қароғлари ола-кула бўла бошлади. Шу асно улар бетоқатлик билан қўл-оёқларини патирлатиб-типирчилаб отага интила бошладилар.

Ҳар хил овозлар чиқариб, ундан нажот тилайвердилар.

Афсуски, Аслиддиннинг кўксида ўлимни чорлаган ҳукмсўздан бошқа ҳеч нарсa йўқ эди.

Шу боис болагиналарининг кўзларидаги илтижони кўришни истамай, ўқдай учиб чиқиб кетди. Кейин ҳовли тўридаги каттакон дарахтга осилган учинчи арқон ўзининг жонига «азроил бўлиб чанг солди».

Фақат, эртаси кун и йўл-йўлакай ҳол сўраб ўтиш учун кирган Аслиддиннинг опасигина бу ўликхонага айланган ҳовлидан отилиб кўчага чиқди. Қишлоқни бошига кўтариб дод-фарёд солди. Аҳли маҳалла тўпланиб келди.

Шу кун и кечга томон эса бир йўла учта тобутни — ота ва икки қизининг жасади солинган «ёғоч от»ларни аҳли қишлоқ қабристон томонга олиб борарди.

Ҳадемай, қабристон четида битта каттакон қабр ва икки чоғроқ қабрча дўппайди. Аксарият қалбли инсонлар юраклари йиғлай-йиғлай сўнгги кафт тупроқни ташлаётганларида, беихтиёр, бу қабрлар ўрнида кейинги пайтларда ўйчану ғариб қиёфада юрадиган Аслиддинни, маъюсу ўксик қизалоқларнинг мунғайиб ўтирган рангпар чеҳраларини кўргандай бўлдилар.

Шу асно ногаҳон қишлоқ оқсоқолларидан бири Садир отанинг аламу надомати тилига қалқиб чиқди: «Ё астағфуриллоҳ, астағфуриллоҳ! Аслиддин эсли-ҳушли бола эдику. Нима жин уриб, бундай шаккоклик қилди худога?! Шўрманглайгина йигит, охират дунёсиниям қизганмадими? Шайтон шунчалик ҳам йўлдан урдими-я?»

Жаноза маросими иштирокчилари қабристонни қолдириб, Садир ота орқасидан эргашиб бораркан, ҳамманинг боши ҳам, ҳамма бирдай сукутда эди.

Фақат «мангу сукунат мамлакати» билан бу шовқинзор бозор — дунёни ажратиб турган девору дарвоза-

дан чиққач, Аслиддинларнинг шундоққина девор-дармиён қўшнилар бўлган Абдурасул ака Садир отага бир нарсани шипшигандай бўлди.

— Оббо, Шайтон бола бечоранинг уйидан чиққан, дегин! — Садир ота бир лаҳза соқолини тутамлаб, ўйга толди. Кейин Қуръоннинг «Ан-нос» сурасини тиловат қила-қила бандаларига Яратгандан иймону диёнат тилай бошлади.

Аслида, Абдурасул ака шама қилиб, Садир ота «минг тавба» билан даф этишини Оллоҳдан тилаган ва бир йўла уч азиз жигар-жонни — покиза инсонни ажал домига тутқазган воқеа бундай бўлганди:

Аслиддин қишлоқчилик — пудрати бор, сувчилик қилардию бири ҳеч икки бўлмас, бундан хотини Зарифанинг кўнгли сира тўлмасди. Шундай кунларнинг бирида у эрининг олдида масала қўйди.

— Фалончи-фалончи дугоналарим чет элга кетиб, ишлаб келишаяпти. Уч ой сайин бир дунё пул олиб келаяпти. Егани - кийганлари олдида, қанча уй-иморату машиналариям бор. Менга ҳам шуни маслаҳат беришаяпти. Болаларни онамга қолдираман. Манам шу ёққа ишга кетаман. Итнинг кет оёғи бўлиб яшаш жонимга тегиб кетди!

Зарифа қанақа «иш»ни айтаётганини Аслиддин деярли англаб етган эди. Ҳатто далада ишлаётган энг содда деҳқон ҳам бугун «фалончининг қизи Дубайски бўлибди», деса бир газ учиб тушар, худодан қизларга, оналарига инсоф тилай бошларди.

— Дубайга бормоқчимисан? Сен ҳам ўша ...ларга ўхшагинг келиб қолдими? Озига қаноат қилмай қолдингми?

Ҳеч бу ҳолатга тушмайдиган эрининг бундай тутақиб кетиши Зарифанинг бир лаҳза каловланиб қолишига сабаб бўлди.

Бироқ у етти-саккиз йиллик турмушлари давомида бу пақир-пастак, етим йигитга ҳамиша сўзини ўтказиб кел-

ганди. Эрка қиз — битта қиз, бунинг устига она қони ҳам тоза эмас эдики, булар Зарифанинг характерида аксини топганди. Шу боис айтгани-айтган бўлиб, она уйидан чиққан қиз эр уйининг-да ягона «ҳукмдори»га айланиб олганди.

Натижада у бу масалада ҳам Аслиддиннинг гапини тан олмади, ўз айтганидан қолмади. Қизалоқларини она-сига қолдириб, ўша «фалончи»лар билан чет элга жўна-ворди.

Минг олам ўтда ёнса-да, Аслиддин аввалига хотини-нинг «ўша ёқлар»га кетмаганига ишонгиси келди.

Лоақал тозароқ бирор хизмат билан ишлаб юргандир, дея умид қилиб, қизларини соғинса, қайнонасиникига бо-риб-келиб хабар олиб турди.

Бироқ икки-уч ойлар ўтиб, Зарифа қайтиб келдию, Ас-лиддиннинг гумони тасдиқланди. Зарифанинг на юз-кўзи-да, на қилиғу сўзида аввалги Зарифадан нишон қолма-ганди. Кўзларида ҳаёю сўзида маъно топмади, асло.

Фақат пул-бойлик, ҳою ҳавас ҳақида сўзларди, фа-қат қўш-қўш машинаю ҳашамдор ҳаётни кўзларди у.

Буларнинг бари Аслиддиннинг жон жойига урган, яшашдан бездирган, бундай номуссиз ҳаётдан — но-муссиз хотиндан тезроқ қутилишнинг йўли — тезроқ «ер остини макон тутиш», деган хулосага келиб бўлганди.

Лекин Зарифанинг бошқа битта гапи Аслиддинни бу-тунлай гангитиб қўйди. Аниқроғи, унинг кўксиди ваҳ-шат вулқонини тошириб юборди. Аслиддин шунда қиз-лари билан осмону юлдузлар хусусида болаларча суҳ-батлашиб ўтираркан, беихтиёр, Зарифанинг онасига: «Ҳали қизлар анча ёш-да 12-13 бўлганидами, ана унда пул топширишнинг қанақа бўлишини кўрардингиз», де-ган жумлаларини эшитиб қолди.

«Атиги беш-олти йиллик фурсат. Ҳадемай, ўтади-ке-тади. Шу беномус, пулпараст аёллар — онаси, бибиси

бўладиган бўлса, бунча фурсатни кутиб ҳам ўтиришмас».

Аслиддиннинг миясида ана шу сўзлар айланаётган пайтида кўксида суюкли қизалоқларига ҳам ўлимни чорлаган ўша Ҳукмсўз уя қурган эди.

Шу боис Зарифа яна ўз «хизмат юрти»га қараб жўнадию Аслиддин қизалоқларини олиб, уйига ошиқди.

Ўзининг, азизгина болажонларининг киндик қони томган ҳовлида эса уларни ҳукмсўз ижроси учун, юқорида айтганимиз, дорсиртмоқлар кутиб турарди.

СЎНГИ СЎЗ

Қайдам, ушбу воқеликни эшитгандан бери бир нарсани ўйлаб кетаман. Ўша Аслиддин исмли шўрманглай йигитгина нега бундай йўл тутди экан? Эр сўзини — ўзини ер қилиб кетган хотини Зарифа кабиларга бундай йўл билан ҳаром пул топишдан кўра ўлим афзаллигини уқтириш учун шундай қилдимикан?!

Балки... «У дунёга ҳам яхшилар керак-да», деган ҳикматнинг исботимикан бу, ҳарқалай, бугун уч бегуноҳ жон тупроқ остини макон тутганда, Зарифа сингарилар бузуқлик, нобакорлик дунёсини етилтириб, у юртдан-бу юртга иснод ташишаётир.

АРМОН

Майсара ая ҳар галгидай эрта уйгонди. Мол-ҳолни ҳам вақтли саришта қилди. Энди ҳовлини супураман, деганда турмуш ўртоғи Мажид ака уйғониб чиқди. Мажид ака ювингунча қўлига сув қуйиб турди, сочиқ тутди. Кейин икковлон ундан-бундан суҳбатлашиб, нонушта қилган бўлишди.

Мажид ака ишга отланди. Уни кузатиб, қайтиб кирган ая яна қўлига супургисини олди. Бироқ супуришга кўнгли бўлмади.

«Киши орқасидан супуриш беҳосият», деб уқтирганди раҳматли энаси. Шунини эслади. «Аттанг-а, илгари супуриб-сидириб олсам бўларкан. Сигирни эндиёқ соғаверардим, — ўйлади ўзича. — Хайр, келин турса супирар. Аста-аста ишга ҳам ўрганиши керакку», деган гап кўнглидан кечди унинг. Юрагининг бир чуқур нуқтасида яна оғриқ қўзғалгандай бўлди. Яна ҳар кунги армонли ўйни ҳис қилиб, ичдан хўрсиниқ келди. Яна юракни эзворадиган аламзада хаёллар ўз гирдобига тортди уни.

«Мана, Салим дарознинг келини. Менинг келиним билан иккови баробар тушган. Ҳар тонг далага кетаётганимда, эшик-орани супуриб-сидириб юрган бўлади. Деразаларининг ойналари поликлиниканикидай ялтиллади

Манам шунақасини орзу қилмаганмидим. Мани келиним бўлса, мудом ётади ё онасиникига жўнаворилади. Бир иш айтсам, чала-ярим қилади. Ўшаниям ҳушига ёқса...

Дарвозадан қизариб-бўғриқиб кириб келган қизи Саида хаёлини тўздириб юборди. Бир оз чехраси ҳам ёришди аянинг.

— Қандай бўлди, қизим? Ишқилиб ишинг унумли бўлдими?

— Ҳа, кечаги чала қаторларни «сой»га олиб чиқдим.

Саида мактабда ўқийди. Битирувчи синф. Энди дарсларини тайёрлаши керак. Шунинг учун қизгина шошилиб ювиндию сўридаги дастурхондан бир бурда нон олиб, дарсхонага кириб кетди.

«Худо бахтингни бергур, меҳнаткашгинам!» — дилдан алқади қизини ая. Саида баҳона ўй-фикрлардан халос бўлган эди. Ҳаво исиб кетмай далага бориши лозим. Иссиқда ишнинг унуми бўлмайди.

Бир лаҳза ўтар-ўтмас ая бир қўлида сигирнинг арқонию елкасида кетмон, бир қўлида яхна чойли катта чойнакни кўтариб йўлга тушди.

Мажид акаларнинг қишлоқ четида 3 гектар ерлари бор. Ғўза ниҳолларини ҳозир ўт босган. Тезроқ ўтдан тозаланмаса...

Даланинг бир чети катта сойга туташ. Шу кунлар сойда сув анча пасайиб қолган. Эрта баҳорда сув кўпайиб кетгани боис ёйилиб оққан майдонда ҳозир кўм-кўк ажриқзор ястаниб ётибди. Қишлоқ болалари ана шу ерда мол боқишади.

Ая ана шу ўтлоқни кўзлаб келаётганди. Ўтлоқ анча «ориқлаб» қолибди. Фақат чеккароқ қисмларида оқбош, илонпечак, туятон, янтоқлар панасида селкиллаган ажриқларни топиш мумкин.

Майсара ая сигирни ана шундай жойлардан бирига боғлаб қўйди. Кейин ёвонга — ўз пудратларига қараб йўл олди.

Майсара ая тушликка қайтаётганда қуёш тиккага келган, ҳаво ҳам чўяндай қизигандан-қизиб борарди.

— Сигирни Сиз олиб боринг, мен тушликни ҳозирлай-вераман.

Ая Мажид акага шундай деб, ўзи уйига шошди. Уйга келиб меҳмонларнинг устидан чиқди. Келиннинг онаси ва онаси ўтиришарди. Улар билан кўришиб, ҳол-аҳвол сўрашиб бўлгач, келинига юзланди.

— Ўчоққа қарадингизми, болам?

— Ўчоқ-пўчоқнинг кераги йўқ. Мен ўзим овқат олиб келганман.

Қудасининг шартакилик билан айтган бу жавоби вазиятга охириги нуқтани қўйганди. Худди шу пайт сигирни дарахт соясига боғлаган Мажид ака кириб келди.

Қуда-андалар дастурхон атрофидан жой олдилар.

Келинлари Мавлудахон онаси пишириб олиб келган чопма шўрвани косаларга солиб, олиб келавер-

ди. Қайнотаси ва қайнонаси олдига косаларни қўяётган пайтида «қудағай»нинг, беихтиёр, дилидаги тилига чиқди.

— Мен сен учун пишириб келганман буни, қизим.

Майсара аянинг тишлаган бир бурда нони бўғзида қолди. Ўрнидан туриб, ҳовлига чиқди. Бир лаҳза ҳовли саҳнида серрайиб турди. Бутун вужудини қиздириб, бўғзига қараб шиддат билан интилаётган бир оғриқ руҳи жонини сирқиратиб эзаётганди.

Ая кўзёшларига эрк бермаслик учун чуқур нафас олишга ҳаракат қилди. Алҳол ҳовли этагидаги томорқага нигоҳ ташлади. Пиёзни ўт босиб кетибди. Сабзини сийраклаш лозим экан...

Нигоҳлари энди дарвоза томонга йўналди. Ҳали шошилиб толиқиб келгани учун эътибор бермаган экан. Супурги эрталаб ўзи қай ерда қолдириб кетган бўлса, шу жойда ётибди.

Ая, беихтиёр, супурги томонга юрди. Уни ердан олди. Шу алпозда ошхона томонга бораркан, лаблари яна ўша юракни эзворадиган оғриқли армонларини пичирлади.

«Ахир, мен ҳам Салим дарознинг келинидай келинни (қудасидай қудаларни ҳам!) орзу қилмаганмидим?!»

III Боб

Аёлга очик хат

БУ ХАТОНИНГ ОҒРИҒИ УМРБАСАРДИР (Бир «шикоят хати»ни ўрганиб)

Исмингизни ёзмадим. Чунки эл-улус орасида шаънингизни қизгандим. Синглим демоқликка хоҳишим камроқ. Сирдошим-дилдошим демоғим ҳам асло мумкин эмас. Чунки дилизтиробингиз битилган «мактуб»у атрофидаги ўрганишларим менга кўп нарсани аён айлади. Қарашларимиз тамомила тескари, фикрат дунёйимиз ҳам бутунлай бегона-ёт, бир-бирига «ёвқараш»даги ақида, ўй хулосалардан иборатлиги кўриниб турибди.

Лекин Сиз дилу дунёси изтиробга тўла бир Аёл, яъни ҳамжинсим бўлганингиз учун-да қизғанаяпман Сизни! Шу боис ҳам қўлимга қалам олиб, Сиз билан «диллашиш», шу аснода эплай олсам, Сизга ёрдам беришни холис ният қилаяпман.

Рости, мактубингизни ўқиб, оилангиз бузилганидан қаттиқ изтироб чекаётганингизни англаш қийин эмас. Мен ҳам бу борада минг карра Сизга ҳамдардман. Унинг қайта тикланиши учун ҳар қандай яхши маънодаги ҳаракату заҳматларга чорласангиз, ёрдамга тайёрман.

Аммо, очигини айтай, мен нафақат бу борадаги ўрганишларим, ҳатто мактубдаги сўзу хулосаларингиздан ҳам бир нарсани англадимки, Сиз масалага кўп ҳолларда бир томонлама ёндашаётган, шу боис ҳам ўзига ўзи ана шундай савдоларни «сотиб олган мазлумаи даврон»сиз!

Сўзларимдан бир сесканиб тушдингиз-а?

...Лекин сабр этинг, тоқат билан фикрларимни бўлмасдан эшитишга ҳаракат қилинг.

Дарҳақиқат, жайдарироқ тилда айтадиган бўлсам, Сиз ҳамма айбни тамомила «диндор, мансабдор, пул-

дор эр»ингиз гарданига қўйиб, оила бузилиши, фарзандлар «тирик етим» бўлишига фақат уни гуноҳкор дегувчи қарашларни илгари сураяписиз.

Уни оғайнилари менга қарама-қарши қилиб қўйдилар, орамизга совуқчилик солдилар, деган ўйу хулосадасиз!

Бунинг устига, не-не муқаддас китоблардаги табаррук ояту каломларни ҳам «хат»ингизнинг даъво қувватини ошириш учун дастак сифатида битаверибсиз.

Мен эса бу каби хулосаларингизга қўшила олмаяпман. Боиси, Сиз «ойдайгина келин»лик пайтингиздаёқ «севиб уйланган» жуфтингизнинг покиза муҳаббатини алангалатиш, лоақал сақлаб қолиш йўлидан эмас, уни сўндирадиган йўлдан юришни ўзингизга «дастуриламал» қилиб олганингиз ростроқдай.

Яна қошларингиз чимирилиб, юзингиз тундлаша бошлади. Баробарига эътироз учун оғиз ҳам жуфтладингиз.

Лекин, барибир, бир зум сабр этиб, гапларимни охиригача эшитишга ҳаракат қилинг.

Сизни севиб-ардоқлаган жуфтингизнинг фақат ва фақат Сизники бўлиши, Сизнинг айтганингиздан юриши, Сизнинг сўзингизнигина олиб иш тутишини хоҳлашингиз ёлғон эмас-а?

Бироқ жуфтингиз Сизга эр бўлиши баробарида бировнинг суюкли ўғли, бировнинг меҳрли укаси, бировнинг ардоқли акаси ҳам эди. (Балки улар уни Сиздан зиёдароқ, покизароқ, бетаъмароқ яхши кўрарлар: бугун ўғил-қиз ўстириб, ака-ука, сингиллар дард-дунёларига араллашиб яшаётган инсон сифатида бу фикримга қарши бормассиз, деб ўйлайман!)

Шунинг учун у вақти келса, минг бир масалангизни ечиб бергани ҳолда, уларнинг ҳам сўзини олар, дийдори-га ошиқар, мушкулларини осон этишга ҳаракат қиларди.

Сиз эса бундан шу қадар безовта бўлиб, исён қилардингизки...

Очиги, бу беқаноат-бесабрлигингиз, боз устига ана шундай кезларда ақл эмас, жаҳлга эрк бериб, «нима айтиб, не иш қилаётганингизни унутиб», жазавага тушишларингиз яхшиликка хизмат қилмади ва қилмас эди. (Орадан ўтган ўн беш йилча муддат ичида эса бу каби «исёнкор»ликлар ўн беш минг марта такрорлангандир-ов.) Шу боис ҳам талабалик йилларидаги бокира-беғубор муҳаббат, «қоғозга ўралган қант»дай қизга қарата айтилган «ўлдим-куйдим»лар ҳақиқий ҳаёт тўфонларига учраб, вақти келса, қаҳратонда қолган қизил гулдай тўнғиб; вақти келса, гармселга дуч келган майса-ғиёҳдай қоврилиб-қовжирайверди...

Ҳар қандай ота-она борки, «Болам ўзидан тинсин, бахтли бўлсин», деб истайди. (Фақат, ўз «мен»ининг «айтгани» билангина юрадиган худбин кишиларгина фарзандлари бахтини истасалар-да, характер-фёълларидан чиқа олмай, билиб-билмай, унга ёмонлик қилиб қўядилар.)

Ваҳоланки, Сиз тушган хонадон соҳиби — қайнотангиз зиёли инсон ҳам эди. Ана шу боис ҳам у Сизларнинг бахтли-саодатли ҳаётларингизни истаб, шаҳарга кўчиб кетишларингизга ҳам изн берди. «Балки бизсиз яшашса, тинч-хотиржам, тотувроқ ҳаёт кечиришар», деб умид қилди.

Не бахтки, эрингиз ҳам Оллоҳ назари тушган йигит эди. Иши-иш жойи билан кўп нигоҳида эди у, фазлу мулоқоти, тадбиру топармонликлари билан эътиборда эди. Иймону диёнати билан-да кўп эътирофига сазовор эди яна.

Натижада, унинг атрофида одамлар яна кўпаяверди. Фақат ва фақат «меники», деган (топган-тутгани ҳам фақат меники бўлиши керак, деб ўйлаган) Сизнинг эса шу боис энди «исён»ларингиз доираси ҳам кенгаяверди.

Бу — ишхонасидаги ҳамкорими, бу — қўшнисими, бу — ҳайдовчисими, у билан ёндашиб иш кўрганлар борки, кўзингизга ёмон кўринаверди, улардан жуфтингизни

«қутқариб», аниқроғи, ажратиб олиш учун не-не исёну ҳаракатларни содир этмадингиз. (Очиғи, бунда унинг саховатпешалиғи, ён-ёғидагиларга яхшилик қилишга ёндашишлари ҳам сабаб бўлди-ёв.)

Бу ҳаракатларингиз туфайли эса йигит шўрлик гоҳ ишхонасидаги раҳбарлари олдида мулзам бўлса, гоҳ маърака-маврудларда халойиқ олдида боши эгилиб, обрўси кунпаякун бўлгандай ҳис этди ўзини.

Кўп ҳолларда ҳуқуқ-тартибот идоралари вакиллари қаршисида юзининг суви тўкилди...

Охир-оқибат, ўртадаги фарзандлар вояга етиб келаётганда сабр коса тўкилиб-тошиб, ғишт қолипдан кўчди. Оила ана шундай парокандаликка учраб, уни икки бўлиб, жуфтлараро девору Замину Осмон узра ларзалар солур Талоқ деган совуқ сўз майдонга тушди.

Сиртдан қараганда, бунинг бош сабабкори бўлиб, «ташаббус кўрсатган» жуфтингиз бўлса-да, бироқ ана шулар боис ҳам том маънода уни айблашингиз адолатсизликдир. (Бузғунчи қариндош-уруғлар ҳам жойида тура турсин!)

Чунки унинг ёнига бемалол, аввалроқ айтганимиздай, билиб-билмай фарзанди бошига қийинликлар соладиган — ўз «мен»ининг истак-хоҳишидан чиқолмаган ота-она каби Сизни ҳам қўйишимиз мумкин.

Боиси, донишмандларимиз айтганлари каби, «... эр қўриган хотин аҳмоқ»лигини унутмай, жуфтингизни ўз ҳолига қўйиш, унинг давлати зиёда бўлишини Оллоҳдан тилаб, кўпроқ дину Ислому улуғлайдиган аёл итоаткорлигини ўзингизда шоёну намоён этиб яшайверсангиз, аҳвол бунчаликка бормасди, балки.

Табиий, бу тигдай тўғри сўзларни айтиб, дилингизни оғритиб, ғашингизга тега бошладим. Бироқ мен бошқа бир аёлга балки бу гапларни гапириб ҳам ўтирмасдим. Чунки, зар қадрини заргар билур, дегандай, Сиз Илому динининг бош асоси бўлган Қуръони Карим оятларини

таниб, ўз мактубингизда жуфтингизни инсофга чақириш учун уларни бот-бот тилга олибсиз.

Энг муҳими, жуфтингиз ҳам баъзи бир нобакор эр-каклардан фарқли — фазилатли, яъни ичмас-чекмас, тоат-ибодатли, тартибли, инсонлардан бири экан.

Бу нарсалар, табиийки, Сизнинг ҳам оиладаги масъулиятингизни бир қадар оширарди. Ваҳоланки, Сизнинг яна бир энг катта камчилигингиз негадир ана шу муқаддас битикларни ўқиганингиз сари ўзингиз учун сабоқ эмас, ўзгани айблаш учун «даъво»лар қидирганингиздир.

Чунки уларни чин иймон билан уқиб-ўқиганингиздаю олган сабоқларга амал қилганингизда эр қариндош-уруғлари билан бу қадар ёвлашиб - ёмон кўришиб юрмас эдингиз. Боиси, бу муқаддас битикларда «Эрингнинг қариндош ва яқинларига ҳурмат кўрсат. Зеро, уларни ҳурмат қилиш, хожангни ҳурмат қилишдир. Бу эса қадр ва эътибор топишингга олиб келади», деган жумлалар ҳам мавжуд.

Аслида эса бу нарсанинг исботини ҳаётда ҳар биримиз кузатишимиз мумкин. Масалан, сизнинг ёшингиздаги бир келинимиз бор — укамнинг жуфти ҳалолли.

Қай биримиз бемор бўлсак, жигаримиздан олдинроқ у кўнгил сўраш тадоригини кўра бошлайди. Узоғу яқин манзил-масофанинг фарқи йўқ, ҳаммадан олдин ҳол сўрашга у етиб боради. Бирор бир тадбиру мавруд бўлганида эса «ошхона»нинг юки ҳам ана шу келиннинг зиммасида бўлади.

Не тонгки, шулар сабабли ҳам опаю сингил, қизлардан пеш шу келин ҳаммамиз учун ардоқли-суюкли.

Гап бу ерда кўнгил устида кетаяпти. Афсуски, худди ана шундай вазиятларда Сиздай — Ислом илмини ўртага қўйиб сўз айтаётган — маърифатли аёл масалага аксинча ёндашгансиз. Эр қўлидан бемор отасига илинган бир коса оби ёвғонни-да тортиб олиш даражасидаги но-ярашиқ ишларни қилиб, унинг гашига тегавергансиз.

Яна Пайғамбаримиз С.А.В. томонидан аёлнинг эрга итоати хусусида жуда кўп Ҳадислар айтилган. Масалан, «Итоат қилишда эркакларнинг аёллар устидаги ҳаққи менинг Сизнинг устингиздаги ҳаққим кабидир», «... Хотин киши эрнинг ижозатисиз уйдан чиқмаслиги лозим. Агар чиқса, Оллоҳ ва ғазаб малоикалари лаънат айтишади, то тавба қилгунча ё қайтиб келгунча, агарчи эр золим бўлса ҳам» кабилар шулар жумласидандир.

Шунингдек, Сарвари коинот қизлари биби Фотимага «Билмадингизмуки, эрнинг ризолиги Тангрининг ризолиги кабидур», демишлар. Ҳатто «бемор ётган отани ҳам эр рухсат этсагина бориб кўриш» лозимлигини таъкидламишлар.

Афсуски, Сиз бу айтилганларга амал қилиб, кундалик «борди-келди»нгизда эр олдидан ўтиш — рухсат олиш у ёқда турсин, эр ризолигининг аҳамияти йўқ, дам олиш масканларига ҳам кетаверган — кета билган аёлсиз.

Аслида, бу хатти-ҳаракатни Исломий таълимотдан беҳабар энг оми аёл ҳам содир этмаган, оиласи тинчлиги, бола-чақасининг бахт-саодатини истаб, эр ризолиги учун бош эгиб, кўп орзу-истаклари, ҳою ҳавасларидан кечиб яшаган бўлур эди ва кўпчилик шундай яшаяпти ҳам бугун.

Фақат бу каби итоатсиз ишларни «Муҳаббат ва оилавий ҳаёт» китобида айтилганидай, «ўзига бино қўйган, ҳеч кимга тобе эмаслигини ҳис этиб яшайдиган баъзи аёллар содир қилишлари мумкин»дир.

Мазкур китобда бу борада фикр давом эттирилиб, яна шундай дейилади: «Бундай аёллар ўз ҳақлигини исботлаш учун бўлар-бўлмас мунозара-баҳсга киришади, айрим ҳолларда овозини кўтаради, ҳатто дўқ қилишгача бориб етади. Бу ҳол эрларнинг иззат-нафсига тегади, хотини тўғрисида нотўғри хаёлларга боради, ундан безади».

Не тонгки, Сиз ақлу идроқ билиму маърифати билан кўп орасида ажралиб турган аёл эдингиз. Не ҳайратки, фазлу диёнатингиз — сўзу амал мутаносиблиги билан да ақли улус аро ажралиб, ибрат бўлиб яшашингиз, бошқа аёлларга намуна бўлишингиз керак бўлгани ҳолда, тескари йўлни тутиб, кўп ҳолларда юқоридаги каби аёлларнинг «изи»дан борганингиз ажабланарлидир.

Таёқнинг икки учи бўлади ҳамиша. Оилангиз тинчлиги учун ненидир қурбон қилишингиз, қай бир нияту орзулардан воз кеча билишингиз унинг бир учи бўлса, иккинчи учи бўлиб бахтингизни асраб қолишингизу, фарзандларингизни «яримдил»ликдан сақлаб қолмоқлик бахту қувончи майдонга тушар эди. Афсуски, Сиз кўп ҳолларда «таёқнинг биринчи учи»ни қизганиб-қадрлаган Аёлсиз!

Ваҳоланки, унинг «иккинчи учи»ни танламоқ ва асраб қолмоқлик масъулияти Она-Аёлнинг биринчи галдаги вазифаси бўлиши лозимдир.

Бир лаҳза суҳбатдош айлаганим, азизам — Аёл!

Асли инсон зоти борки, хатокордир. Ҳамма ҳам янглишиши мумкин; ҳеч кимса йўқки, ҳадеганда, ўз камчилигини кўра оладиган!

Бироқ ҳаёт давомида не-не хатоликларнинг қолдирган изи — жароҳати битиши мумкиндир. Илло оила, фарзанд борасидаги хатонинг жароҳати ўрни битиши қийин, оғриғи умрбасардир.

Шу боис ҳам Оллоҳни таниган бўлсангиз, чин дилдан юқунинг унга. Умр йўлларингизга чуқурроқ назар ташланг, амалларингизни бот-бот таҳлил қилинг...

Балки шунда фикрларингиз тиниқлашар. Лоақал фарзандларингиз юрагига бир ёқлама фикр сингдириб, элу улус аро бир ёқлама маълумот тарқатишдан чекинарсиз. Ҳар лаҳзада руҳу жонингизни бошқараверадиған исён ҳам босилиб, ҳалимликка, баробарига чин иймонга ошино бўларсиз.

Яратган эса бундай бандаларини ҳамиша ёрлақагай...
Ва ҳаётингиз дарёси эски ўзанига тушиб, яна тўкису тиниқ бўлиб оқа бошлар, иншооллоҳ!

МУҚАДДАС АЁЛ

сирасига кирмаганлар ҳақида сўз

Аёл — бир нигоҳда қараб, бир сўз билан айтганда, гулдан нозик жон. Айни пайтда эса ҳаётнинг ўқ илдизи, давомийлигини таъминловчи Муқаддас қудрат соҳиба-си у.

Оила қут-баракаси, болаликнинг устувор бахти, эр-как дунёсининг чироғи яна.

Лекин... Ҳа, ана шу «лекин» бизни ушбу қораламани ёзишга мажбур этди. Қўлимизга қалам тутдик.

Келинг, мавзумиз эшиги пештоқидаги ёзувга боқинг, «Аёл — енгилеҳ (фоҳиша дейишни эп кўрмадик), аёл рўзгорларни бузувчи, аёл — ичкиликбоз, аёл — оналик бахту туйғусини ўз «мен»и, ҳою ҳавасларига алмаштирган беҳаноату бесабр жон...

КЎЧА ҲАВОСИНИНГ КАСОФАТИ

Маънавият муаммолари борасида ёзилган бир хатда шундай аёл ҳақида ҳикоя қилинади. Оилали, ҳатто келину куёвлар кўришга ҳам улгурган аёл не ҳайратки, айни кунда ҳам эру ўғилу қизлар юзига бемалол оёқ қўйиб, «жазмани билан учрашув»лар қилиб юради...

Яна бир шундай «хат»да эса айни шу «каромати» туйфайли бошқа бир аёл қиз чиқариб, неvara кўрган пайтида турмуш ўртоғи билан ажрашиб кетгани ҳақида сўз юритилган. Кўп йиллик катта бир оила парокандаликка юз тутиб, «бир этак бола отангга бор, онангга бор» тарзида

аросатда қолганлиги ҳам таъкидланган. Аслида, ҳар икки аёлнинг ҳам оила шароити, турмуш тарзи маъмуру мўлкўлчиликда бўлган. «Хат»ларда ёзилишича, осмондаги ойни сўрашса, эркаклар олиб кафтига қўйгудай даражада яшаб юришган. Не тонгки, ана шундай шарт-шароитда улар юқоридаги каби кўчаларни ихтиёр этишган.

Далил: бугунги кунгача вилоятимизда расман аниқланиб, тан олингани 64 та фоҳишахона ана шундай «ошиқ-маъшук»лару номусини бозорга солганларга хизмат кўрсатиб келган. Ваҳоланки, бундай «маишат» гўшаларининг кўздан холи «ишлаётган»лари қанча.

Юқоридаги каби аёлларнинг кору кароматлари туфайли эса Г.исмли жувоннинг оиласидаги ҳаёт ҳамиша ғалвали, аламу изтиробли кечади. Бу навжувон аёл ҳамиша «меҳрибон она, оқила ва тадбиркор бека, садоқатли аёл»лиги учун мукофот тарзида бетавфиқ эридан хўрланиш олади, камситиш олади. Боз устига заҳмату машаққат тортиб яшашга ҳам маҳкум. Очигини айтадиган бўлсак, бу «кўча ҳавоси»дан баҳра олиб яшаб юрган эр на хотин, на болани қизганиб-аямайди. Шу боис ишлаб топадиган ҳам, кўтариб олиб келадиган ҳам, пишириб-куйдирадиган ҳам жувоннинг ўзи, эри эса топгани «кўчада», хизмат-ҳурмат-муҳаббати «кўчада», хотинига бўлса, устама Юк, устама хўрловчи, ҳақоратловчи.

«ЭРИМ ҲАМ АЗОБИНИ ТОРТСИН, ДЕДИМ»

Яқинда Навоий шаҳар судида бир иш кўрилди. Навжувон она туғруқхонадан чиқибоқ чақалогини — мурғаккина, ушоққина жигарпорасини эрининг уйига ташлаб кетибди.

Воқеа ғайритабиий бўлса ҳам келиб чиқиш тафсилюти оддий — одатий. Эри билан келишмай ота уйига кетиб қолган келинчак биринчи фарзандини ана шундай «қарши олган».

«Эрим ҳам азобини тортсин, дедим».

«Ортимдан ёлвориб келади, дедим»

«Отасиз бола нимага керак, кимга керак».

Бу каби дийдиёлар жувон ва онасининг гаплари. Лекин ушбу ўринда бизни бутунлай бошқа нарса ҳайратга солгани рост. Умуман нопок йўллар билан ҳомила орттирган аёл-қизлар болани туғиб ташлаб кетаётганликлари ҳеч кимга сир эмас. Бу нарсанинг ўзи алоҳида бир мавзу. Аммо ҳалол оила қуриб, никоҳли фарзандни дунёга келтириб, ундан «кўз юмиш», уни ташлаб кетмоқлик...

Ростини айтадиган бўлсак, даставвал бу нарсага ишонгимиз келмади. Ахир бир жони бўлса — ўша, минг жони бўлса — яна ўша фарзанд бўлган аёл — Она борки, эндиги ҳаёти шу бола билан кечади шу фарзанд билан маънодор. Шундай ҳолатда ана шу ҳаёт-мамотини, жону жаҳонини ташлаб кета оладими, кета олармикан?!

Ҳали мутлақо қаровга, меҳру эътиборга жуда ҳам муҳтож бўлгани, бир парча жонни-ку айтмай қўя қолайлик. Агар ўзи айтгандай, эрининг таъзирини бермоқчи бўлган бўлса, худо кўрсатмасин, мурғаккина бир фалокатга йўлиқиб қолганда-чи?! Кейинги афсус-надоматни қандай кўтариб яшаши мумкин эди?!

Лекин бу юрак биз ўйлагандан бошқача юрак экан. Бу она биз англаб етган Оналикка сиғишмайдиган мутлақо бошқа дунё бўлиб чиқди. Эрини «эгилтира олмагач» жувон болани олмаёқ ажрашиб кетаверди.

Беихтиёр, шу ўринда бир ривоятни эслайсан киши. Қадим замонда Ёвуз кучлар Она иродасини букмоққа қасд қилишибди. Даҳшатли пўртана билан уни қўрқитиб: «Болангни ташла, шунда ўзингга омонлик берамиз», дейишибди. Она кўнмабди. Пўртана ваҳшат билан ўса бошлабди. Аёлнинг белигача чиқибди, болани кўксига босибди у. Кўкрагига чиқибди, боши узра кўтарибди зур-

риёдини аёл. Пўртана ўсаверибди, аёлни бутунлай юта бошлабди. Она эса... Болагинасини кафтларида баланд кўтарганича пўртанани юта-юта жон таслим қилибди. Қилибдию, аммо боласини ташлаб юбормас эмиш...

Ҳа, Она — ана шундай енгилмас Куч, фидойи Жон.

Аммо боласини ташлаган бу жувоннинг баҳоналари ажабтовур. «Онамникига келаман десам, рўйхушлик бермайди». «Фалончининг эри уни кафтида кўтаради, менинг эрим бўлса...»

Хуллас, ўз «мен»ининг арзимаган талабу истаклари деб, ўз сўзининг ҳар ўриндаги устуворлиги учун ҳуда-бе-ҳуда эр юзига оёқ қўйиб аразлаб кетавергани етмагандай, бу аёл энди ўз «мен»и учун болагинасини ҳам бемалол ташлаб кетмоқликка журъат топди, тополди ўзида.

Сирасини олганда, ўрганишлар давомида англадикки, бу жувон тушган хонадонга меҳнатсеварлигу тadbиркорлик боис, яна Яратганнинг иноятидир, бугунги ўтиш даврининг қийинчиликлари кириб келгани йўқ экан. «Танлаб кийиб, танлаб еб», дегандай яшаб юрадиган шароитда экан у. Ичмас, чекмас, топарман эр ҳар лаҳзада кўнгли тусаган нарсасини олдига муҳайё қилиб қўяётган экан. Ваҳоланки, шарт-шароит тақозоси боис неча ойлаб онасиникига боролмаса ҳам, кўчада кийгулик бир оҳорли кийим олишнинг иложи бўлмаса ҳам ё яна майшатбоз, ичкиликбоз эр бир томону рўзгорнинг бор юкига ўзи қалқон бўлиб, ранжу заҳматлар ичида яшаётган бўлса ҳам, гоҳ эр ҳурматиани жойига қўйиб ва гоҳи фарзанд тақдири-тарбиясини қизганиб, сабру бардош билан яшаётган аёллар ҳам ён-ёғимизда ҳаммиша бисёр.

Бироқ у буларга қарамаган. Ё ўзига ҳаммиша ортиқча баҳо бериб, ўзидан зиёдроқ шарт-шароитли аёлларга таассуб қилган. Она эса ўз меҳру муҳаббатини қизининг бахти-бахтиёрлиги учун эмас, бахтсизлиги учун сарф этган. Қиз боланинг бахти «тушган жойида гул бўлиб униши, илдиз отиб яшаб қолиши, этагида кўкариши» экани-

ни унутмасдан ҳар лаҳзалик қадамини етмиш марталаб ўлчаб босиш ўрнига «биринчи кундан эрингни сўзингга юрадиган қил, нима десанг айтганингни қилсин», деган талабу ақидани қиз қалби-қулогига сингдириб юборган.

Эр бўлмиш она-қизнинг айтганларидан озгина тайрилса, қизини олиб кетиб ўтирадиган одат чиқарган. Олиб келавериб, шартига кўнавериб (орада калтак ҳам еб) чарчаган эр эса хотинидан бутунлай кўнгли совуган.

«Хотин шундай бўлса, дунёдан хотинсиз ўтаман». Ниҳоят, ана шундай хулосага келгану атиги бир йилгина олдин умид билан ёстиқдошу умр йўлдошликка танлаган, тўй-тўққиз қилиб олган жуфтини умуман сўрамай қўйган.

Ана шундан кейин юқоридаги машмашалар бошланиб кетган. Бу гурбату машмашаларнинг охир-оқибати жувоннинг болани ташламоғию ёшгина оиланинг бузилиб кетиши билан якун топди.

СЎНГИ СЎЗ

Масалларда ишлатиладиган шундай жумла бор: қиссадан ҳисса чиқармоқлик. Демоқчимизки, биз ҳам қиссадан ҳисса — хулоса чиқариш фурсатига етиб келдик, ниҳоят. Биз тўхталганимиз ва тўхталишнинг иложи бўлмаган бу каби қатор воқеа-ҳодисаларнинг, кўриб турганингиздек, ўз келиб чиқиш сабабларию оғриғу оқибатлари мавжуд.

Бироқ бу воқеа-ҳодисаларнинг келиб чиқишига ким англаб етиб-ким етмаган сабабу замин улдиз ҳам борки, баҳонаи сабаб ушбу ўринда ана шу нарса устида тўхталиб ўтмоқни лозим топдик. Келинг, шу нуқтада масалага бироз таҳлилий ёндашайлик. Биринчи воқеликдаги аёллар нега эри бўла туриб, яна нопок кўчаларга киришни ихтиёр қилди!

Нега Эркак ўз оиласини ободу маъмур қилиш ўрнига фақшу паст кўчалар оралаб юрибди?

Иккинчи воқеликдаги жувон нега норасида дилбандини бағрига босиб вояга етказиш ўрнига юқоридагича йўл тутди? Нега унинг онаси бу лаҳзаларда инсофу тавфиққа етакловчи эмас, аксинча, бу йўлдан оздирувчи бўлиб майдонга тушди?

Аслида қиз бола турмушга чиқар экан, «нима десам менинг айтганим бўлиши керак!» деган талабу ақидани мақсад қилиб қўйиши керакмикан? Ёки қандай йўл тутсам, шу хонадонда «униб-ўсаман», деган ўйу андиша билан кириб бормоғи лозимми? Умуман, келинчаликнинг, бекаликнинг бурчлари нималардан иборат?

Ориятли, гурурли эркак хотин-боласи, тўғрироғи, биринчи галда оила эҳтиёжи учун югуриб-елмоғи лозим эмасмикан?

Хуллас, бу каби «нега-нега»ларни, шу аснода нокомилликка қарши саволу сўровларни истаганча давом эттиришимиз мумкин. Буларнинг ҳар бирига дунёвий билимлардан ҳам, оқилу комил инсонларнинг тажрибаю хулосаларидан-да сара ва самарали жавоблар топмоғимиз аниқ. Лекин бизга қолса, бугунги кунда эр-хотин машмашаларига имкон қадар чек қўйиб, оилалар бузилишининг олдини оладиган, энг асосийси, жамиятимизни озми-кўпми учраб турган юқоридаги каби иллату нопокликлардан тозалаб, ҳаётни маънавий комиллик томонга кўтарадиган яна бир куч бор. Бу диний-Ислокий тарбиядир.

Аслидаям, 70 йиллик ўтмишнинг маънавиятимизга қолдирган дарзи кўпроқ ана шу нуқталар билан дахлдор. Сирасини олганда, ўтмишда миллатимиз эркаклариди орияту гурур, аёлларида итоаткорлик, сабрлилигу ҳаё устувор бўлганлиги манбалардан маълум нарсакү. Хотинига рўзғор заҳматини юклаб қўйиш у ёқда турсин, белида белбоғи бор эркак жуфти ҳалоли кўнглига қариб, бошқоронғи бўлганда ҳатто анор излаб топмоқни ҳам бурч билганкү.

Итоатли, вафодор, оқила хотинлар эса Қуръони Карим, Ҳадиси шариф каби муқаддас битиклар таълимотига суяниб, ҳатто тўшакда ётган ота ҳолини сўраш учун ҳам эр ризолигини олмай туриб, йўлга отланмаганлар.

Умуман олганда, аёлларимизнинг ишу аъмолларида Пайғамбаримизнинг «Агар мен инсоннинг инсонга сажда қилмоғини маъқул кўрганимда, аёлларнинг ўз эрларига сажда қилишларини буюрар эдим», деган пурҳикмат гаплари дастуриламал бўлганлиги ҳеч кимга сир эмас. Ҳатто бу нарсани кўпчилигимиз момоларимизнинг хатти-ҳаракатлари, феълу атворларида ҳам кузатганимиз рост.

Шунга яраша эса эркакларда ҳам бурчу масъулият ҳисси зиёда бўлиб, заифага — аёлига қайишувчи, орияту ғурурнинг султони бўлгулик инсонлар бўлишган. (Уйда эркак, чорбозорда хотинлар юрмаган!)

Минг шукрки, Истиқлолимиз шарофати билан бугунги кунда мактабларимизда, бошқа таълим-тарбия ўчоқларида озми-кўпми диний таълимга ўрин ажратилмоқда. Президентимиз бу борада алоҳида эътибор қаратаёпти. Эндиги ишимиз ана шу таълимнинг соатларини кўпайтириб, дастурини кенгайтириб, Ислом динининг энг покиза таълимотини — улуғвор инсоний ва илоҳий ақидаларини мактаб партасиданоқ ёшларимиз онгу шуурига сингдириб боришнинг изчиллигини таъминламоқдир.

Ана шундагина бугун ўқиб-уқиб улғаётган қизалоқ эртага арзимаган мол-мато учун «бир соатлик келинчақ»лик кўчаларига кирмайди. Яна умид қиламизки, Аёлман, дегани Пайғамбаримиз саллоллоҳу алайҳи васаллам Ҳадисларида таъкид этганлари: «Бир аёл биргина эркакни масъуд қилмоққа ҳақлидир», деган юкдор ҳикматни ўз ҳаётий ақидасига айлантириб олади. Юқоридаги каби гуноҳлари учун Яратганнинг тонгла Маҳшарда бергувчи ажру жазосидан қўрқади. Эр рухсатисиз остона ҳатламас даражада итоаткор бўлади.

1997 йил

ОИЛА НЕГА ДАРЗ КЕТДИ

Оила муаммолари хусусида бораётган йиғинда ўтирдигу, 70-80-йиллар ичига қайта тушиб қолгандай ҳис этардик ўзимизни.

Маърузачи сўзини тугатгач, муҳокама учун сўзга чиққанлар кўрилаётган масала бир томонда қолиб, ўз «дард»ларини айтишга тушиб кетганди.

Воҳки, минбарга кўтарилган навбатдаги кишининг «қизгин фикрлари» энди бундан-да зиёдароқ ҳайратланарли бўлди.

Нуфузли бир идоранинг раҳбарларидан бўлган бу шахс шаҳарга қишлоқдан келаётган аёллар кийиниш маданиятини билмаслиги, эстетик дид йўқлиги, оилаларда ажралишлар бўлишига сабаб асосан ана шу нуқтага дахлдорлиги хусусида жон куйдириб гапирди. Жойларда, айниқса, хотин-қизлар қўмиталари қошида ушбудай нарсаларни ўргатадиган клублар (ва яна алламбало муносабатларни ташкиллаштирувчи уюшмалар ҳам) тузиш лозимлигини уқтирди.

Инсоф билан айтганда, биз ақлимизни танигандан бери ўзимиз гоҳ тушуниб-тушунмай ана шу мавзуда гапириб келмадикмикан? Шаҳар «маданият»ини қишлоққа олиб бориш учун «юриш»лар уюштирмадикмикан?

Оқибатда нима бўлди? Оилалар бузилиши, ажралишлар сони энди нафақат шаҳарда, қишлоқлардаям ортаверди, ортаборди.

Нафақат бу жараёнда, ҳамма-ҳамма жабҳадаям кўнгилга хуш келмайдиган ишларни бот-бот кузатавердик.

Яратганга минг бор шукроналар бўлсин, юртимиз мустақил бўлди. Миллатимиз дунёга танилар замон келди. Қадриятларимиз қайта тикланаётир.

Аммо бу буюк неъматнинг катта қувончини ҳамма ҳам бирдай юракдан ҳис этаётгани йўқ бугун. Кимдир мустақил юрти учун чинакам яратувчанлик ҳаракати

билан банд бўлса, кимдир ўз шахсий дардлари, ташвиши билан овораю сарсон. Бир уйи (кийими, машинаси, самолёти) бўлса, икки қилиш, уч, беш, ўн... қилиш ва ҳоказолар билан машғул бўлиб юрибди. Қай йўлдан бориб, қандай кўчаларга кирмасин, бунинг фарқи йўқ, ана шу «порлоқ ният»га эришса бўлди. Уни бошқа ҳеч нарса — на Ватан, на виждон, на иймон туйғуси безовта қилмаяпти, қилаётган эмас.

Ана шулар боис ҳам Ҳуррият шамоли эсаётган мамлакатимизда энди маънавият шабадаси ҳам нақадар заруратлигини сеза бошладик. (Кечаги тузум бўғиб ташлаган бобомерос маънавий қадриятларимизга эҳтиёж орта борди).

Минг шукр, кейинги икки-уч йил ичида юртимизда бу нарсага ҳам асосий эътибор қаратилаётир.

Сирасини олганда, инсоф билан айтадиган бўлсак, бу борадаям яна Президентимиз ташаббуси асосий майдонга тушди: «Маънавият йўқ жойда ҳеч қачон бахт-саодат бўлмайди», деган жумлалари уйғоқ юракларга огоҳлантирувчи ҳайқириқлар бўлиб акс-садо берди.

Дарҳақиқат, ҳақ гап, ўлмас ҳақиқат бу. Агар кишида қаноатдай бойлик бўлмаса, «тўйдим»и бўлмайди. «Тўйдим»и бўлмадими, у руҳий хотиржам бўлолмайди. Руҳий хотиржам эмасми, энди у ўзини бахтли, деб ҳам ҳисоблай олмаслиги тайин. Чунки у Ҳадисларда айтилганидай, ўзидан пастдагиларга қарамайди, ўзидан юқоридагиларга қарайди. «Юқорига» чиққан сари яна «юқорида»гиларга кўзи тушаверади. «Улардай бўлолмаган»и учун руҳи безовта бўлиб, яна ўзини ўнгу сўлга ураверади.

Кошкийди, бу ҳаракатини ҳалол аъмоли билан давом эттирса. Оллоҳ каломи бўлган, Пайғамбаримиз С.А. В. лафзу каломларида айтилган: «Дунё йиғишни касб қилиб олар экансан, қиёматда ҳисоб беришингни эслаб қўй», деган пурҳикмат жумлаларга амал қилса!

Йўқ, асло! У бундай даражада йўл тутиши учун умрини фақат маънавий бойликлар яратишга сарф этган улуг бобокалонларимиз меросларидан озми-кўпми баҳраманд бўлиши, илму ҳикмат олмоқлиги, энг муҳими, Оллоҳни танимоқ учун ҳам рағбат қилиши лозим эди. Афсуски, у илгари бунга одатланмаган эди, бугун эса бу нарсага сира вақт тополмайди.

Хўш, ана шундай ютуғу қусурлар ичида ўз тўғри йўлини — тараққиёт йўлини қидириб бораётган жамиятимиз асосий негизи бўлмиш оилалардан қай бири бугун бузилиб кетаётган экан, унинг сабабини жўнгина қилиб «аёлнинг кийиниш маданияти ва эстетик диди етишмаслиги»га боғласак, фаросатдан бўлармикан?

Аслида, шу нарса оила пойдеворини мустаҳкамлайдиган асосий шартлардан бўлганда эди, аксарият «замонавий» аёллар тақлид қилиб эргашаётган «кийиниш маданияти»га эга, юқоридагича қатор-қатор клублари ишлаб турган Оврупо мамлакатларида оилалар барқарорлиги ҳавас қиларли даражада бўлмасмиди?!

Ахир уларда бу борадаги рақам ҳам энг юқори кўрсаткичларда экани сир эмаску, бугун.

Шу аснода масалага инсоф ва ўйлов билан ёндашадиган бўлсак, кеча ҳам, бугун ҳам оилалар бузилишига сабаб бўлиб келаётган омилни-да бошқа бир нарсадан, яъники жамиятимиздаги аксарият қусурларни келтириб чиқараётган маънавийсизликдан, сиртимиз қанчалик ялтираб турмасин, маънавий бойлигимиз етишмаётганидан изламоғимиз керак эмасмикан, деган ўйга боради киши.

Масалан, айтайлик, бугун ўтиш даврининг иқтисодий мураккаблиги қай бир хонадонга сезилиб қолаётгани аниқ. Шундай оилага тушган келин момомерос қаноатдан, сабру шукронадан йироқ бўлса, эр олдига юз талабини қўяверса; ёки «қизим тушган жойида кўкарсин», дея бир четда турмай она узатган қизи ҳаётига ҳуда-беҳудага аралашаверса; ёки келинчак шарқона одобу оила

тутишдан мутлақо беҳабар бўлсаю турмуш ўртоғи олдидаги бурчу вазифасини «тенг ҳуқуқлик»ни даъво қилишдан иборат, деб билса, итоаткорликдан келинлик зийнاتини эскилик сарқити, деб бетгачопарлик қилаверса; беқаноат ва беўйлов аёл ҳалолликдай улуг бойлигу бисотини арзимаган нарсага, арзимаган ёлғону хушомадларга алмаштирса — хиёнат кўчасига кирса, шубҳасиз, бу хонадонлардан энди хотиржамлик кетади. Бу оилалар пойдевори, албатта, нурай бошлайди. (Ахир қатор шикоят хатлар билан танишар, шу атрофида ўрганишлар олиб борар эканмиз, бу каби фактларга бот-бот дуч келамиз, келганмиз. Энг чиройли кийиниб, ўзига қараб юрган келинчакнинг юқоридаги каби қусурлари боис, чиқиб кетгач, эр уйига қайтиб киритилмаганига гувоҳ бўлганмиз!)

Ваҳоланки, онгу шуурлардаги барча қусуру камчиликларни тугатишнинг бирдан-бир йўли маънавиятларни бойитмоқ эмасми?! Шу аснода «тоғ келса кемириб, дарё келса симириб...» тарзида яшаган оналаримизнинг, момоларимизнинг гўзал, шарқона фазилатларини ўрганиш, улуғларнинг оилани асраш, ардоқлаш борасидаги ўгиту насиҳат, пурҳикмат ҳаёт сабоқларидан таълим олиш керак эмасмикан?

«Қаноатли бўл, умр йўлдошнинг келтирган озиқ-овқат, кийим-кечакнинг ҳаммасини мамнуният билан қабул қил. Айтар гапларини ҳамиша диққат билан эшит, ҳамиша итоатда бўл. Эрингнинг овқатланиш соати ва уйқу вақтига диққат қил. Чунки очлик кишини тажанглаштиради, уйқусизлик хафаликка сабаб бўлади. Унинг яқинларига чиройли муомалада бўл. Сирларини зинҳор бировга айтма. Хурсанд бўлса, сен ҳам шундай кайфиятда тут ўзингни. Хафа пайти ўзингни хурсанд кўрсатма!»

Мана, оила пойдеворини мустаҳкамловчи асосий ғиштлардан бири — момоларимиз кўрсатган ишончли йўл-йўриқ.

Ҳатто уларнинг бугун биз эътироф қилган «кийиниш маданияти эстетик дид» сармеваси бўлган калта, чокли юбкалару кесик сочлардан фарқли «эрга хуш ёққан пардоз»лар ҳақида ҳам келинчагу қизларимизга ўргатгулик чиройли шарқона ўғит-насиҳатлари бор.

Буларнинг ҳар бирини ўқиш-ўрганишу уқиш ва уларга эргашиш учун эса миллатимизнинг ана шундай маънавият бойликлари жамланган китобу рисоаларни (вақтли матбуот нашрларини ҳам) мунтазам ўқиб бормоғимиз, баробарига ҳаётга тадбиқ қилмоғимиз лозим. (Шу аснода оиланинг иккинчи таянчи бўлган эркакларга панду насиҳатлар жамланган қўлланмаларни ҳам истаганча топишимиз мумкин).

Фақат бунинг учун ўзимизда бориға ортиқча баҳо бермай, улардан фойдаланиш учун ҳар биримиз ушбу нарсага рағбат тополсак бас.

Ниҳоят, мавзумизнинг сўнгги сўзи — хулоса қисмига ҳам етиб келдик, деб ўйлайман.

Бугун хотин-қизлар қўмиталари қошида ҳам, корхона-ташкилот, айниқса, билим-ҳунар ўчоқларию, маҳалаларда ҳам клублар ташкил қилиниши лозимдир. Аммо у клублардан жамиятга чинакам фойда етсин. Тўғрироғи, бугун кўпроқ ҳамма ёшдагилар учун «Маънавият» клублари, ёшлар учун эса қизларни турмушга тайёрлашу йигитларни оила бошлиғи қилиб тарбияламоқдай масалаларда иш олиб боровчи клублар ташкил этилиши лозим, деб ўйлаймиз. Бундай клубларга эса шу соҳаларда катта ҳаёт тажрибаси ҳамда билиму маънавиятга эга бўлган инсонлар раҳбар сифатида жалб этилмоғи керак.

Ана шундай йўл тутсақкина, айти кунда кўпларни ўйлантираётган оила муаммолари ҳам, маънавиятимиз муаммолари-да озми-кўпми ечимини топади, деб ҳисоблаймиз.

IV Боб

Дилдаги сўз

ОНА ЭЛНИНГ УЙҒОҚ СЎЗЛИ ШОИРАСИСИЗ
(Шоира Ойдин Ҳожиеваннинг «Паноҳим»
тўпламидаги шеърларни ўқиб)

Саксонинчи йилларнинг ўрталари эди, чамамда. Бугун Бош муҳаррирлик қилаётганингиз «Саодат» журна-лида шеърият билан шуғулланувчи бўлим етакчиси си-фатида фаолият кўрсатардингиз. Ўшандаги илк учрашу-вимиз хотирамда шуълавор ёлқинланади ҳамон.

Бағоят майин ва дилбар, бағоят назокатли ва ёруғюз бир аёлнинг «Саодат» олмаларидан енг-чи», дея қилган мулозаматли лутфи, шеърият ҳақида, ашъорлар хусуси-да чин дилдан, самимият ва бағрикенглик билан берган маслаҳатлари...

Очиғи, «Нима дейишаркан?» деган андишаю ис-тиҳолада саҳройи юраги япроқ каби титраб турган биз — «райондан келган қаламкашлар» учун бу кат-та марҳамат эди. Ва бу нарса азим Шошда, умр ўлчо-вини ҳар лаҳза аён этиб тургувчи улкан соатни кўкси-га босган; аҳли қалам борки, интилгани — «орзулар мамлакати» саналган осмонўпар бинода бир Устози аввал, бир Раҳнамон киром борлигидан дарак берар эди. Шу боис ҳам биз ўшандан кейин қачон йўлимиз тушса, дийдорингизга интилавердик, ҳузурингизга ошиқавердик.

Минг шукрки, бу меҳр-эътиборингизни кейинги-кей-инги учрашувларимизда ҳам зиёдаси билан топавердик.

*Мен майинлик тингладим,
Най сўзли булоқлардан.*

*Сужунатни англадим,
Мум ташлаган тоғлардан.
Гуллатмоқни дарс олдим
Баҳрали дарёлардан...*

дея қалб рангларингизни ёзганингиз каби, бутун фаолият, туриш-турмуш, хатти-ҳаракатларингиз ана шу мисралар руҳида кечар, мазмун-моҳияти билан ҳамоҳанг эдики, шу боис ҳам «игна кўзича нур истаб», ҳар бир рўбарў келган жонга «меҳрингизни қўнғироқ қилиб», югуриб-славердингиз. Шу асно бизга ҳам кўп бора чин устоз раҳнамолигини кўрсатдингиз.

— «Онажон, рўмолинг остидаги у — Бош эмас, аламлар тугуни эди», каби мисраларингиз «литучкада» юқори баҳоланади, дея кўнглимни кўтардингиз бир гал. Бошқа бир гал эса «...опай, шу қизимизнинг ижодига журналимизда яхши баҳо берилаяпти. Унинг ёзганларига Сиз ҳам бир эътибор қиласизми?» дея кириб боришимиз учун янги бир таҳририятнинг эшигини очиб бердингиз.

Аслида, Сизнинг бу бағрикенглигингиз, «йилт этган гиёҳга ҳаёт иқболи»ни бермоқлик учун қилган ҳаракатингизни жуда кўп қаламкашларимиз ўз мисолларида кўрган-кузатган бўлсалар, не тонг.

Шоира Сурайё Зоҳирнинг она Тошкент бағрига илк кириб боришидаги ҳомийлигингиз, вилоятнинг таниқли қаламкашлари Маруса Ҳосилова, Нозик Қўзиевалар ижодига кўрсатган раҳнамоликларингиз бу фикримиз учун келтирилур далилнинг мингдан биридир, балки.

*Янги богда битган навниҳолларим,
Фикри зилолларим, ҳур хаёлларим.
Қутлижон, Ҳосият, Гулжамолларим...,*

дея уларингиз ҳар бирига устозликнинг беқиёс меҳрини бериб:

*Чин бахши сўз деса, ёлғони бўлмас,
Ёлгон деганларнинг иймони бўлмас,
Ойдин опангизнинг армони бўлмас,
Сизда бир башорат уқиб турибди,*

каби қаламларга қурб-қудрат бўлгувчи сўзлар айтганингизнинг ўзи улуг қалбингиз борлигининг исботи эмасмикан!

Лекин Сиздаги фазлу камолот булар билан тугамас. Ижодингиз, шеърларингиз «сўзи»га қулоқ соладиган бўлсак:

*«Ўзига эн бўла олмаган опанг,
Сенга бўй бўлай, деб туради дилтанг»,*

мисраларининг ўзиёқ, кези келса, эл дарди билан ёниб яшашингизни ошкора этади.

* * *

*«Паст-пастгина тепалар
Тоғлик даъво қилдилар...
Жарликда гувлаб ётар
Қодирий, деган фарёд»*

мисраларини ўқир эканмиз, Хиёнат дунёси Қатағоннинг қора қўллари билан Маънавият оламининг алп Тоғини йиқолганини яна бир карра ёдимизга оламиз. Нафрат бош кўтаради Юракда, надомат бош кўтаради. Улуг ижодкорни чин дилдан соғиниб, Руҳимиз исён қилади, исён қилаверади.

Энг муҳими эса, Сиз ҳам шеър давомида бу туйғуларни ўқувчи юрагига сим-сим олиб кираверасиз. Иймон йўлига чорлайверасиз шеърхонингизни.

Йирик шоира, бетакрор қалб ва қалам соҳибаси «Саидахонимни эслаб» ёзган мисраларингизда:

*«Энг баланд минор ҳам Ердан юксалар,
Сенинг таянчинг шу, собит юлдузинг.
Дуога қўл очиб қолган кексалар
Доно сўзларидан иланган ўзинг»,*

каби сатрларингизда ҳам инсоний фазилатларни, иймонни улуғлашга даъват, диёнатга чорловни кўрамиз.

Бироқ кези келса, ана шу Иймону Диёнат олами Норасо бу дунёнинг жабрдийдаси бўлди.

*Нега рост айтсам бот-бот,
Тилим куяр, дилим куяр?..
Виждонимга қилмай хилоф,
Кўрганам гоҳ зиён бўлди,
Ўйларим гоҳ чиқди сароб,
Мол-дўстларим қуён бўлди...*

дея бир лаҳза нобакорликлардан исёнга айланади.

Шу аснода ҳар кимнинг қўлидан келмас даражада, мардона бир журъат билан ўзини-ўзи аёвсиз «тафтиш» қила бошлайди: не тонгки, охир-оқибат, шундай хулосага келади:

*Кўзимни тутмиш пардалар,
Тавба ўрнида зардалар,
Хизрдай назаркардлар
Ўйгот мени.*

*Тоатга тоқатим қани?
Ҳаққа итбатим қани?
Саҳархез одатим қани?
Ўйгот мени..*

* * *

*Ўзимга ўзим гоҳ ёв бўлдим,
Шайтони ланга ов бўлдим,
Беҳишлар турарди қаршимда,*

*Бир кори каж билан гов бўлдим.
Гоҳ шамъи ғаймонни ўчирган,
Бибизсон, мен қор-қиров бўлдим...*

Ҳа, Сизнинг шеъриятингиз, Сизнинг ижодингиз ана шундай мунавварруҳ дунёнинг мағзида кечади ва ўқувчини ҳам ана шундай порлоқ, покдомон олам сари етаклайверади.

Қадрли Ойдин опа, ана шулар боис ҳам чин китобхон эл борки, мухлисингиз бари. Суюкли шоираси сифатида юрагидан жой берган, фахру ифтихор этади Сиз билан! Ана шулар боис ҳам Ўзбекистон Халқ шоирасисиз. «Эл-юрт ҳурмати» орденига сазовор бўлган муҳтарам Инсонсиз.

Қутлуғ ёшингиз, исмингизга мосу монанд бутунги хушбахту ойдин кунларингиз билан муборакбод этарканмиз, бир юртдош шогирдингиз сифатида Сизга шоён муҳаббат улуғ эҳтиромимизни ушбу мисраларимизда қабул этинг:

*«Патиласоч»ху қизалоқ —
Сиз — Бўстоннинг Ойдин қизи.
Умр қарвонида борар —
Она элнинг Ўйгоқ сўзи.
Рухни чоғар қилиб ичган,
Сўзисалим соҳибисиз,
«Саодат»дан сўйлаб турган,
Кўнглимизнинг муҳибисиз.*

«ҲЕЧ КИМ БИР-БИРИНИНГ КЎНГЛИГА БОРМАС»

(Ўзбекистон Халқ шоираси

Ҳалима Худойбердиеванинг «Сайланма»сини ўқиб)

СЎЗБОШИ СИФАТИДА

Шоирнинг бахти — қаламининг қудратида. Ҳеч ким ҳеч қачон эплай олмаган баралла, жарангдор овозда куйлай-сўйлай билишида.

Шоирнинг қудрати — унинг халқчиллигида, кўп бўғзидаги, эл бўғзидаги дардни топиб айта билишида.

Шоирнинг ютуғи — ҳар қандай вазият, лаҳзалардаям этиқоди собит, иймони бутун қолишида.

Ўзбекистон Халқ шоираси Ҳалима Худойбердиева ана шундай ижодкорлар сирасига кирадиган улуг шоирадир. Биз унинг «Сайланма»сини такрор-такрор ўқир эканмиз, ушбу фикрлар бот-бот хаёлимиздан ўтди.

Ҳар бир мисраси, ҳар бир шеъри инсонни фақат маънавий юксакликка етакловчи, Ватан, Она, Муҳаббат, Юрт, Иймон, Инсон деган боқий муқаддас тушунчаларни бор бўлалиги билан ўзида ифода қилиб, Кўнгил рангларини ўзида шоёну намоён этувчи бу китоб чин китобхонлар учун нақадар суюк.

Бизнинг бу уринишларимиз эса ана шу китобхонлар билан лоақал сиртдан бўлса-да, «учрашиб», шоира ижодидан «шеърхонлик»лар қилиш, юқорида айтилган ёруғ ҳисларни юракларимизга тўлдириш учун қилинган ҳаракатларимиздир.

1-МУТОЛАА

*Йироқдаги оптоқ соч онам,
келмоқдадир кипригида нам...
... Қамчин уриб келмоқда отам,
Отан суриб келмоқда отам...*

Бир умр руҳу жонингни банду банд этиб, Сени бурчдорликка етаклаб келган — инсоний изтиробларингга жондош ва жонбахш мисралар.

Ўқийверасану Юрак қалқий бошлайди. Руҳ Соғинчдан улғаяверади. Соғинадиган дунёнинг — ана шу дунё. Сиғинадиган дунёнинг ҳам ана шу дунёга монанд.

Қани, у кўкламнинг мунис лаҳзалари? Нега оёқлар юрмади, югурмади, қанотга айланимokban, уча бошлади у томон? Дарҳақиқат, Кўнгил оёқнинг Оёғига айланади бу пайт. Ниҳоят, масофалар чекинади. Дийдорга рўбарў келган бағир эса осмон қадар кенгайиб очилади. Унга Болангни босасан, Соғинчни босасан. Онангга, Отангга интилиб... Қай бир лаҳзада Армонни...

Ва сесканиб кетасан. Кўнгил энди бундай нолавор сўйлаётганига дуч бўласан.

*... Аммо бир кун она қишлоққа қайтиб,
Отанинг қабрини устидан чиқдим...*

*Бир лаҳза «чоп-чоп» у «қув-қув»дан бўшиб,
Эрк берайлик беҳол шавқ-оҳимизга.
Бир лаҳза яшайлик фарзандга ўхшиб,
Онамизни олиб паноҳимизга.*

Ниҳоят... Кўнгил яна ўзининг мурғак, мунис Соғинчи бағрига қайтади. Уни қароғлари билан сўйиб, қалби тубидаги энг ноёб, энг порлоқ тилакларини айтади унга. Яхлиту ёруғ кўнгилларнинг ифодачисига айланади.

*Жоним болам, қанотсизга сен қанот бўл,
Ўзга ўз бўл, эгилмагин, ётга ёт бўл,
Ерга қара, босиб кетма, эҳтиёт бўл,
Йўлингдаги хотирани ўчирмагин.*

Ва кўнгил яна мисрадан-мисрага, шеърдан-шеърга улғая бораркан, яппа-яхлит эл дардига қўшилиб оқади, миллат дардига туташиб кетади.

Ў, дунё-я, ўзбекнинг не сор боласи,
Кўкрагида ёнар ўти бор боласи.
Шу ўт сабаб аввал-охир хор боласи,
Магаданинг тупрогида ухлаб ётар...
Куймайманми, ўнмаганинг кўриб ўлсам,
Бир-бирингни бир-бирингдан кўриб ўлсам.
Ўтарканман бу дунёдан, бир армоким —
Бир-бирингни ўнлаганинг кўриб ўлсам.

Лекин бу Кўнгил уйғоқ, бу Кўнгил исёнкор, бу Кўнгил жасоратбахш ва ҳаёт билан ҳамоҳанг. Эл кўнглига туташ. Юрт юкига елкадош. Ватанга қадрдон, унга муҳаббатли, тақдири билан қисматдош. Шу боис ҳам муборак Истиқлол баробарида излаганини топади, истганига етади ва ўз муҳаббатига садоқат билан мисрлар битади:

*Бири Машраб, Балхда қолди дорда осилиб,
Бирин Сибирь, қайинзорда багрин тешиди тиз.
Бу изларки, азал-абад кетмас босилиб,
Бугун шодмиз, кўтарилди паймол ётган туг.
Туг остида тирик-ўлик қурбон кўраман,
Ҳар бирининг кўсида бир Қуръон кўраман...*

2-МУТОЛАА

*Тенгсизга чопарлар, тенглига бормас,
Минг қўйлига борар, мунглига бормас.
Тўйига, уйига борар во дариг,
Ҳеч ким бир-бирининг кўнглига бормас.*

Юракдаги оғриққа ҳамоҳанг мисрлар. Кўнгил пўртанадай тоша бошлайди - оқа бошлайди. Соғинчли, озорли, ўлмаслик либосини кийган азалий туйгулар. Нигоҳлар, кўзёшсиз йиғлаётган қароғлар қаърига кўмилган иқдорликка айланади. Ҳеч нарсани илғамаслик лаҳзалар қисмати бўлади бу пайт.

Забон-чи, у ҳам лол бу сукунатли уммонда. Сўзласа,
унинг измида, сизласа яна, изласа яна унинг измида... Шу
кўйи, бўзланади, сўзланади, сўз айтиб айланаверади.

*Ёшланмаган бирор кўз учратмадим,
Бемор қалбга малҳам сўз учратмадим.
Ўзимнинг бўл, дедим ҳар ўзгага лек,
Ўзга ўзга бўлди, ўз учратмадим.*

* * *

*Қай ҳофизга худо — сийму зар,
Қай шоирни худобехабар.
Қай отинининг ботини гар,
Бу элни ким уйғотадир?!*

Бу каби нақадар ҳақовоз, силсиладор мисралар, улар
қаватидаги дарду оғриқ тўлғоқдай замзама касб этавер-
гани сайин туйғулар зарбларидан энди Кўнгил ўртана-
веради... Шу аснода мавж уриб, кенгаяверади ва охир-
оқибатда... тонг нурафшонлиги эна бошлайди, унинг қату
қаватларига. Кўнгил тилига айланган забон бу дам уш-
будайин мисраларни пичирлай бошлайди, ... баралла
сўйлайверади.

*Мен бир ҳақиқатга бергандирман тан,
Бу ҳақдаги шубҳа менга ботмайди.
Тупроқ устидаги дўстни билмайман,
Тупроқ остидаги дўстим сотмайди...*

* * *

*Ҳар кимки тиз букиб ошга етади,
Тил бошқа, нияти бошқа етади.
Ҳазир бўл пойингда ётган итлардан,
Оёқ ялаган ит бошга етади.*

* * *

*Дунё қиё боқмас, солланиб ўтсанг,
Унга фарқсиз, ким сен: арслонми, итсан?
«Арслоним эди», деб йиғлар гар дунё,
Эртага саҳрода бенишон йитсанг.*

Ниҳоят, Кўнгил кенгликларида камалакранг бир тўлқин пайдо бўлади, жунбуш уради, минг бир юракка шуъла бериб, жилоланаверади. Юраклар, беихтиёр, уйғона бошлайди, уйғонаверади.

*Оллоҳ, мен ҳеч ким, бир саргардон қулман,
Узмагин, титраниб турган бир қилман.
Бобуришоҳ топмаган гамгусорларни,
Йиғлаб излаган битта гофилман.*

* * *

*Бир соридан гам, чоҳ келади,
Бир соридан дард, оҳ келади.
Қул бўлмай, тур, бошқа соридан,
Сени суғиб Оллоҳ келади.*

* * *

*Тирик жонлар бир-бирига қув бўлди,
Ким ўзарга чопа-чопа сув бўлди.
«Биз ҳам чоғиб келдик, Сиз ҳам келурсиз»,
Қабристондан келган садо шу шул бўлди.*

3-МУТОЛАА

*Бегим, Сизни Худойим расо қилиб яратган,
Кимларнидир ўйчану Сизни кулиб яратган...
Бегим, иккиланмасдан Ер юзин ташланг миҳлаб,
Миҳнинг, тигнинг захрини сезмай ёниб бораман,
Ишқ зардобли шаробдир, қониб-қониб бораман.*

Дунёда энг шаффоф, бокира, боқий туйғуни ташиётган жонбахш мисралар. Бу азалий-илоҳий туйғудан дардман бўлмаган Кўнгил топилмас. Юрак борки, қачондир, қачон бўлмасин, у деб нола чекмиш, Ҳаёт эса гоҳ яшил рангдан яшнаб, гоҳ зардобий рангдан қовжираб, бу нолалар ичида тозаравермиш. Ана шу боис ҳам мисралар руҳимизга сингиб, жонимизга тутшиб кетгудай. Ана шу боис ҳам Дунё «омон-омон» қўшиқларини айни шу кўнгил кўчасида туриб куйлаётганига шубҳа йўқ.

Бироқ бу туйғу ҳаминша ҳам ардоқли эмас, азиз қилингани, илоҳий неъмат сифатида ардоқлангани йўқ. Баъзан у шайтоний оламнинг эрмаги, жаҳолат дунёсининг эртаги бўлиб, Хатолар туғади. Хиёнатлар туғилар унинг оёқлари остида.

*Билмайман ким бундан ўтар солиб дод,
Кимдан оз ё кимдан кўпроқ айб ўтди.
Билганим, кўрнамак нопок икки зот,
Бир тоза мевани намоллаб кетди.
Бировлар қаргайди куйиб, бўзлаб,
Биров кўз ёшини артар панада.
Ҳар кўкракдан она исини излаб,
Чақалоқ чинқираб касалхонада.*

Лекин бу кўнгил мулки боқийлигидан бешқа нишонлар мавжуд. Меҳрнинг туби — Муҳаббат, Хайрихоҳликнинг оstonаси шу мулкка тутшиб кетган. Уни Кўнгилгина кўради, у изҳори дил мисраларини битади.

*Майли, ишқ ҳақида чекмаса ҳам оҳ,
Балки бу ҳам сўзсиз ишқ тоқатидир.
Аммо ўзни унга санаркан паноҳ,
Бу эрнинг аёлга садоқатидир.
Юраги ҳақида очиб юрманг фол,
Буни текишмасдан ҳис этган маъқул.
Силаб кўйлагига урдими дазмол,
Аёлинг эрига садоқати шул...*

Кўнгил мулкининг бу топ-тоза ранглари товланавиради. Янги-янги изларга - ўзанларга кўчаверади. Ўлмас-ўчмас мисралар қавату қанотида янада улуғвор, ўлмас туйғулар сеҳру шаробини ичаверади. Энди ундан янада буюкроқ муҳаббат бўй кўрсатади. Кўнгиллар янада қудратлироқ таъму дардни ҳис этади бу дам.

*Мен Сени ер-кўкка ишонардимми,
Қизнинг чин бахти бу, тақдир иши бу.
Майли, юрагингга кирган мардининг
Бошига қўнган кетмас Ҳумо қуши бўл*

* * *

*Ёлғизим, қўш бўлди, менинг бағрим бут,
Кўксим тоғ тенгизга қўшдим, деб тенги.
Ўғлим, жуфт ҳалолнинг кўнглини овлаб ўт,
Кетин овлаб ўтсин сенинг кўнглингни.*

Инсонни улуғвор руҳият билан юксалтирувчи бу илоҳий муҳаббат жуфти ҳалол баробарида фарзандларни қучиб-ардоқлайди. Шу боис оила қўрғонини тўлдириб, Ватан сарҳадларига кўчади. Ва... Кўзу киприклари устида асраб-авайлайди унинг ҳар майса гиёҳини, ҳар зарра тупроғини. Унинг бахту фаровонлигини жон қадар қизғангувчи қўриқбонга айланади оқибатда.

Ғанимига қарши, даҳл етказувчи нобакор жонларга рўбару келганда, энди Она арслонга айланиб, курашга шайланади.

Шу асно руҳи жонида Оллоҳнинг беқиёс қудратини, муҳаббатини ҳис этади ва охир-оқибат, биргина хулосани, руҳу рангни бахшида этади шууру жонларга:

«То ёстиғинг остига Қуръон қўймағунингча» бари бир пулдир. Илму амалинг, молу дунёинг, меҳр-муҳаббатинг ҳам фақат Оллоҳ ёди билан вобаста яшамоқда чинлик, ростлик дунёсига даҳлдорлик бордир.

**«МЕНГА СУЙМАКЛИКНИ ЁЗИБДИ ХУДО»
(Иқтидорли шоира Қутлибека Раҳимбоеванинг
«Кўксимдаги Тангритоғ» китобини ўқиб)**

1-МУТОЛАА

Юрак ростлик соғинганди. Рост дардни соғинганди
Юрак. Хиёнатлардан чарчаган, мунофиқликдан безиган,
риёдан тўйган Юрак табиийликни, самимийликни, чин-
ликни қўмсаётганди жуда. Жуда! Топди!

Китобдан топди, шеърдан топди. Аниқроғи, бу ки-
тобда,бу китобдаги шеърларда, шеърлардаги соғлом
руҳда ана шу улуг неъматлар бор эди, бозиллаб ту-
рарди.

Ютоқиб, ўқиди, суюниб ўқиди, соғиниб-сиғиниб
ўқиди.

Алал-оқибат жунбушга тўлди. Юрак, Кўнгил деган-
лари осмон қадар юксалди. Бу юксакликда туриб, Ва-
танни, миллатни, ҳурликни суйишнинг; иймонни-Инсон-
ни ардоқлашнинг; ҳақиқатга топинишнинг чин суврати-
га боқди-термулди. Термулдики, Руҳ-жони яппа-яхлит
нигоҳга айланди.

Тилу дил эса китобдаги жон қадар суюк ва дилором
мисраларни бирма-бир айтар эди, такрорлар эди.

*Озод Ўзбекистон, озод ўзбеклар,
Айтсам, ҳар товишимдан сачраб чиқар чўғ.
Ҳар товуш кўксимда Тангритоғ тиклар,
Дунёда бундан-да гўзал унвон йўқ...*

(«Ўзбекистон»)

* * *

... Ўн кўзни чап кўзга ёвлатиб хатлаш,
Кеча дор, сургунлар туққан бу усул
Миллатни бир этмоқ доим баландлаш,
Ажратиб юрмоқлик доим таназзул.

(«Ватан бир бутундир»)

Мен Сизни соғиндим, ҳазрати Чўлпон,
Соғиндим бир ичкин, соғиндим чуқур...
Ватанга Ватанда ҳар нарса етар,
Бир буюк ишқ етмас Сизларникидай.

Сасдаги майинлик, сўздаги лутф чиндан ҳам садоқат
белгиларими? Кечир, мен бошқача ўйлайвераман:

табассум — хушомад,
эгишиш — қуллик,
лутф ҳам уларга
эгиз бир нарса.

(«Кўксингдаги қўлинг»)

Кўнглингда Гўрўгли, Авазларинг бор,
Оқ либос киймоқлик ҳавасларинг бор.
Изларингда райҳон нафаслари бор,
Турарсан, айланай туришларингдан.

(«Ўнгланиш чоғи бу»)

...Ўқир эди. Тўлиқиб-тўлиқиб ўқир эди у. Мисралар
эса борган сари ўктамлашар, улуғлашар, қутлуғлашар
эди. Ногоҳ, нигоҳ

Чўлда қолсанг ёмғир бўлиб ёгарман,
Дўлда қолсанг, ўзим қуёш тугарман...,
деган бетакрор ва безовол мисраларга тушиди.
Ё Қодир Оллоҳим, ўзингга шукр,

Ўзинг берган ёруғ ва улуғ Юрагингга шукр! Ахир, Яхшиликнинг, Эгуликнинг, фидойиликнинг, суюб-ардоқламоқликнинг бундан ортиқ сийрати-суврати бўлиши мумкинми? Бу улуғ неъматларнинг бундан зиёда таърифу тасвирини топиб бўлармикан?

Шу алфозда китоб варақланаверди. Унинг ҳар саҳифасидан... шеърлар, уларнинг қату қаватида ўтлиғ, ёруғ, рост сўз, донишмандона, боқийликка дахлдор мисралар оқиб келаверди.

Кўнгил уларнинг жонсўз, жонмеҳр, қувватини олиб... ўқийверди.

*... Мана бу пичирлаш — пастник овози,
Мана бу гижирлаш — қасднинг овози.
Қайда, ахир, Мажнун, Тоҳирлар қайда,
Муҳаббат ўчоги кўмик қай жойдан?*

*Фунчалагинг келар, кўкаргинг келар,
Малика, Султонлар кўтаргинг келар.
... Кутавер, кўйиб кут, гулханланиб кут,
Шу ёниқ ичида самандар топарсан.
Худойим ишқлини этмас ноумид,
Марямдек, ҳеч йўқса пайгамбар топарсан.*

(«Тоҳирлар қайда?»)

Ўқийвердию... Энди Нигоҳнинг қаршисида бир лаҳза фаҳшу кир, кинларга тўла пастлик дунёси пайдо бўлди. Лекин илоҳий муҳаббат, бокира, топ-тоза бир дунё барини итариб, супириб юборди. Бахтли, суюкли, толедан масрур сулув келинчакнинг тонгги супир-сидирлари бўлиб, супириб юборди барини.

Энди Нигоҳга тўла бошлаган гўшангадаги келинчалар суюклашдилар; ҳаёю ибога тўла хумор кўзларидаги соғинччи ҳар не покизаликдан-покиза, ҳар не беғу-

борлиқдан-беғубор, ҳар не шириндан-ширинроқ гўдак-кина қондирадиган бахтли лаҳзалар суюклашдилар.

... Саҳифалар Нигоҳ қаршисига яна бир улуғвор Рух-ни — инсонни бош ҳарфлар билан ёзилар даражада кўтариб турур Рухиятни намоён этди.

... Ўқинсам, наслар деб ўқиндим,
Тўқилсам, номус деб тўқилдим.
Юқинсам, тикларга юқиндим,
Ўзинг мард яратдинг,
Худойим, минг шукр.
Сўз айтсам, пичирлаб айтмасман,
Тиз отсам, елкадан отмасман.
Дўст тугул ёвимни сотмасман,
Сен баланд яратдинг,
Худойим, минг шукр.
Дардларим ичига чўкса бўлади.
Шу қадар тозадир — ўпса бўлади.
Гўдаклар бошидан тўкса бўлади,
Сен бекин яратдинг,
Худойим, минг шукр.

(«Сен мени»)

«... Баъзида бошингни ушлагим келар,
Бўйиниңдан бўғизлаб ташлагим келар.
Қора кўзларингга термулсам, лекин,
Ўзимниңг бошимга муштлагим келар...»

(«Гина»)

Йиғлайвер «Туркистон», дея саргайиб,
Тўқилган ҳар томчинг олтин, зарлардир.
У деб йиғламаган — бадбахт бир гариб,
У деб йиғлолганлар бахтиёрлардир.

(«Бахтиёрлардир»)

Бу ва бу каби мисраларни Юрак сув бўлиб, сел бўлиб... ўқийверди. Дил кутганини, ҳамфикру ҳамдардини топди улардан. Шу боис ҳам... Бир лаҳза ортга қарагиси келмади, олдига юргиси йўқ. Ҳар не дард-ташвишлар, ўйлар майдалашдилар бу дам.

Топгани билан яктан-якжаҳон бўлиб учмоққа шайланди.

Шундай улуғвор руҳни — руҳиятни бериб қўйган Қодири Ҳақнинг Дийдори томон талпинди. Улуғ Дийдорга юкунди, унга интилди Юрак.

Ушбу лаҳзаларда эса саҳифалар унинг руҳи қалбига малҳаму даво бўлгувчи ушбу сўзларни-да, Нигоҳга тутаётган эдилар:

*... Худойим, қарогим ёшланмоқдами,
Худойим, юрагим урарми ботир?
Бизда-да ўзгариш бошланмоқдами,
Эрта бир мўъжиза бўлади содир.*

2-МУТОЛАА

Юрак бир сирли, бир нозикруҳ, ифорли сўзни соғинганди. Топди. Бир жўнгина манзара, вазият тасвирида топди уни. Китобни ўқиркан, у манзара, вазият жўнлигидан «топди». Оҳорли либос кийди, виқор касб этди. Соғинч қадар сарғариб бўлиб, кўнгил қадар нозиклашди. Кўклам қадар ифори, мўъжиза қадар сирдорлиги билан мафтун этди ўзига. Алал-оқибат, муҳаббатдай порлоқ туйғунинг бўйдор бир суратини ўзида пайдо қилди.

*Атиргулни қучган шаббода мастми,
Сувга тушиб кетди, сой чайқалади.
Тўлқинда тўп бўлган юлдузлар акси,
Олтин балиқчадай «дув» тарқалади.
... Келинг, қувонайлик шу кеча учун,
Бир жуфтнинг бахти ҳам чиройли бахтдир.*

(«Ойдин кеча»)

Лекин бу муҳаббатдан улугроқ, ўлмасу қаримас яна бир туйғу — яна бир муҳаббат ҳам бор. Бу муҳаббатсиз юрак — тош, тириклик файзсиз, мазмунсиз. Бу туйғусиз инсон Тонгла Маҳшарда хору ҳайрон хароб.

Бу муҳаббат инсонга, элу улусга, Ватанга — юртга, Ҳақу Адолатга муҳаббатдир.

*... Кўзи ёшларини, кўравераман,
«Кимлар йиғлатди», деб сўрайвераман.
Жонимни ўтларга уравераман,
Менга куймоқликни ёзибди Худо,
Битта учқуним йўқ — дудли, қароли,
Давоси адолат, даврон яроли.
Ўзбаки юрагим Ишқнинг ороли,
Менга суймакликни ёзибди Худо.*

(«Куймакликни ёзибди».)

* * *

*Нечун Алдов ёгли кўзлари билан
Атрофга боқади эрка, беҳадик.
Нечун Рост ўтирар бир мадор тилаб,
Бир мадор бўлмаса туролмайди тик.*

*Пахса деворларни бузиб қардошлар
Нечун темир қўргон тиклар ўртага?
Танасин дардини билмайди бошлар
Ё билиб-билмасга олар жўрттага?*

(«Нечун?»)

Лекин саҳифаларнинг созли сўзи, жонбахш, жонмеҳр руҳияси, ҳамруҳу равонлиги булар билан тугамас, тугамайди. Қай бир саҳифага келиб Баҳорнинг бадиаси бағринга кўкларнинг мастона насимини уфурди.

*Қуёш яна султон этиб сайланади,
Камалаклар кўкка камон — бойланади.
Қалдирғочлар қўриқчи қуш — айланади,
Ўзбекистон тупроғига баҳор келди.*

Қай бир саҳифага етганда эса дўмбиранинг сеҳркор овози руҳингга кираётганини ҳис қиласан. Олис чўпон ўтовларию тоғу даралар тўлади «нигоҳингга». Бир лаҳза гулхан атрофида ўтириб, Гўрўгли достонини эшитаётгандай бўласан. Кўзларингни мастона юмиб, чайқаласан. Лабларинг, беихтиёр, тарзда жонбахш мисраларни пичирлайверади:

*У қошинг бу қоша туташма, иним,
Ҳушинг ўз уйингдан адашма, иним.
Шу дилором қизга кўнглинг кетдима,
Оғзингдаги «оҳ»инг оташма, иним.*

(«Талаба укаларимга»)

* * *

*...Жонидан жон узиб юрган энаман,
«Энам»ласанг тов ортидан келаман,
Сен боланинг бир гапинг бор, биламан,
...Йигит ўлмай тиклигини берама,
Эри ётса, эли тикка турама.
Ётган эли, ахир, биров кўрама,
Оҳ болам-а, оҳ жоним-а, тўрам-а...*

Юрак шу кўйи, саҳифадан-саҳифага гўзаллик шаробини сипқора-сипқора кўчиб бораркан, китоб уни саҳифалар сайин улғайтиб-юксалтириб, Тозариш, Баркамоллик, Улғайиш Оламига бошлаб кетаётганини ҳис қилади...

Ана шу Бахтнинг пойдорлиги учун ҳам «Кўксим(из)-даги Тангриитоғ»ни ардоқлашимиз лозим.

СОЧМАЛАР

Оҳ, Ҳасад, ҳар ёқдан қора ранг қидириб вишшилламай, ичингга қарасанг-чи, истаганингни истаганча ўша ердан топишинг мумкинку!

* * *

Оҳ, Ҳасад, нажотни ғийбат, фитна, хиёнат, ўч-ёмонликдан қидирмай, ёруғ юрак билан яхши мақсадлар сари интилсанг-чи; айтаринг асосли бўлиб, талабингни тўғри қилсанг-чи; йўлингни яратувчанлик, эзгулик томонга бурсанг-чи; бири тушунмаса, иккинчиси, учинчиси..., ўнинчиси бор...

Жуда бўлмаса, балиқ билмаса, Холиқ борку, амалинг зое кетмас!

* * *

Гавдасига ишонманг, у жуда майда одам.

* * *

Хоҳиш бўлса, имкон топилади.

Аслида унда ана шу биринчисини топиш мушкулроқ чоғи...

* * *

Суянган сари оға бошлайсан...

Ёғочнинг чириши, темирнинг занг босиб емирилиши бор. Демак, устунлар умрбоқий эмас.

Ундан кўра ўзингга, ҳалол меҳнатингга, ана шундай ризқнигина ҳалол этган Оллоҳга суянсанг-чи, азизим!

* * *

Олтин зангламайди, дейдилар. Олтинлигингизга шубҳа қила бошладим.

* * *

Унга телпакдан кўра рўмол ярашади.

* * *

Кўча ҳавоси қанчалик муаттар, ёқимли туюлмасин, вақт ўтиши билан уйингни қўмсайсан, ундан топадиган фароғатнинг ўрнини ҳеч ердан тополмаганингни сезиб қоласан.

Шунда кеч бўлиб қолмасин, тагин.

* * *

Иймонинг нафсингга ўралиб қолибди.

* * *

Сиз жилмайиб туриб, ёлғон айтаверасиз. Бу ёлғонларингиз билан ҳатто ўзингизни ишонтира оласиз.

«Ҳа, ҳаммаси шундай — мен айтганча бўлган, мен айтганча бўлади», деган ишонч билан яшайверасиз.

Лекин... Ҳамма нарсанинг охири бор, ёлғоннинг охири «йўқлик» эканини унутманг!

* * *

У фидойилик тўғрисида ваъз ўқийди, холос. Аммо унга амал қилиш учун ўзида на сабру қаноат, на иймон-инсоф, на чин заҳматкашлигу меҳр-мурувват топилмас.

* * *

Нафси йўлида ҳатто Оллоҳни ҳам хизмат қилдирмоқчи бўлади.

* * *

Одам қиёфасидаги Шайтон будир. Руҳида ҳеч қачон Инсоний дард-изтироб кўринмайди. Юракларга ханжар санча-санча роҳат топади. Бир лаҳзада турфа қиёфага кира олади. Айтадиган сўзига ўзи амал

қилмайди. Маънавий ҳақи йўқ масалада ҳам бемалол «маъруза» айтаверади. Ҳамиша ҳаракатини нафсу манфаат бошқаради.

* * *

Шундай иймон бандалари борки, изингда қоладиган эзгуликни қидириб топиб, ардоқлашади, шундай шайтон бандалари борки, изингдан иллат излаб, ҳар лаҳза соядай эргашиб юради.

* * *

Нафс йўлининг охири тубанлик, қаноат йўлининг охири улуғликдир.

* * *

Энг ёвуз душманинг нафсингдир.

* * *

Оллоҳга, унинг охиратига ишонган; Маҳшар тонгидаги оқибат-ажрида яхшилигидан умидвор ва жазодан қўрққан кишигина ёмонлик қилишдан ўзини тийишга ва хайрли ишларга ёндашиб яшашга ҳаракат қилади.

* * *

Ҳар гал унинг устига от суриб бораверадию, лекин бу жониворнинг ҳамиша ва ҳар доим Ҳақ, Адл йўлидан боришини унутиб қўяди; хатоси шунда.

...От эса ҳар гал ўзини унинг учун қазган чоҳига йиқитиб, кетиб қолаверади.

...Бу гал ҳам янада ашаддийроқ, шиддатлироқ От сурапти. Аминманки, йиқилиши ҳам шунга мос-монанд бўлади.

* * *

Сўзига эмас, амалига боқинг. Шунда хато қилмай-сиз.

* * *

Мунофиқнинг асл башарасини қиёфасизлиги ва ширин ялтоқланиши беркитиб туради.

* * *

Борига шукр этмай, кўпини истаб, озидан ҳам айрилиб қолма.

* * *

Душманидаги фазилатни ҳам кўра билганлар юраги ёруғ кишилардир.

* * *

Ҳасадгир юрак кир излайверади, шу йўлда ҳамкор, ҳамфикр қидираверади. Афсуслиси эса, синовли бу дунёнинг ҳисобли лаҳзалари савоб эмас, завол-гуноҳ тўплайверадикки, бунини ва берадигани ажру оқибатни улар ҳаёлига ҳам келтиришмайди.

V Боб

Бир аёлки...

ЎЗЛИГИН БЕҲ ТУТАР ЎЗИДАН

*Соғинганда самбит бир бор кўролмадим,
Орзуларинг осмонида учиб юролмадим.
Кўнгил тилар, не аламки, суҳбат қуролмадим,
Армонларга айланганим — дўсту ниҳоним...*

Йигитнинг суратига боқаману жуфту ҳалолининг кўзларидаги ушбу исмсизу нолавор жумлаларни уққан-дай бўламан. Бўғзида жон қадар тиқилган фарёдни мардона ютиб, хотиралар ўрмонида саросар кезган, бирибидан ширин уч нафар жигарбандини қизғана-қизғана армонлар тоғини босиб ўтиб, яшаб келаётган бу дилбар жувонни руҳ-жондан тушунгим келади.

Ҳам ота, ҳам она сифатида фарзандлари бахт-саодати учун ўзини масъул ҳис этиб яшаётган оналарнинг аксариятини бошқариб турган илоҳий куч — илоҳий қувватни ушоққина жуссасида сингдириб-сигдириб яшаётган бу Аёл ҳаққи-ҳурмати йигитни қалбан «танигим келади».

Суҳбатдошимни жон қулоғим билан тинглай бошлайман.

ҲИЖРОН САҲРОСИДА ТИНГЛАНГАН ҲАЗАЛ

Жуда жўн ёндашадиган бўлсак, Муҳиддин ҳам барча тенгдошлари қатори, мактабда ўқиди. Ҳарбий хизматга бориб Ватан олдидаги ўз йигитлик бурчини бажариб қайтди. Яна ўқиди. Кейин вилоят ИИБ ДАН (ҳозирда ЙҲХХ) бўлимида фаолиятини бошлади. Шу орада кўнглига ёққан, онаси суйган қизга уйланди. Лекин то

бунгача эса бу хонадонда «қиёмат қўпган» бир кун бўлганди.

Муҳиддиннинг суюкли жигари — укаси Нуриддин Афғонистон урушида жувонмарг бўлган, сарвдек тик баста тобутларни тўлдириб қайтган, ойдай чеҳраси, чеҳрасидай ёруғ йигитлик орзулари тоабод ниҳонлик комига ғарқ бўлиб, тўймас тупроқнинг емишига айланганди.

Бу ёш жон учун, навжувонгина оламдан ўтган барча инсонлар учун наинки ота-она, тоғу тошлар куяров, дарду доғини ҳис қилса, кўтаролмай Тириклик ўзидан тўяров. Уч қиз, икки ўғилнинг ота-онаси бўлган Муса ака ва Чиннигул опалар ҳам ана шу қаро қисматнинг залворли юкини кўтариб яшашга мажбур, фарзанд доғини юракка олиб яшамоққа маҳкум бўлган инсонлардан эдилар.

Чиннигул ая, айниқса, бу доғдан ўртаниб-ёнган, то ўлгунча ўзга юртнинг урушига юборган шўро ҳукуматини қойиб яшаганди.

Фарзанд доғи-соғинчими, балки Оллоҳнинг иродасидир, кўп ўтмай ўзи ҳам бу ғамбода дунёни тарк этиб, Охират остонасидан ҳатлади.

«Раҳматли ойижонимнинг йиғламаган кунлари бўлмасди. Мени келинликка ўзлари танлаганлар. Жўрабек ўғлимизнинг номини ҳам у кишининг ниятларига кўра қўйганмиз. «Муҳиддиним ёлғиз қолди, «жўраси»дан — Нуриддинимдан айрилиб қолдик. Ўғил кўрса, Жўрабек қўямиз, дадасига жўра бўлиб юрсин, илоҳим», дердилар бот-бот.

Лекин дастлабки фарзандларимиз қиз туғилди...»

Дарҳақиқат, ғаму ҳасрат билан қўнғирранг руҳият жамланиб кун кечираётган хонадонга келин тушгач, кетма-кет қизалоқлар дунёга келди. Юлдуз ва Гулруҳ, дея исм қўйишди уларга. Ҳарқалай, туғилишнинг ёруғ рангги, тоза-тиниқ қувончи, аламу андуҳлар кўланкасини хонадондан анча чекинтирди.

Ҳаёт армонли хотиралар қуршовида бўлса-да, рўшнолик томонга ўзгара бошлади.

Шу аснода оилада учинчи фарзанд дунёга келди. Ҳар бир ота каби Муҳиддиннинг ҳам пинҳона истаги бўлган ўғил туғилди шу куни. Марҳуму тирикларнинг эзгу ниятлари амалга ошадиган бўлди — болажонга Жўрабек, дея исм қўйишди.

«Туғруқхонадан қайтар эканмиз, турмуш ўртоғимнинг қувончи ичига сиғмас — миттигина жонни ачомлаб олгиси, бағрига босгиси келар, бу парча гўштнинг қил каби қўлчаларини кафтига тутиб, меҳр билан лабларига босарди...».

Дарҳақиқат, суҳбатдошимиз айтгандай, 1994 йилнинг илк баҳор кунлари хонадонга қутлуг қувончни етаклаб келганди. Афсуски...

Элнинг ҳикматларида гап кўп. «Қувонч билан қайгу эгизак», деганлари ҳам шулардан бири. Не аламки, мазкур хонадонга энди иккинчи марта «қиёмат қўпадиган» кун бўлди. Чақалоқ — фарзанд кириб келавердию, ота — Муҳиддин шифохонага кетаверди. Ҳазил-ҳазил билан бошланган дард ҳафта ичида йигитнинг манглайига совуқ ўлимнинг қора ёзуғини битаверди. Ана шундай қилиб, 21 март куни — рўйи замин қайта туғилар кунда ўттиз бир ёшли Муҳиддинни қора ўлим бағрига босди, совуқ тупроқ комига тортди.

Ортида эса эски жароҳати янги бўлиб, руҳи-жонини қақшатган доғу алам кўзларига кўмилган кўйи, ғарибдил ота — Муса ака қолаверди, муштипару мунис опалар-сингиллар қолаверди.

Энг ёмони, шоира айтгандай, бир умрга ёстиғининг ярмида Ёлғизлик бош қўйиб, Соғинч бағир очиб жуфти ҳалоли Раҳимахон қолаверди. Юқорида ҳам таъкидлаганимиздай, бир-биридан ширину (онаю бобо ҳарна ардоқлаб, меҳр беришса-да) барибир бир-биридан ўксикдил уч фарзанд қолаверди.

«Бирор марта овозини баланд қилиб гапирмагандилар».

«Бирор марта жанжаллашганимизни эслай олмайман».

«Ҳар нек кун, ҳар байрамда гул совға қилардилар. Гулни яхши кўришимни билардилар».

«Вазифам тақозо қилади. Шофёримиз билан йўлда кетаётганимизда шундай ЙҲХХ ходимларига дуч келаманки, аламларим янгиланади. Ахир, турмуш ўртоғим ҳам ўн йиллаб шу соҳада хизмат қилгандилар. Ҳатто аёл киши ўтирган транспортни тўхтатмас, мажбур бўлса, узр сўраб, ҳайдовчининг хатосини тушунтириб, тезгина жўнатиб юборардилар».

Раҳимахон айни шу сўзларни гапирётганида суҳбатимиз давомида бўғзига тиқилиб, овозини бўғиб келган кўзёш шалоладай қуйилиб, ёноқларини юва бошлайди. Ортиқча сўзлай олмаслигини ҳис этиб, жим бўлиб қолади.

Биз эса унинг руҳий ҳолатини ҳис қиларканмиз, беихтиёр, шоирнинг ушбу мисраларини эслаймиз:

*Армонни туққан бу дунёи азал,
Балки шудир саодат ҳам, толе ҳам.
Ҳижрон саҳросида тинглаган газал,
Руҳ-жонимга тўлиб борар ушбу дам.*

БУРЧДОРЛИК ЮКИ БОР ЕЛКАЛАРДА

Қуръони Каримда, муборак ҳадисларда айтилмишки, инсон бир нутфа сувдан пайдо бўлар чоғида Яратган унинг тақдиру азалийсини ҳам белгилар экан. Кишининг бахти ёки бахтсизлиги, умрининг узун ёки қисқалиги ана шу илоҳий битикда ёзилганидек бўлармиш. Фақат уни қандай амаллар билан ўтказиш ҳар кимнинг ихтиёрида бўлиб, шу боис ҳам инсон ўз қору амали билан ё Жаннатни ва ёки Дўзахни «сотиб олармиш».

Қаҳрамонимиз Раҳимахон Ёдгорова ҳам эзгулик дини бўлган Ислондаги бу мағизли сўзларга кўп эътибор беради. Шу боис «Тақдир» дан ташқари ўзигагина боғлиқ жиҳатлар масаласида ҳамиша эзгулик, яхшилик томонга интилади.

Ўз ҳаёти давомида, юқорида айтганимиздай, улкан ғам тоғини босиб ўтиб, яшаб келаётган қаҳрамонимиз ҳақида яқиндан билганлар шундай дейишади: «Аксарият жувонлар эр хонадониди яшагиси келмай, улар билан чиқишолмай, эрини ҳам олиб чиқиб кетишга ҳаракат қилади. Бу аёл эса эри вафот этса ҳам салкам ўн йилдан бери унинг хонадонини тарк этгани йўқ. Сабрига сиғиниб яшаяпти, умрингдан барака топгур!»

Раҳимахон бу сабрининг сабабини шундай ифода этади:

«Чироғини ўчиргим келмайди. Шундай йўл тутсам, руҳи чирқираб қоладигандай, бу фарзандларим тақдирга ҳам таъсир этадигандай туюлаверади. Кейин... Қайнотам ҳам болаларга қаттиқ боғланганлар. Ортдаги ғамлар етади у кишига. Мен устама дард қўшмай, дейман...»

Бурчдорликни нақадар теран ҳис қилади у. Инсофнинг нақадар дасти узун унинг амалу ҳаёт тарзида!

Аслида, қаҳрамонимизнинг бу фазилати бор бутун ишу фаолиятида ҳам чуқур аксини топган. У молия соҳасидаги серқирра, серюк масалалар ечимини изтаб, вазифа масъулиятини ҳис қилиб ишлаганда тонг билан шомнинг орасидаги фарқни унутади. Бугунги ишнинг эртага қолиши, айтилган юмушнинг бажарилмаслиги Раҳиманинг фаолиятига ёпишмайдиган ҳол.

Сираси, айтиш мумкинки, Раҳимахон мисолида отаси, раҳматли Аброр аканинг, онаси Зулфия аянинг орзу-ниятлари ижобат бўлган. Улар мактабни олтин

медал, Тошкент халқ хўжалиги институтини қизил диплом билан битирган қизларига катта умид боғлаган эдилар.

Раҳима бугун ана шу умиднинг рўёбга чиқишини таъминлади. Йиллар ўтгани сайин вазифада улғайиб, чин маънода эл корига яраб келаяпти. Шу боис ҳам 1998 йилда — муборак Истиқлолнинг 7 йиллигида «Шуҳрат» медали билан тақдирланди.

Бу борада сўз кетганда эса қаҳрамонимиз шундай дейди:

— Раҳматли дадажоним, онажоним биз етти нафар фарзанд учун қирқ жони бўлса, барини фидо қилиб яшган эдилар. Ҳатто оёқлари қорасон касали боис кесилганда ҳам ўз жонлари эмас, «энди биз қандай кун кечиримиз»ни ўйлаб қайғурган дадажонимнинг изтиробли ҳолатларини унутолмайман сира.

Шунинг учун ҳам ҳаёт тарзим, меҳнат — заҳматим билан уларга мос-муносиб фарзанд бўлишга, ишончларини оқлашга ҳаракат қилганман. Бугун ҳам шундай яшаяпман.

Ишу вазифа тақозо қилади. Аксарият кунларда қаҳрамонимиз ишдан кеч қайтади. Бу орада катта қизи Юлдуз қозон-ўчоққа қараган бўлади. Фақат якшанба кунлари овқатни ўзи пиширади.

«Кичигимиз Жўрабек: «Онажон, ҳар куни ўзийиз овқат пиширинг, опам пиширган овқат сизникидай ширин бўлмайди», дейди баъзан.

Оқдиллик, соддалик билан болагинамнинг дилидаги тилига чиқадию...

Очиғи, томоғимдаги луқма томоғимда қолади бундай пайт. Чой дамлаш баҳона ошхонага ўтаман. Юрагим юм-юм йиғлайди, денг. Кошкийди, боламнинг тилагини ижобат қилолсам, уларга ўзим ҳар куни тансиқ-ширин таомлар пишириб беролсам...

Афсуски, бундай имкон йўқ. Биринчи галда рўзгор таъминотини ҳал этишим керак. Чунки мен нафақат она, болаларимнинг отаси ҳамман!»

Бурчдорликнинг яна бир тиниқ-тоза намунаси эмасми — бу!

Хонадонда ҳам эркак, ҳам аёл юкини тортиб яшаётган муниса жонларнинг биров англаб, биров англамаган қаҳрамонликлари эмасми яна!

СЎНГИ СЎЗ

Раҳимахонни анчадан бери танийман. Унинг нафақат сўзида, бор ишу амалида наинки жуфтининг руҳига, унинг хонадон аҳилларига, ўз фарзанду ота-онасига, ишу вазифасига; баробарига эл-улусга, Ватанига ҳам муҳаббат, улар олдидаги бурчга садоқат намоён. Шу боис у ҳар қандай қийин лаҳзаларда ҳам ўзини йўқотмайди. Билиму ақлу иродасига суяниб, қад ростлайди, ростлаб келаяпти. Ҳижрон заҳматларидан, меҳнатларидан ҳаловат топиб яшади, яшаб келаётир.

Унинг кунлари кўламли иш фаолияти билан банд кечса, тунларини тўрт бўлиб, болалар тарбияси, рўзгор юмушларига сарф этади. Ўғли Жўрабекнинг дарс тайёрлашидан тортиб, қизлари Юлдуз ва Гулруҳларнинг рўзгор ишларини ўрганиши, ўқишу одоблари билан астойдил шуғулланади. Қариндош-уруғ, дўсту ёр даврасида бўлиб, кўнгил олади. Қайнотасига оқибат кўрсатиш баробарида эл-улус, жамоатчилик орасидаги муаммолар ечими учун бош қўшади. Зеро, шоир айтганидай:

*Меҳрдан яралган гулдир у,
Бурчдорлик олдидан қулдир у.
Согинчининг суврати-сийрати,
Туйгулар хазонрез йўлдир у.*

*Лек умид улғаяр изидан,
Яхиллик тугилар рўзидан.
Она халқ, ишон шу қизингга,
Ўзтигин беҳ тутар ўзидан.*

ИСТИҚЛОЛ ЖАМИЯТИ МАЪНАВИЯТИ ХУСУСИДА СЎЗ

Маънавияту маънавий баркамоллик сўзида акс этганлар бор, бисёр. Тайёр «рецепт» каби, қолипланган қоидафикрлар билан қуролланиб олишадию матбуот минбарларда, давраю тadbирларда «сайрашади» улар. Турмуш тарзи ишу амалларини эса...

Бутун ҳаёт тарзида маънавият, маънавий комиллик ҳаёт қони бўлиб оқаётган инсонлар ҳам мавжуд. Улар ялтироқ жумлаю ясама фикр, сохтакор амаллардан бутунлай холи яшашадию, бироқ бутун ишу аъмолларини, турмуш-тириклик тарзларини маънавият, комил инсонийлик бошқаради.

Истиқлол маънавияти, аниқроғи, жамиятнинг юксак маънавий даражаси кейинги тоифадагилар билангина умри боқийдир.

* * *

Маънавият, маънавий баркамоллик нима ўзи? Энди шу ҳақда тўхталайлик. Маънавий юксаклик минбарда чиройли гапириш, жамият аро ялтиллаб юришу ўзида топилмаган сифату фазилатлар «рецепт»ини ёдлаб олиб, ўзгаларга сабоқ беришми?

Йўқ, бизнингча, маънавий баркамоллик табиийлик билан дахлдордир, амалиётда кўринади у. Ростсўзлик, душманига ҳам ёмонлик қила олмаслик; ўзига хоҳлаган нарсанигина ўзгага раво кўриш; ҳар қандай Нафс қутқусига эргашмай, тўғрилиқни тумор қилиб тақиб олиш, шу

асно ҳеч кимга жабр қилмаслик; сўзида фақат амалининг акс этиши, аъмолидан зиёдароқ сўз айтишни ўзига эп кўрмаслик; бурчини ҳуқуқидан юқори билиб, Оллоҳдан қўрқиб, унинг ризолигини унутмай фаолият юритиш ва ҳоказолар маънавий комилликнинг мезонларидир.

Бунинг учун эса инсон нафақат дунёвий ҳикмат дурдоналари, диний ҳикматлар хазинасига ҳам чин меҳр бериб, уларни имкон қадар ўз иш-аъмолига сингдириб яшамоғи керак!

Илло, Яратган ҳеч биримизни ана шу покланиб-улуғланиш йўлидан асло адаштирмасин! Чунки ҳар биримиз жамиятнинг бир ҳалқаси — бир бўлагимиз.

МУБОРАК ТУЙҒУ

(Карманалик тадбиркор Хосият Сафаровага дилсўз)

Бу тириклик дунёсида умргузаронлик қилаётган инсон борки, негадир меҳр қўйиб, нимадандир руҳий қувват олиб яшайди. Шундан ҳаёти мазмундорлик касб этади.

Кимки, ёруғ умид, нек ниятлар билан яшаса, умр йўлларини мақсади чароғон айлаб, истиқболи сари шитоб билан бораверади.

Не бахтки, Сизнинг меҳр қўйганингиз ҳам ана шундай ёруғ манзилларга туташур яратишга, яхшиликка дахлдор эди. Уларга кўнгил боғлаб, саховатпешаликдай муборақ туйғуга ҳам юрак бердингиз.

«Ҳали гўдаккина қизалоқ эдимۇ кимнингдир қийналганини кўрсам, «Катта бўлсам, пулим кўп бўлса, ана шундайларга ёрдам берсам», дея истар-орзуланар эдим».

Бу туйғу-истак маъсума Болаликни бугунга боғлаб турган, сираси, умр йўлингизнинг чинакам йўлдоши бўла олган Руҳингиз йўлбони - етакчиси эди.

Йигирма йиллик умрингиз Навоий туман босмахонасида (кейинчалик «Навоийазот» босмахонасида) линотипчиликдай мураккаб касбда ишлаб ўтган, касб касаллиги туфайли нафақага чиқиб, дарднинг оғир заҳматларини бошдан кечириб, енгиб ўтиб-яшаб келаётган инсон эдингиз.

Донолар «Ниятинг — йўлдошинг», — дея бежизга айтмаганлар. Яратганнинг иноятию Мустақиллигимиз неъматидан бўлиб, тадбиркорлик, ишбилармонлик, яратишу бунёдкорликка имкониятнинг эшиклари кенг очилди.

Сиз эса Истиқлол берган бу имкониятни жуда тўғри тушуниб, оқилона қабул этдингиз. Ички ишлар тизимида ишлаб, нафақага чиққан жуфтингиз Муродулло Сафаров ва бирин-кетин вояга етиб келаётган фарзандларингиз Баҳодир, Ботиржон, Нафисахон, Зилолахонлар ёнингизга киришди.

Қурилиш ва пардозлаш ишлари хомашёси бўлган албастр, бўр, ганч, гипс, «шпакловка» кабиларни тайёрлаб берадиган хусусий ишлаб чиқариш корхонаси ташкил этдингизлар.

«Муштни бир жойга уриш»у, ишдаги инсофу одиллик баракага эшик очди. Натижада, ишлаб чиқаришларингиз йил эмас, ой сайин ривожлана борди. Бугунги кунда корхона нафақат Карманаю Навоий вилоятига, балки қўшни вилоятлар аҳолисига ҳам ўз маҳсулотлари билан машҳур.

— Шу йил корхонамиз биноси қурилиши поёнига етмоқда. Энди мрамор цехи қурилишини бошлаймиз. Яқинда вилоятимиз ҳокими Б. Рўзиев қабулида бўлдим. У киши бунёдкорлик, саховатпешалик ишларини қўллаб-қувватлайдиган инсон. Шу боис 30 ўринли дам олиш маскани қуришни ҳам ният қилаяпмиз. 26 нафар ишчи-хизматчи ишлайдиган корхонамизга, шунингдек, бошқа эҳтиёжманд кишиларга ҳам бепул хизмат кўрсатадиган

бу масканни бунёд этиш, албатта, тезгина бўладиган иш эмас. Лекин шунча нек ниятларимизнинг ижобатини берган Оллоҳ бу орзумизни ҳам...

Сўзингизни тинглайману Кеча ва Бугунингиз кўз ўнгимдан кино лентасидай ўтаверади.

Босмахонада шарафли меҳнат қилган, бироқ касб касаллиги боис кетма-кет Тошкент шифохоналаригача бориб даволанган, руҳи тушкун, рамақижон аёл барини ортга қолдириб, бугун тadbиркор, мулкдор Опага айландингиз.

Ортдаги ўша оғир кунлар боис юрагингиздан янада чуқурроқ жой олган хайр-саховат қилишга орзумандлик иштиёқи бугун кучлироқ бошқараётир Сизни. Айниқса, ўтган йили жуфтингиз, бу йил ўзингиз Ҳаж зиёратига бориб келганингиз бу порлоқ туйғуни янада етилтириб-улгайтириб юбордиёв. Шу боис жорий йилимизнинг меҳр ва мурувват йили, дея аталиши Сизни беқиёс бахтиёр этди.

Ҳадиси шарифларда: «Эй Али, Оллоҳ яхшиликни яратганда унга лойиқ кишиларни ҳам яратди... Яхшилик аҳлини ҳам яхшилик истовчилар билан амалини рўёбга чиқарди.

Дунёда яхшилик қилувчи кишилар охиратда яхшиликка эришувчи кишилардир», дейилади.

Сиз ана шундай хайриамал соҳибларидан бири эдингизки, бугун не-не эҳтиёжманд кишилар, кўпроқ беморлик боис қийналиб қолган инсонлар олдингизга ёрдам сўраб келмоқдалар. Имкон қадар уларнинг мушуқулларини осон этишга ҳаракат қилаяпсиз.

Бу борада сўз кетганда эса: «Бу бойлик — неъматлар Оллоҳнинг берган синовидир менга. Ахир, Тош-МИ шифохонасида ётганимда неча бор ўлимга рўбарў келган, тузалишимга ўзимнинг умидим қолмаган эди. Бир ёғи шифокорларнинг хизмати, иккинчидан, «Навоийазот» корхонаси маъмурияти қўллаб-қувватлага-

нию турмуш ўртоғимнинг беқиёс бағрикенглик билан меҳрибонлик кўрсатгани бўлса; энг асосийси, Оллоҳ таолонинг кўрсатган марҳаматидир, мана шундай ҳаётга етиб келдим.

Шу боис кўпроқ беморларни тушунгим, имкон қадар уларга ёрдам бергим келаверади», дея дилингиздагини тўкиб солдингиз.

Хосият опа, Сизда яна бир эътирофли, гўзал фазилат бор. «Севдирадиган ҳам, бездирадиган ҳам тил» эканини унутмай, адолат тошу тарозисини қўлингиздан, дилингиздан қўймай, муомала-муносабат қиласиз кишига.

Шу боис қайнона-келиндик муносабатларида ҳам кўпга намуна қайнонасиз; эл-улусга, тойрилган қайнона-келинга сўзу сабоқ айтгувчи инсонлардан бирисиз. Яна ёмон кўрганингиз — хиёнат, ёлғон сўз айтмоқ, бировга фириб бермоқ.

«Кимки «умр оти»нинг бошини бу йўлга бурса, манзили хатар, нияти сароб, барака топмайди. Банда борки, ана шу қусурлардан қочиб, яхшиликка, лоақал безарар умр кечиришга йўл очиб яшамоғи лозим».

Мана, Сизнинг ўйу ақидангизу турмуш тарзингизни белгиловчи мезон.

Эшитгандикки, куни кеча бир кам таъминланган хонадоннинг фарзандини тўй қилиб берган экансизлар.

— Тўй палласи ўтади-кетадию тайёгарлигу кейинги йиғ-йиғиштирилари толиқтиради-да, кишини. Бу устама ташвишлар оила аъзоларингизга малол келмадими? — сўрадик уларнинг чеҳраларидаги ҳорғинлик, чарчоқни кузата туриб.

— Шундай ташвишлар борки, қийинчилиги ҳам ёқимли. Тўй қилиш, қурилиш-бунёдкорлик ишлари, Ҳаж машаққатлари, бировнинг ҳожатини чиқариш, илм олиш ана шундай ташвишлардан.

Чарчоқ ўтади-кетади. Илоҳим, Яратганнинг ўзи биз бандаларини фақат ана шундай ташвишлар билан қийнасин...

Фикрингизга минг чандон қўшилдик.

Остонада хайрлашдик Сиз билан. Руҳимизда катта бир қониқиш, ифтихор билан қайтар эканмиз, йўлакда қадамларини аранг судраганича, елкаси билан, ҳарсиллаб нафас олиб келаётган жувонга кўзимиз тушди. У бизга мунг тўла қароғларини тикиб, «Хосият опанинг уйлари шуми», дея сўради.

— Ҳа, шу, — дедигу Сизнинг ҳали айтган гапингиз ёдимизга тушди.

— Гулдай, ёшгина жувон ўпка силига дучор бўлибди. Онамларнинг қишлоқларидан. Даволанишига ёрдам беришим керак. Тўй бироз «толиқтирди». Лекин Муҳаррам исмли бир дугонам бор. У ҳам қўлидан келганча ана шундай тadbиркорларга бош қўшиб юради. Шуни ёрдамга чақираман. Биргалашсак, уддасидан чиқармиз. Аввали, шифо Яратгандану биз ҳам инсонлик бурчимизни бажаришимиз лозим-да...

Шу ғариба жувоннинг, унга тақдирдошларнинг бахтига Сиздайлар борлигига шукр.

Аслида, бойлари эҳтиёжмандларига қайишадиган юртда барокат бўлади. Ҳаётимиз қут-баракасини ошириш учун ҳам Сиздайлар кўпайсин илоҳим, Хосият опа!

ҲАЗРАТИ АЁЛ

МУҚАДДИМА

Тошни ёриб чиққан майса, лола ёкш қизгалдоқни кўрганмисиз?

Кўрган бўлсангиз, табиий бир қувонч ҳам кирган руҳингизга. «Яшаш учун кураш»да голиб чиққан шу мурға-

зу маъсумгина гиёҳнинг қувватига қойил қолгансиз. Иродангизга куч, руҳу жонингизга қўшимча қувват-қудрат ҳис қилгансиз. Ва... Алҳол ҳалигина Сизни бездириб-чарчатиб, чекинишга мажбурлай бошлаган қийинчиликлар кичрайиб қолганини ҳам англагандирсиз...

* * *

Сиз — сабрнинг сувратисиз, Зайнабхон!

Сиз — бардошнинг тимсолисиз. Бошингиздан хиёнатнинг қаро-бало тошлари ёғса, уларни бағрига босгану бошига кўтариб ардоқлаган аёлсиз. Лекин, ҳарқалай, 19 йиллик вафою садоқатга хиёнат болта кўтарганига чидаш мумкиндир, ҳар бир кўрсатган меҳр-оқибатинг юзсизлик қиличи тиғи билан кўз олдингда бўғизлангани — жон таслим қилганини кўриб тоқат этиш мумкиндир. Аммо тишингда тишлаб ўстирган фарзандларинг бошига Меҳр ўрнига Оқибатсизлик ёғилса, бурч меваларики заҳаролудлик касб этса, энди бунга чидаш мумкин эмас. Сиз эса ана шунга ҳам чидаб келган, тоқати тоғларга тимсол бўлган аёлсиз.

Кундошни бағрида асрай билган аёл, ушоққина жони билан сурув ҳайдаб, илон ушлаб (кўлвор илон шифобахш саналади), исириқ йиғиб, тирикчилик кечирган аёл (савобкорликда бетимсол инсон)!

Лекин бу тирикчиликка бир-биридан маъюсдил олти нафар фарзандингиз кўзларидаги ёш, дилу тилларидаги исён, Оллоҳга илтижолари чек қўйди, балки. Чунки Сиз сурувга кетганда совуқда дилдираб, қаровсиз юришдан тўйганди болалар. Асосли-асоссиз ҳақорат-таёқдан, туҳматдан тўйганди улар. Айниқса, зулмкор Кучнинг калтаклари остида эзила-эзила сўниб бораётган руҳингиз фарёдини англаб, қайғуришдан тўйганди болалар.

Балки баридан ҳам кўпроқ номуссизлик, орсизлик, ҳақсизлик Ҳаққа аён эди, кечирими ҳам поёнига етгандики, Қаҳҳорлиги тутганди унинг.

...Ана шу боис ҳам 1996 йилда барига чек қўйилди! Аммо бундан кейин ҳам яшаш осон кечмади. «Ўша йили болаларим билан 30 тележка хашак йиғдик. Ярни қўйларга қиш озуқаси бўлди. Ярмини сотдим, тирикчилигимизга яради. 2 гектар ерга лалми буғдой экдим. Қариндош-уруғлар ёрдам қилишди. 2 тонна сара буғдой олдик. Кечаги куннинг қарзу ҳаволасига кетиб, бир дона молимиз қолмаганди. Давлат молиям камайиб кетган, қолганим ориқ-касалманд эди.

Отам ўзимизга 2 та эчки, 3 та бузоқ бердилар. «Хўжаликнинг қўйларини асрашим-кўпайтиришим керак. Қачонки, давлат режасини бажара бошласам, мукофот қўйлар ола бошлайман. Болаларим улғайгунча, ўзимизни тиклаб оламиз», деган мақсадга келдим.

Ана шу боис сурувни учга бўлиб боқдим. Раҳматли қайнотам Омондулло Файбуллаев 40 йиллик тажрибага эга, машҳур чўпон эдилар. Қўп ишларини ўрганиб-ўзлаштириб олгандим, қўл келди. Айниқса, озгину ичида боласи бор қўйлар учун «реанимация бўлими» ташкил этдим. Уларнинг узоқ вақт бир ерга ётиб қолишига йўл қўймадим, яхши едириб-ичирдим. Қодир Эгамнинг марҳамати билан кунба-кун аҳвол яхшиланаверди, ҳаётимизга қут-барака кириб келаверди».

Ҳали айтганимиздай, зулму ситамларга чидаган эдингиз, хиёнат у жабрларга сабр этган, кечирган эдингиз.

Пайғамбаримиз Муҳаммад мустафо (С.А.В.) демишлар:

«Кимга бир бало етса, сабр қилса, неъмат етса, шукр қилса; зулмланса — кечирса, ўзи зулм қилса, кечирим сўраса — мана шундай одамларга охират ва дунё омонлиги бўлур».

Ана шу сабабдандир, балки, бугун Сизнинг аҳволингиз тамомила яхши томонга ўзгарган — қўра-қўра молларингиз бор. Оқибатли фарзандларингиз айтганингиз ижросига доим тайёр. Ҳовли-ҳарам сотиб олдингиз, келин олиб, невараси суйиб, ўғил-қиз ўқитаяпсиз. Бироқ ҳали-

ҳануз қўйу қўтон орасидасиз. Ўғлингизга ишонасиз, аммо уни ёлғиз қолдиришга ишонмайсиз.

«Чўлу чўпон ҳаётида довулу бўронлар, даҳшатли ёмғиру дўллар бор. Бундай кезде қўйларни бир жойга тўплаб турилмаса, шамол кучи билан чопиб кетаверади. Ана шунда қорнида боласи бор совлиқ ҳолдан кетади, йиқилади — қайтиб турмайди.

Шунинг учун доим қўйлардан бохабарман. Бундай офатли кезларда бўрон, довул ўтиб кетгунча, шилта бўлиб ивиб кетсам ҳам қўйларни қайтариб туравераман».

Сиз азалдан меҳнатсевар, билимли, илму маърифатга ўч қизгина эдингиз. Насибангиз илмдан бўлмади, бироқ илмпарварлигингиз руҳингизда қолаверди. Шу боис бугун ҳам маърифатга ўчсиз. Чўпонлик, чорва илмини ҳаммадан яхши биласиз.

Яна эса... Бугун-да китобхонлик қиласиз, шеърлар бита-сиз. Сиз ёзган қораламалар шунчаки зўрма-зўраки ёзилган жумлалар эмас. Юракнинг туб-тубидан пўртанадай отилиб чиқадиган туйгулар тўлғоғи, меҳр булоғи маҳсули бари.

Машқларингизнинг ҳар бир банди - сўзида вояга етолмаган талант исён қилади, билим мавж уради, комил инсонликнинг руҳи-ранги бўй кўрсатади.

Сабрнинг суврати, бардошнинг тимсоли, Зайнабхон! Бугун Сизга бу сифатлар камлик қилаётгандай. Бойси, Сиз билан суҳбатлашиб ўтириб, «Нурота» ширкат хўжалиги раиси, машҳур чорвадор Зайниддин Омоновнинг фикрларини эшитиб, ҳаётингизга доир яна кўп фактларни билиб олдим.

Сиз — ота-она шароитини ўйлаб, ёниқ орзулардан кеча билган — ўқишга боролмай, чўпон ўтовида қолиб кетган Ёшлик!

Сиз — фарзандлари, уларнинг тинчлиги-хотиржам ҳаёти учун ўз «мен»и истаги, ҳою ҳавасларини қурбон қила олган фидойи, куюнчак Жон!

Сиз — бор-бутун фазлу камол, ҳаёт тарз, хатту ҳаракатларингиз билан иймонсизлик, диёнатсизликка исён — комилу Замон!

Хуллас, Сиз жуда-жуда чеккада — Нурота туманининг бир чўлу кабирида бировга кўриниб-бировга кўринмаган; лекин не-не беқаноату бесабр, ўз «мен»ининг истак-хоҳишидан чиқолмаган жонлар нафсу ҳавога қарши кураш-ни ўрганиши керак бўлган Ҳазрати инсон — Ҳазрати Аёл!

ХОТИМА

Тошни, тошданда метин ерни ёриб чиққан гиёҳни кўрганмисиз?..

Нуроталик чўпон аёл Зайнаб Омонова ҳақида ўйладим дегунча, кўз олдимда ана шу метин жойда ял-ялаш-наб, қуёшга бўй чўзаётган гиёҳ келаверади.

ЧЎЛ БЕКАСИ

ҲАР ЕРНИНГ ЎЗ ХИЗРИ БОР

Айдаркўл тунги сукунат бағрини ёриб, шовуллайди...

Беҳудуд дашт кўксига бош қўйган қоронғилик маҳобати бу овоздан тамоман улғайиб кетганки, юракка ваҳм солгудай.

Меҳмон бўлиб келиб, ётиб қолган сингил кўрпага бурканади.

Бир лаҳза ўтар-ўтмас шовуллашга чўпон итларининг акиллаши ҳам қўшилади. Кейин... Новвот опа ўрнидан туриб, чопонини кийишга тутинади. Бир пасдан сўнг эшикнинг «ғийқ» этиб очилганию, чўл бекасининг оёқ шарпаси эшитилади.

— Ростини айтсам, мени ўша кеча тоза ваҳима чулғаганди...

Кейин ухлаб қолибман. Ҳатто уйқудаям ана шу қўрқув ичида ётдим-ов, — дейди сингил қаҳрамонимиз Новвот опа ҳақида гапира туриб. — Эрталаб чой устида опам билан гаплашиб ўтириб: «Бу ваҳимали кечадан

Сиз қўрқмайсизми, яна бемалол сурувни ёйишга кета-
вердингиз?» — деб сўрадим.

— Йўқ, даштниям, сувниям, тоғниям, боғниям, қўйу
қўтон, одамизотнинг ҳам эгаси — Худо бор. Ўзи сақ-
лайди, — дейди бамайлихотир.

Ана шундай, деб меҳмон сингил ифтихор билан опа-
сига жилмайиб боқади.

Новвот опа ўзигагина хос хушчақчақлик билан суҳ-
батни илиб кетади.

— Бунинг ваҳимасини аксарият ётиб қолган меҳмон-
лардан эшитаман. Бирови ҳатто «Айдар кўкламни «кўри-
ши» билан «шишиб — тоша бошлайди». Шундоққина
бариди яшар экансизлар, тошиб келиб, оқизиб кетса, нима
қиласизлар?» — дейди.

Мен унга шундай деб жавоб бердим:

— Нима қилибди, қайигимиз бор. Нуҳ пайғамбардай
сузиб чиқиб кетаверамиз.

Опа аввал ўз ҳазил-жавобидан қониқиб-яйраб кула-
ди. Кейин жиддий тортиб, сўзини давом эттиради:

— Оллоҳ берган умр, тақдиру азалнинг ҳукми бор. Ҳар
қандай вазиятдаям ўшани кўради бандаси. Холиқ эгам
асраса, бало йўқ. Мен унга ишонаман. Яна элда «Чўлнинг
ўз Хўжаи Хизри бўлади», деган гап бор. Мен уларга ишо-
ниб-суяниб, 32 йилдан бери шу жойда умргузаронлик
қилиб келаяпман. Турмуш ўртоғим ҳаётлигида — сурув-
ни у боққандаям; кейин ўзим фарзандларим билан отар
кетидан юрган кезларим ҳам; ўғлим Акмалжон чўпон
бўлиб, сурувга эгалик қилаётган шу кунлардаям қўйлар-
ни яйловга ёйиш вақти бўлдими, тураман...

«Бундай бедорхоблигининг сабаби нимада?» Қур-
гоқчилик йиллари ҳам ўтганку. Ўшанда мушкул муам-
мога дучор бўлиб, қийналиб қолмагансизларми?» каби
аксарияти чўл бекаси ҳаётини чуқурроқ билиб олиш учун
берган кетма-кет саволларимизга эса опа қуйидагича
жавоб қайтаради:

— Турмуш ўртоғим тунда қўй боқишнинг ҳикматини кўп айтар эдилар. Ёзда кундузи иссиқда ҳолсизланиб овқатланолмаган қўйлар кечаси салқинда егани танасига сингиб, яйраб-етилаверар экан. Қишда ёйиш эса қўйларнинг оёқ чигалини ёзишга, ётиб егани ҳазм бўлишига хизмат қиларкан. Бунинг устига «қўй оёғидан семиради», деб бекорга айтилмаган, сурув юрган сари ризқи оёғи остидан илдизу каррагу коврак бўлиб чиқаверади-да.

Ана шу боис ҳам бу борада темир интизомга амал қиламан, қаттиққўллим ҳам хийлагина бор...

Умуман, ўз вақтида қилинадиган меҳнат-заҳматдан қочмаган чўпон муаммо-мушкулотга дучор бўлмайди. Бунинг устига, яйловимиз кўлга туташ бўлгани сабабли, ҳамиша чорва озукаси сероб бўлади. Қўрғоқчиликлар деярли таъсир кўрсатмайди.

АРМОН

Асли, Новвот опа «Қизилча» ширкат хўжалиги марказида туғилиб, вояга етган. Мактабни битиргач, ота изидан бориб, савдо соҳасида ишлай бошлаганди у. Қиз бола палаҳмоннинг тоши, деганлари рост экан. Тақдир опани ота уйидан 25 километр олисга, юқорида айтганимиздай, Айдаркўл бўйидаги чўпон ўтовига «келтириб қўйди».

Турмуш ўртоғи Чўлибой Жуманазаров чин заҳмат ичида яшаётган инсонлар — кўзи ожиз ота, муштипар, мушфиқ онани аяб, уч ука-жигарига оталик қилиб келарди.

Новвот опа маъмур хонадондан анча қўли қисқа бу оилага келин бўлиб тушган бўлса-да, тақдиридан асло нолимади. Оллоҳдан фақат яхшилик тилаб-истаб, астойдиллик билан жуфтининг ёнига кирди. Уқувли, тадбиркорлигию ишсеварлиги қўл келди унинг. Ҳадемай хонадонга хайру барака кириб келди. Йил ўтган сайин отарларидаги қўй-қўзилар сони орта борди.

Ана шулар сабабли ҳам турмуш ўртоғи довруғли «Чўлибой чўпон» бўлди ва 1981-85 йилларда икки маротаба «Жигули» енгил машинаси билан тақдирланди.

Яхши келин қайнонасига ўхшаркан, шекилли. Баробарига қаҳрамонимиз қайнонасидай тўрт нафар ўғилга ҳам она бўлди.

Қайнона - қайнотаси оламдан ўтгач, қайнэгачиларига ҳам оналик қилди. Чўлибой ака билан бирга уларнинг оилали, уйли - жойли бўлишларига кўмаклашди.

Бир фозил одам билан суҳбатлашганимизда, у зот ҳаёт ҳақида мулоҳаза юрита туриб, шундай деган эди.

«Инсон ҳаёти юрак уришининг ёзуви (кардиограмма)-га ўхшайди. Гоҳ «кўтарилиш», гоҳ «пасайиш» яна «кўтарилиши»ни... кузатаверасан, киши».

Дарҳақиқат, Новвот опалар ҳаёти ҳам бу нарсани очиқ-ойдин исбот этиб турибди. 80-йилларда барча оғирликларни енгиб, юксалиш йўлига чиқиб олган оила 90-йиллар бошида анча мураккабликка дуч келиб, қийналиб қолди. Бойси, Чўлибой ака оғир касаллик билан ҳаётдан кўз юмган эди.

Бу йиллар қаҳрамонимиз ва фарзандлари учун катта синов йиллари бўлди. Сурувни ўзи бошқараётган опа (фарзандлари мактаб, институт ва бошқа ўқув даргоҳларида ўқир эдилар), дастлаб отарни хўжаликка топшириб, қишлоққа қайтиш хулосасига келганди. Ана шундай бир пайтда учинчи ўғил — Акмалжон 10-синфда ўқиётганди. У қанчалик яхши ўқишига қарамай, чўлга келишга, отадан қолган чўпон таёғини олишга қарор қилди.

Она ўғлини сўзидан қайтаришга қанчалик ҳаракат қилмасин, кўндиролмади.

Новвот опа армон ҳақида гапирганда, бугун ана шу ўғлининг «билими зое кетгани»ни ёдга олади ва ўкинади.

Лекин отанинг касб-корга муҳаббат туйғуси билан йўғрилган қони томирларларида оқаётган Акмал бундан надомат чекмайди. Аксинча, лоақал ота изидан бориб, унинг руҳини шод қилганидан хурсанд бугун.

Қаҳрамонимиз Новвот опанинг бу дунёда яна бир армони бор. Жуда оғриқли армони. Акаси туман, ҳатто вилоятда самбо кураши бўйича танилган спортчи Ҳошим Шукуров ўтган йили тўсатдан юрак хуружи касали билан вафот этди. Ана шу қора қайғунинг юрагига солган доғу азоби бугун ҳам опанинг руҳу жонини сирқиратиб азоб беради. Шу боис «куйигига ямоқ» топиш илинжида укаси Фозил Шукуров билан бирга акасининг номига Хотира турнири ташкил этди. Ғолибларга энг чиройли совғалар атади.

БИР ОТАРДАН ИККИ ОТАР ЯРАТИБ

«Қизилча» ширкат хўжалиги раиси Ҳазратқул Қурбонов иши ривожланган чўпон отарлари тўғрисида гапираркан, Новвот опанинг ўғли Акмал Жуманазаров отари хусусида алоҳида тўхталади.

— Ҳар йили бир отардан иккинчи отарни яратаётган, шу йил ҳам ҳар юз бош она қўйдан 115 тадан қўзи олган бу тадбиркор инсонлар Меҳр ва мурувват йилининг юкини-да теран ҳис қилишяпти. «Хайр-садақани аввал аҳли оилангдан бошлаб, кейин қариндош-уруғларингга, ортса, яна бошқа-бошқа инсонларга қилавер», дейилади Ҳадиси шарифда. Опа ҳам ўзи ва турмуш ўртоғининг қариндош-уруғларига қўлидан келганча ёрдам бериб келаётир. Шу йил ҳам қайниукаси, раҳматли Суннат аканинг ўғлини сафарбарлик чақируви резерви хизматига юбориш учун тўланадиган шартнома пулини Опа тўлаб юборди.

Болалари ўқиган 22-мактабга китоб олиш учун ҳомийлик ёрдами кўрсатди ва ҳоказо.

Аслида, мазкур хислат Опанинг қонида бор. Шу боис бу каби ҳаракатларини фақат жорий йилда қилаётгани йўқ. Қариндош-уруғлари орасида қийналганлари борки, у ҳамиша ва ҳар доим мадад қўлини чўзиб келаяпти.

БАРАКА САХОВАТ БИЛАН

Саховатпеша инсонларни ҳар тойрилганида Оллоҳ қўлидан тутар экан. Бунинг устига саховатпешалик тадбирлари киши молини камайтирмаслиги хусусида Яратганнинг ваъдаси ҳам мавжудки, бу Новвот опа Жуманазарованинг ҳаёт йўлида ҳам ўз исботини топган.

Уч ўғил уйланган, уйли-жойли, бола-чақали, «уловли-отли» бугун. Кенжаси Рашиджон Навоий Давлат кончилиқ институтида таҳсил олаяпти. Шу кунларда опа унга келин тушириш ҳаракатида юрибди.

— Қизим йўқ эди, Худога шукр, биринчи неварам қиз бўлди. Ҳозир 5 нафар неварам бор. Улар соғ-саломат, фарзандларим ўзига тинч, оиласи билан аҳил-иттифоқ яшаётгани — энг катта бахтим, — дейди Новвот опа суҳбат асносида.

Чинданам, миллатимиз оналарининг бундан ортиқ орзу-нияти ҳам, бахти учун бошқача мезон ҳам бўлиши мумкин эмас.

* * *

Шамол гувранади. Айдарқўл қирғоқларга тўш уриб, шовуллайди. Ёз, куз, аёзли қиш кунлари бу шамол, анчайин ён бериб пасайган қўл қирғоқларидаги тузни чўпон уйи томон пуркайверади.

... Лекин қаҳрамонимиз ўғиллари Акмал ва Рашид, келини Дилдорахонлар билан бу заҳматли ҳаёт бағрида умргузаронлик қилаверади. Умуру кунлари қўйу қўтонлар орасида кечиб, оиласига ризқ-маъмурлик олиб келиши учун югуриб-елаверади. (Баробарига элу улус ҳаётига тўкинлик олиб келиш учун ҳам!)

Ана шундай инсонлар борлиги туфайли ҳам Юрт обод, кўнгиллар шод бўлишига ишонгинг келади, кишининг.

МУНДАРИЖА

I БОБ. Менинг келинчак қизим

Менинг келинчак қизим	4
Биринчи сабоқ . Дарахт бўлиб илдиз от. болам	6
Иккинчи сабоқ. Нафсингга эрк берма	11
Учинчи сабоқ. Тан олмоқ ҳам фазилат	17
Тўртинчи сабоқ. Жаҳл-жаҳолат иши	22
Бешинчи сабоқ. Сўзу амалинг бир бўлсин	26
Олтинчи сабоқ. Қарғиш олма	29
Еттинчи сабоқ . Тил заҳри ёмон	34
Саккизинчи сабоқ. Ўзгалар меҳнатини тан ол	39
Тўққизинчи сабоқ . Ёлғоннинг юзи қора	43
Ўнинчи сабоқ . Оқида аёллардан ибрат ол	48

II БОБ. Ҳаётини новеллалар

Қисмат	53
«Қаён одим боссам, ўт - олов...»	62
Таназзул	68
Нафс қурбонлари	71
Мурувват	76
Инсон, инсонлигини қайда ёки «тош келин»нинг тошдан оғир қисмати ҳақида ҳикоят	80
Ўлимни чорлаган ҳукмсуз	84
Армон	88

III БОБ. Аёлга очиқ хат

Бу хатонинг оғриғи умрбасардир	93
Муқаддас аёл сирасига кирмаганлар ҳақида сўз	100
Оила нега дарз кетди	107

IV БОБ. Дилдаги сўз

Она элнинг уйғоқ сўзли шоирасисиз	113
«Ҳеч ким бир-бирининг кўнглига бормас»	118
«Менга суймакликни ёзибди худо»	125
Сочмалар	132

V БОБ. Бир аёлки...

Ўзлигин беҳ тутар ўзидан	137
Истиқлол жамияти маънавияти хусусида сўз	144
Муборак туйғу	145
Ҳазрати аёл	149
Чўл бекаси	153

Адабий-бадиий нашр

САЛИМА УМАРОВА

МЕНИНГ КЕЛИНЧАК ҚИЗИМ

Муҳаррир М.ХУДОЁРОВА

Бадий муҳаррир Б.БОЗОРОВ

Тех.муҳаррир В.ДЕМЧЕНКО

Мусаҳҳиҳ Д.МИНГБОЕВА

Компьютерда саҳифаловчи Е.НАЗАРОВА

Муқова «Artlob» дизайн марказида тайёрланди

ИБ 3930

Босишга 23.07.2004й.да рухсат этилди. Бичими 84х108 1\32.

Босма тобоғи 5,0. Шартли босма тобоғи 8,40.

Адади 2000 нусха. Баҳоси келишилган нархда.

Буюртма № 183.

«Янги аср авлоди» нашриёт-матбаа марказида тайёрланди.

«Ёшлар матбуоти» босмахонасида босилди.

700113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.